

XI. SZEGED LÁTKÉPE 1799-BÓL. SC. F. HEDRICH METSZETE. CÉHLEVLÉRÉSLET.

SZEGED

1992. VIII. SZÁM

VÁROSTÖRTÉNETI, KULTURÁLIS ÉS KÖZÉLETI MAGAZIN

ÁRA: 19,50 FT

Három jegyzetlap

1. Nemrégiben egy elegáns és felelős fórumon elegáns és felelős urak jelentették be, hogy az 1996-os magyarországi expo leglátványosabb és legvonzóbb vidéki attrakciója az Ópusztaszeri Nemzeti Történelmi Emlékpark, s benne Feszty Árpád Magyarok bejövetele című, most restaurálás alatt álló körképe lesz. Bízhatunk eme jóslatokban, a Feszty-körkép méreteivel, témájával, igényes festőiségével és a felújítás példamutató alázatával valóban nemcsak a hazai, de a külfországból érkező zarándokoknak is maradandó élményt nyújt majd. Csakhogy Budapestről egy ópusztaszeri kirándulás önmagában nem program. Kapcsolódnia kell ehhez a látványossághoz Szegednek is, mégpedig igényes, minőségileg kikezdetlen és Európa bármely zugából vonzóan tűnő programokkal. Itt a szabadtéri – természetesen. Az idei szezon olyan maradandó élményt jelentett, olyan tanulságokkal szolgáló produkciókat nyújtott, olyan mércét állított, amely már előlegezheti a négy év múlva esedékes expo-szezon. Csak nehogy a mostani sikerek elvakítsanak bennünket s a rövid távú érdekek ismét sutba vessék az évtizedek óta szorító gondot, a nézőtér rehabilitációját és a tér felújítását. Mert mi ilyenek vagyunk – történelmi és műtörténelmi példák sora bizonyítja – egy holnapi szikkadt kenyérfért lemondunk a holnaputáni fehér kalácsról. Következetes és kitartó menedzseri és művészi munkával a szabadtéri újjáéledhet anélkül, hogy egyetlen évad is kimaradna naptárából.

2. Sok oka van annak, hogy szakmai és közönségsikere van a 27. Szegedi Nyári Tárlatnak. Elismerés a négyévi hallgatás utáni szervezőknek, a bemutatkozni vágyó művészeknek, a támogatóknak. S ezzel a nyári tárlat is fölrakta a léceket. Elindult az a háromévenként változó rotációs struktúra,

melynek során az országos képzőművészeti seregszemlét a testvérvárosok kiállítása, majd a festészeti biennálé követi. S ha jól számolunk, '96-ban, épp az expo évében, nagy nemzetközi kiállítást szervezhetünk. Kapcsolódva az Európa-érvényességű programokhoz. Sikere rajtunk (is) múlik.

3. Levél érkezik Amerikából, dicséri a Szegedet, régi lappéldányokat kér a floridai magyarság számára. Kollégám jön a határon túli magyar írók találkozójáról, örömmel újságolja, szétkapkodták lapunkat, sokan hoppon maradtak. Szeged egykori jelentős építésze fordul hozzám levélben, hiába fizette elő Budapesten a Szegedet, nem kapta meg az utolsó három számot. Telefonál a polgármesteri hivatal illetékese, szükségük lenne minden eddigi példányból néhány sorozatra....

A Szeged-remittendáival van tele a garázs. Egyes hírlapboltok kibontás nélkül küldik vissza a kötegeket. Az előfizetői szelvényt bedobók reklamálnak, nem kapják a lapot. Csapdahelyzet. Pedig egy lapot esakis olvasói legitimizálhatnak. Még akkor is, ha vannak presztizskiadványok, olyan lapok, folyóiratok, amelyek egy-egy város, szellemi műhely, tudományos-művészeti bázis értékeit gyűjti téglaként össze. Egyrészt a jelen, de legfőként a jövő számára.

Iszidó

Tóth Erzsébet

Nagy László örökzöldben

Ott van a fehér selymeken,
arcát a szél már egy zászlóval összetévesztheti,
de itthagytott egy örökzöld trónt a hóesésben,
itthagyta a Haza esélyét hid alatt alvó életünknek,
és már önti az Idő a harangot belőle,
már hangjánál ebédelünk, hangjánál szeretünk,
hangjánál halunk meg,
ott van a fehér selymeken,
a kilakoltatott koponyákba mégis neki kell beköltözni,
mégis hajával törli fel isten a vértócsákat,
a jövő századot mégis bepólyálja és fölneveli,
mégis ő tartja válláival beomló ünnepeinket,
mégis neki kell minden szavunkat megszentelni,
mégis örökzöld siratók kapaszkodnak a szívébe,
mégis rá vár a jeszenyin-szőkén fegyverkező tavasz.

A tartalomból

KÖSZÖNTŐ

- Exkluzív beszélgetés a 75. születésnapjára készülő Szabó Magda íróval
- INTERJÚ**
- Dr. Csirik Jánossal, a József Attila Tudományegyetem újonnan kinevezett rektorával

PORTRÉ

- Moór Gyula jogfilozófus szegedi pályaképe

IN MEMORIAM

- Emlékezés a tíz esztendeje meghalt Verbóczy Antal költőre

MŰVÉSZET

- Szabad Színházak Szegedi Fesztiválja
- Verbóczy Antal, Kiss Benedek, Szikszay Károly versei, Podmaniczky Szilárd tárcá-novellája

TUDOMÁNY

- Bázisiskolák a tanárképzésben
- Az Alföld vízkészleteiről

ÖRÖKSÉG

- Felsőváros, az iparosok városrésze
- Régi halászat Szegeden
- Dankó Pista, a színpadi szerző
- A Móra-szobor leleplezésének dokumentumai
- Magyar László és Tápé

KITEKINTŐ

- Kárpátalja története
- Húszéves az újvidéki magyar színház
- Egy horvátországi magyar emigráns vallomása
- Szerzelem a FAK árnyékában

E számunk illusztrációját RÓZSA ROLAND GÁBOR 13 éves tanuló, a Szegedi Arany János Általános Iskola tanulójának mappájából válogattuk. A képaláírások dátuma a rajz készítésének időpontját jelzi.

Rózsa Roland Gábor: Mikor megöregszem (1985)

Ferenczes István

Szétördelt eclogák jönnek el érted

lobog már lángja az irtott avamak
krumpliszár füstje lomhul a földre
miként az elrongyolt zászló a szélben
csattogva szétszáll az égen a varjúserég
rád hull te kedves rád mintha a hóra
milyen kár érted és milyen kár értünk
zsoltáros ködökben már nem is látlak
messzi vagy mint a zárpor akár a tenger
éjjeli szirénák kék szomorúsága
vonatkürtök gyásza tudná csak felidézni
a nyárból alig-szerelmünk szédületét
királyi vadászok megsebzett ordasa.
zengi a század szétapsolt tereire
gyönyörű hiányát testednek árvaságát
aranykaput tartott a vállad a vállad
leomlik lázra szagattja szíved harangja
nyakadra kötésként szorulnak a ráncok
szétördelt eclogák jönnek zörögve érted
latrok és cédák tanyáznak már szemeidben
hónaljad málnaillatát a huzat szagolja
senki sem fog szeretni ha már nem szeretlek
partra vetett halként mülk el combod
ágyéköd törtszárnyú társtalan holló
melled kunhalmán margaréta-téren
mint kápolna a falu fölötti dombon
siratja isteni rézérc-mellbimbód

Szikszai Károly

Talán a test, talán a lélek

Már emlékké vált ez a perc is és sűrűsödik a homály
mellemről leszakadnak éveim
és a látnok befogja szemét
kedvesem hova vigyelek innét lesoványodva
pénztelenül
amikor már nincs mit befejezni
és mégis a remény
a „talán” romantikájában fölizzik még ez a délután
zsaratnok egykori tűz a délutánban
hát használjuk ki
égersük emlékké ezeket a perceket is
hogy veled maradhassak máshol
ahol nem hullik nap óra perc nem hullik belénk az idő
ahol nem kell arcunk elé emelnünk kezünket
mert nincs mit szégyellnünk abban a világban
hát égersük el életünk leghosszabb részét
hogy veled maradhassak ebben a délutánban
talán a test talán a lélek
talán egybetart még a gondolat mozija
talán a voltál jelene mi egybetart
a fájdalom talán a fájdalom igen
amikor azt mondogod hogy visszajössz de tudod hogy
nem jössz vissza
bevallani ezeket a rohadt napokat
amikor széppé hazudjuk az utolsó pillanatot is
mert gyógyíthatatlan akár a rák
amikor morzsák hullanak körénk
de miféle morzsák istenem
még néhány perc magadból aztán már az se
aztán már zuhanás vissza napokon heteken hónapokon
a nincse-en át magamig újra – de tudom
hogy nincs már annyi idő hogy újra hogy akár – – –

Podmaniczky Szilárd

Honnan neki

A fejem körül dübnyögnek a legyek, mint egy nem működő gépezet régről idetolt visszhangja. Korai még hadonásznom. A beszéd fáraszt, az elbeszélés kimondottan a halálom. Néhány óra múlva lejjebb megy a nap, a hőség is a felére csökken. Kihozhattam volna ide az ágyat. Jó rugói hosszában négy, keresztben hét. Szivacsot tettem rá, kihozom a napra és ráfekszem, fölissza a hátam. A keskeny ajtón át megbillentve kihúzni, fáj a fejem, nehezen viselem a vaságy zaját, és a rozsdát is söpörhetem össze meredek derékkal. Most inkább a legyek. Az ezüstnyár árnyéka rég átsuhant rajtam, a nap pofátlanul tűz az arcomba. A legyek a verítékre jönnek. Azt a pillanatot várom, amikor már elég, amikor visszahúzódok a házba, és ott folytatom. Majd úgy alakul minden, hogy felkelek, és bemegyek a házba. Először a fejem emelem fel. Aztán oldalra fordulok, egyik kezemmel eltolom magamtól a földet, a térdeimet felhúrom, és csigalassúsággal, ábrándok nélkül fölállok. Nincs nagy zaj, ez a hőség zaja. Ha most megtámadnának a németek, azt hinném, álmodom, nagy zajt csaptak a dzsippékkel. Bekeritenének fektetben, és a parancsnok szorítaná fejemhez a pisztolyt a legyeket elhessegetve, mintha övé lenne a győzelem, mintha ő aratta volna le. Erre háromféle lepke jár. A barna pávaszemes, a búzakék, és az ördöglepke. Ezek kimondottan hasznosak. A szemem azért van nyitva, hogy lássam, amikor a német tiszt fölém hajol. Megfújja a szempilláimat, és én megrebbentem őket. Ez még él, ezt még érdemes lelőni, mőpdja (németül). A legtöbb időt fekvéssel töltöm. Nem látom okát a felkelésnek. És fantáziálok ott. Némelyik légynek olyan a lába, hogy majdnem elkaparom magam. Főleg, ha az ornyergemen lovagol, farkasszemet nézünk. A hátam alatt kihűlt a föld, lassan lesz miért felkelni. De nézzük csak ezt a kihűlést, mielőtt sóbálványá meredek. Nem akarok felállni, itt történjen meg minden. Vagy a semmi. Én hülye. Tegnap a kocsmából kacsáztam hazafelé. Már a harmadik pohár után szerettem volna, ha csend van, és mindenki várakozással néz a másokra, vagy az egyikre, illetve az ajtóra. Hogy lesz valami, amitől lesz valami. De

hát nevetgéltek. Akkor hazakacsáztam. És most kint fekszem a fűben a tegnapi ruhámban, a fűrészpör halom mellett, a fejemről lecsúszott ezüstnyár árnyéka mellett. A fűrészes rendes ember, hiányzik elől egy foga. Már gyerekkora óta a tejfog helyén nem nőtt új. A fűrészpör halomba néha beledugom az ujjaimat, olyan érzéki szeretetfélék érzek. Itt minden halott és élő egyszerre. Főleg akkor élő, amikor hazakacsázok. Nem vagyok részeg, csak megértőbb. A konkrét párhuzamok a szemem előtt találkoznak. A vaságy hidegsége megrészegít. A hatalmas halotti maszok hűvös érzelmekben ringat. Micsoda pompa! Gyakran, amikor lerobban itt egy autó, bejön hozzám a sofőr, és megkérdezi, van-e olyan pompa, amivel fel lehet fújni a kereket. Adok neki. A fűrészzel felvágattam a fenyőgerendákat lécekné. Egy kisebb bunkert tákoltam a ház mögött. A lécek nem illeszkednek pontosan, a nap és a hold bevilágít közöttük. Köveket és tuskókat hordok a bunkerbe, néha lefekszem közéjük, és engem is becsikoz a hold vagy a nap. Egy kisebb sebet ejtettem a karomon. Nem akart vérezni, nyomkodtam. Egy gally ejtette a sebet, mikor felmásztam a kiszáradt fára. A hegyébe raktam a madáretetőt. A német tiszt először a madáretetőt szedetné le egy osztaggal. A madarak átmennének egy másik fára, ahol sok a bogyo. A lövést csak én hallanám, én, aki a száraz fán megsebesültem. Ha egy kicsit elfordítom a fejem, látom, hogy a nap vörös korongja a fák fölötti vékony felhősávban elmerül. Ideje lenne rágyújtani, a legyek leszálltak rólam. Hova mennek a legyek ilyenkor. Bemennek a házamba, a repedések közé. A pók pedig feni a fogát. A pókkal szemben, mint táplálkozás modellel, rosmájú vagyok. Ó, milyen csodálatos a természet. Ó, a faszt. Mi vagyunk hülyék. A rácsodálkozás a hülyeség előmenetele. Nincs min csodálkozni, ez ilyen. A lábamat most a hangyák lepték meg, elfordítom a fejem a sötétben, eltolom magamtól a földet a térdeimet föl húzom fölállok a házba bemegyek, és onnan futok neki. KERGET EGY PISZOK NAGY KUVASZ KUTYA.

Szepesi Attila

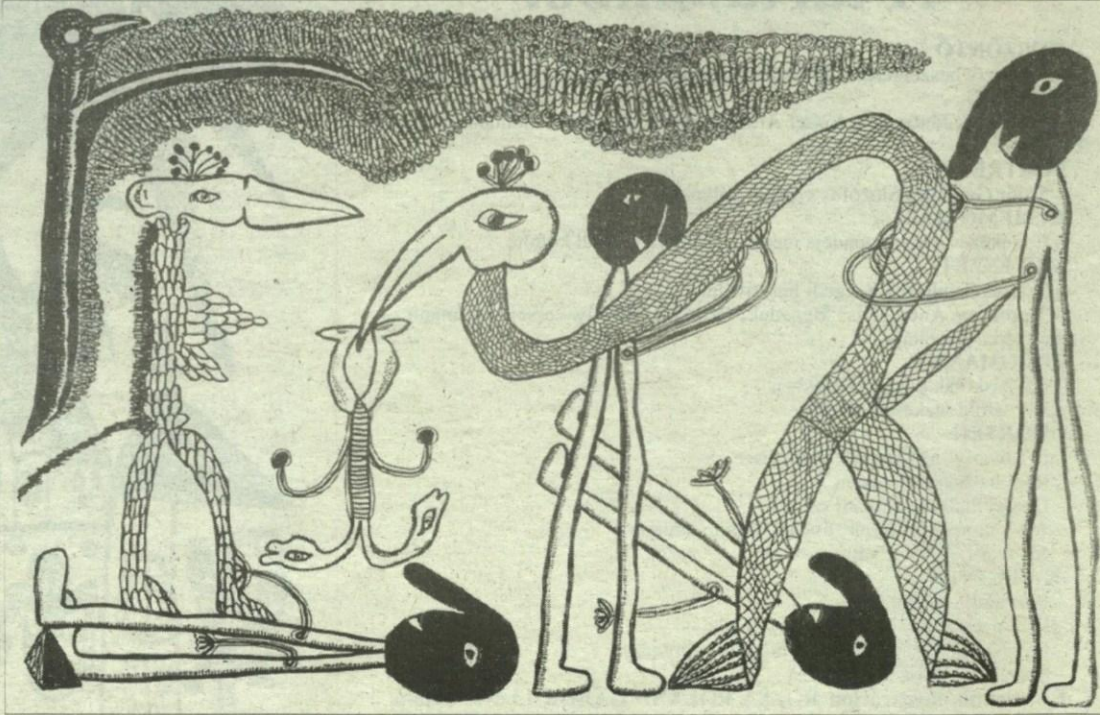
Verebek dicsérete

A megszokás mindent elhomályosít. Az ember fásultan szédeleg az elunt díszletek között. A tekintetében minden mintha éppen alkonyulna: a házfalak és arcok, a fák és az utig ismert utcák, a terek és a tornyok. Pessimista ismerőseimnek azt szoktam tanácsolni: próbáljanak úgy élni, mintha épp most csöppentek volna ide valahonnan, ebbe az egzotikus világba, Budapestre, Közép-Európába. Nem kell hozzá semmi, csak a képzelet játékára való némi képesség. Egy kis gyermeki kandság, ami mindnyájunkra ráfér, s ami tán még senkiből sem veszett ki egészen. Ha tud róla, ha nem. Példaképpen az argentin mérnök esetét szoktam elmesélni. Ez a jámbor férfiú építész volt, részben magyar származású, így aztán a nyelvünkön is gagyogott valamiképp. Eljött, életében először Budapestre, valami szakmai összejövetelre. Ám városunk építészetére nemigen jutott ideje. Elkerülte a nagyképű műszaki széanszokat. Csavargott Pesten és Budán. Ámuló szemmel rőta az utcákat, és mindent megcsodált, de főképp – a pesti verebeket. Csodálatos madarak, mondta, sosem látott még ennyi kecses elevenséget, ennyi talpraesett, bohó játékosságot. Ha másért nem, már ezekért az egzotikus csodamadarakért érdemes volt átrepülnie az Atlanti-óceán. Odaát, az óriási víz túlpártján, látott már

kondorkeselyűt és óriás-nandut, skarlát-ibiszt és ezeryi ezer papagájt, de az mind semmi. A veréb az igazi. Ezek a porlepetten is tarka, elkoszlottan is életrelvő madarak Budapest jelképévé váltak számára. Róluk beszélt, értük lelkendezett úton-útfélen.

Nem hiszem, hogy a bölcsesség etalonjai épp a mérnökök volnának. De ez az argentin építész tudott valamit, amit érdemes megjegyezni. Férfikorára is megmaradt benne a gyermeki kíváncsiság. Nem béklyózta semmi protokoll, semmi megszokás. Tudott látni, és kimondta, amit érzett.

És én macacsul belekapaszkodok ebbe a kis történetbe, ha szomorú szemű, fásult arcú embereket látok, és azt mondogatom: komor tekintetű, pessimista felebarátaim, legyünk mindnyájan verebek. Legyünk egzotikus csodamadarak, akik itt élünk a Duna partján. Ne higgyük azt, hogy minden csoda másutt történik. Ne higgyük azt, hogy itt csak romlás van, csak keserűség van. Legyünk azok, akik vagyunk. Ha kissé kopottasak is, ha kissé unottak is. Máshonnan nézve ez a csoda, ez a különös. Keressük meg magunkban azt a nézőpontot, azt a látószöveget, ahonnan ez a számunkra ismerős és kissé elszürkült világ is izgalmas és eleven.

Rózsa Roland Gábor: Erőegyensúly (1988)

SZEGED

MAGAZIN

VÁROSTÖRTÉNETI, KULTURÁLIS ÉS KÖZÉLETI HAVILAP

Főszerkesztő: Tandí Lajos

Kiadja: a Délmagyarország Könyv- és Lapkiadó Kft.

Felelős kiadó:

Christian Theodose és Dlusztus Imre

Ügyvezető igazgató: Kispál Antal

Marketingigazgató: Bellavics István

Technikai vezető: Tóth Péter

Szerkesztőség és kiadó:

6740 Szeged, Tanácsköztársaság útja 10., Sajtóház.

Telefon: 24-633

Telex: 82-282. Telefax: 13-130, 13-529. Szedés:

Délmagyarország Kft. Nyomás: Nice-Press Invest, 6725 Szeged,

Kálvária sgt. 67.

Igazgató: Surányi Tibor. Terjeszti a Szegedi Postaigazgatóság.

Igazgató: Gyimesiné dr. Etsedy Sarolta.

Előfizethető a postahivataloknál és a kézbesítőknél.

– Volt-e számítógépe diákkorában?

– Dehogyan...

– És most van számítógépük otthon?

– Kettő van, egy IBM és egy Amiga, ez utóbbin elsősorban a gyerekek játszanak.

– Hány gyerek?

– Nyáron kettő, de szorgalmi időszakban csak a kisebbik, mert a testvére Cambridge-ben tanul.

– A magyarországi számítástechnikai oktatás úttörő intézménye volt a szegedi egyetem; de tudatosan választotta-e annak idején a „ketyerek” tudományát? vagy talán nem lett volna a számítástudomány művelője, ha másutt járt volna egyetemre?

– Az algebra sokkal jobban érdekelt hallgató koromban, mint a számítástechnika. De a végzés után Kalmár László professzorhoz kerültem és nagyon érdekes gyakorlati feladatokat kaptam. Egyrészt egy konkrét mezőgazdasági alkalmazáshoz kellett programcsomagot írnom, másrészt pedig Laci bácsi az orvosi alkalmazás egyik speciális területét javasolta kutatási témának: az izotópos képek számítógépes feldolgozását. Dr. Csernay Lászlóval, az izotópdiaosztikában úttörő professzorral kezdtem el együtt dolgozni – akkor szereltem meg valójában a számítástudományt.

– Vajon azért, mert az orvosi alkalmazásban közvetlenül lehetett érezni, hogy az okos gépek az embernek segítenek?

– Nagy hatással volt rám, hogy minden nap láttam: az orvosok valóban segíti az én munkám is. Ha jól emlékszem, 1969-ben, amikor én elkezdtem dolgozni, nagyon kevés helyen volt még izotópdiaosztikai laboratórium, de ha igen, „főállású” számítógépesük biztosan nem volt. Több mint egy évtizeden keresztül folyamatosan kísérhettem egyrészt az orvosi műszerek, az izotópos gépek, másrészt a számítástechnika rohamléptű fejlődését, a számítógépek új és új generációit – és megpróbáltam tartani a lépést. Valamikor 1983-84-ben változtattam a gyakorlati és az elméleti munka arányán, ez utóbbi javára.

– Tessedk mondani, mit jelent a számítástudományban az elméleti munka?

– Olyan kutatásokat, amelyek során sokkal több matematikai segéd-eszközt használnak föl.

– Úgy értesültem, hogy önnek bizonyos ládapakolási problémái voltak... Olyan ládákra gondoljak, amelynek általában a hétköznapi halandó gondol a szó hallatán?

– Bizonyos értelemben igen, valódi ládákra tessék gondolni... A leggyorsabb ládapakolási probléma... Nehéz persze megfogalmaznom. Szóval, tegyük fel, vannak olyan ládáink, amelyek mindegyikébe egy kilós öszzsúlyt tudunk belerakni; se fajdíllyra, se kiterjedésre, semmire nem figyelünk most, csak arra, hogy minden egyes ládába legfeljebb egy kilónyi valamit rakhatunk. S van egy csomó tárgyunk, amelyeket a ládába bele kell raknunk. Az alapprobléma az, hogyan lehetne ezeket a tárgyakat a lehető legkevesebb ládába belerakni. Ha tíz tárgyam van, nagyon egyszerűen végigpróbálhatom az összes lehetőséget – mindegyikről tudom, hány dekás és egy kilónál többet nem rakhatok egy ládába se. De ha százezer, vagy egy millió tárgy van? Képtelenség az összes lehetőséget végigpróbálni, tehát valamilyen közelítő eljárást kell használni. A ládapakolási probléma a számítástudománynak azon problémái közé tartozik, amelyek a 70-es évek közepétől a leginkább érdeklik az elméleti számítástudománnyal foglalkozókat.

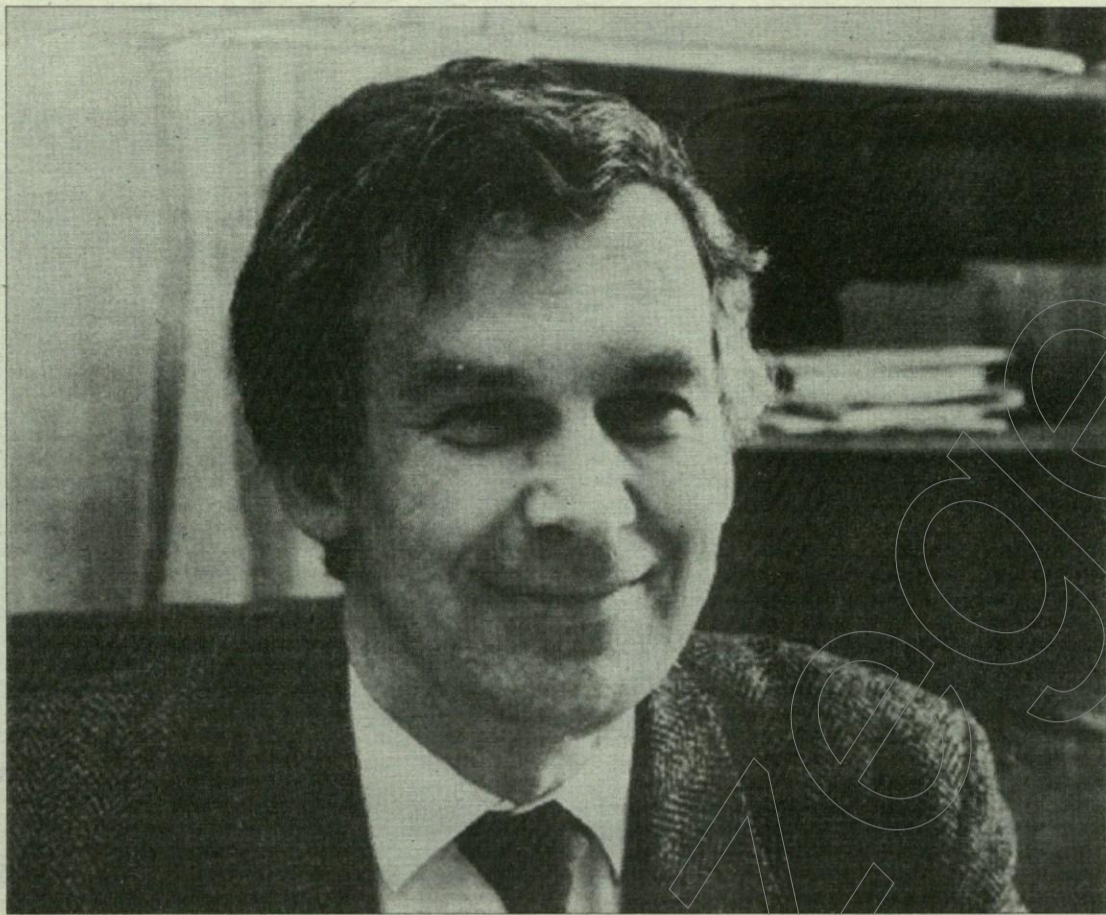
Akkoriban vált nyilvánvalóvá, hogy bármilyen gyorsak lesznek a gépek, ilyen és hasonló problémák pontos megoldása – a számolás időigénye miatt – akkor sem lesz lehetséges. Ahogy növekszik az adatok száma, a megoldáshoz szükséges számolási idő még sokkal gyorsabban, hatványozottan növekszik. Ezért pillanatnyilag is ez az egyik legizgalmasabb problémakör az elméleti számítástudományban.

– Van ennek köze a valószínűségszámításhoz?

– Annak a módszerével is szokták vizsgálni ezt a problémát. Még hozzá olyankor, amikor „véletlen” adatokkal kell dolgozni.

– Meddig ládázott?

– A 80-as évek végétől kezdtem visszatérni az orvosi képfeldolgozás korábbi megismert problémáimhoz. Egyre több automatizálási kérdés merült föl ugyanis, amelyek arra irányultak, hogyan lehetne egyszerűsít-

FOTÓ: NAGY LÁSZLÓ

A játékszabályok tisztelete

Dr. Csirik Jánossal, a JATE rektorával beszélget
Sulyok Erzsébet

A József Attila Tudományegyetem új rektora, dr. Csirik János július 2-án vette át kinevezési okmányát a Magyar Köztársaság elnökétől. A 46 esztendő professzor a szegedi tudományegyetemen szerzett diplomát, az akkori terminológia szerint „alkalmazott matematikát” tanult. Ezt a tudományegyetemen akkor új szakot valójában azok a matematikusok választották, akik a számítástudomány iránt érdeklődtek.

Dr. Csirik János azóta is a tudományegyetemen oktat, kutatási témáit pedig a számítástudomány gyakorlati alkalmazási területeiről, illetve pályájának későbbi szakaszában – elméleti jellegű számítástudományi problémák közül választotta. Azt is mondhatnánk, az utóbbi néhány évben főként egyetemi karriert futott be: két esztendeje nevezték ki a Számítástudomány Alkalmazásai Tanszék élére, tavaly áprilisban öt választották az ifjúsági ügyekért felelős rektorhelyettesnek, s hamarosan – a készülő egyetemi statútumi részének számít, új szabályzat alapján – elkezdődött a rektorválasztási procedúra. A hallgatók jelölték a legfőbb egyetemi tisztségre, s helyenként izgalmas versenyben – nyert. Az alábbi interjú a kinevezése után készült.

ni az orvosi döntéseket a számítógép révén. Ha már a gép tárol bizonyos képeket, akkor bizzuk rá bizonyos kijelentések megítélését. Egy májfelvételnél fontos diagnosztikus ismérvt, hogy mekkora a májvetület nagysága; mérje meg a gép, ne az orvosnak kelljen. Ennél bonyolultabb részletek automatizálásával is próbálkozunk még a 70-es évek végén, de néhány kísérlet után ezt akkor abbahagytuk. Ennek a problémakörnek bizonyos elvi kérdéseire tértem vissza, ezt szakította meg a rektori kinevezés.

– A szöveg szerint minden szentnek maga felé hajlik a keze; most, hogy rektor lett, az információjai tanszék – vagy ahogy a városban nevezik: a Kalmár-intézet erőteljes fejlesztésnek néz elébe?

– Mielőtt rektor lettem, az erőteljes fejlesztés már megtörtént. Több mint egy millió dollárt nyert el az universitas egy FEFA-pályázaton számítógépes berendezések vásárlására. A tanszékcsoporthoz három sikeres Tempus pályázat révén modern gépeket tudunk venni. Az egyetemi rendszer, az üvegszál hálózat jelentős része már kiépült. A beruházás hátralévő részéhez is már korábban beadunk pályázatokat.

– Mi haszna van az egyetemi polgárnak ezekből a nagyértékű beruházásokból?

– Eddig a géppark, a rendszer egy része épült ki, az igazán látványos dolgok ezután következnek – persze csak akkor, ha sikereselek a pályázatok. Az egyetemi hálózatra rákapszolódhat a könyvtár, a gazdasági igazgatóság – az adatok mindenki számára könnyen elérhetőkké válnak. Mindehhez lényegében nem használunk egyetemi forrásokat, csak külső, pályázati pénzeket, tehát a személyes szerepemre, vagy vezetői, mondjuk rektorhelyettesi befolyásomra nem volt szükség a jó műszerezettség állapot eléréséhez.

– Miért döntött úgy, hogy indul a versenyben – a rektori posztért?

– Egész életemben meglehetősen kritikus szellemű voltam, néha megfontolatlanul is bíraltam olyan jelen-

ségeket, eseményeket, személyeket, amelyeket és akiket talán nem kellett volna. Egy idő múlva az ilyen alkati emberek meg kell kérdeznie magától: arról van-e szó, hogy kritizál a kritizálásért, vagy arról, hogy határozott elképzelései vannak, hogyan lehetne a dolgokat jobban csinálni. Amikor megkérdezték, hogy elvállalom-e a rektorjelöltséget, erre a kérdésre is válaszolnom kellett magamnak. Ezért vállaltam.

– Az egyetemi pletykák egy része arról szól, hogy ifjúsági rektorhelyettesként nagy gondot fordított a hallgatók szimpátiájának megszerzésére, s a számítási beváltak, a hallgatók jelölték rektorának. Mit válaszol az ebben rejlő vádra? Hogy számításból kedvezett a hallgatóknak?

– Nem hallottam még erről a rejtetező vádról. Az kétségtelen, hogy elég liberálisan gondolkodom a hallgatókról. Felölt emberek, s mint ilyeneknek, ugyanolyan jogaik vannak, mint az oktatóknak. A rájuk tartozó kérdésekben ugyanolyan döntési jogkör illeti őket, mint az oktatókat az oktatókra tartozó kérdésekben. Például az ösztöndíjak elosztásában és az ehhez tartozó gazdasági ügyekben ezért támogattam egyértelműen a hallgatók elképzeléseit, s ugyanígy jártam el a Hallgatói Önkormányzat működési szabályainak és gyakorlatának kialakításakor.

– Lehet, hogy ezt rektorként meg fogja bírni? Talán kényelmetlenebb az egyetem vezetőjének, ha folyton tekintetbe kell venni – a többi mellett – a hallgatók kibővült jogait.

– Ez nem kényelmi, vagy kényelmetlenség kérdése. A demokrácia már csak ilyen, elég macerás, de nincs jobb. Bizonyára adódik majd számos konfliktusom a hallgatók szervezeteivel, hiszen nekem összegyűjtési érdekeket kell képviselnem, nekik a saját hallgatói érdekeket, és természetesen ezek eltérőek lehetnek. Az érdeklentétek föloldására nincsenek receptek, de azt tudom, hogy ezután is az egyetemi polgárok emberi egyenjogúsága szellemében járok el. Hallgatók nélkül éppúgy nincs egyetem, mint oktatók nélkül. A hallgatók

is abban érdekeltek, hogy értéke legyen a diplomájuknak, hogy jól használhassák az egyetemi éveiket. Nincs mesze az az idő, amikor éretten választanak – oktatót és egyetemet is. Oda mennek, ahol a legtöbbet kapják. Nem azt akarom mondani, hogy elvételül a kedvükben kell járni, csak azt, hogy a korábbiaktól eltérő működési viszonyok között, mindannyiunk számára viszonylag új helyzetben természetesen változik a hallgatók helye és szerepe is a felsőoktatásban.

– Megtételése szerint mikor kezdődik a már komolyan vehető verseny az egyetemek között?

– Megkezdődött. A magyar felsőoktatás szembesült néhány fontos adattal, például azzal, hogy hozzávetőlegesen 90 hazai felsőoktatási intézmény van, ami alighanem világcsúcs, hiszen ehhez képest a hallgatók száma rendkívül alacsony. Nálunk a 18–23 éves korosztály tíz százaléka egyetemista és főiskolás, míg Európa más országaiban e korosztály 25–35 százaléka jár – a mi apró intézményeinkhez alig hasonlítható nagy egyetemekre. Hollandia népessége nagyobb, mint Magyarorszáé, mégis összesen csak 14 egyetemük van. A széttagolt intézményrendszer gazdaságossági okok miatt sem tartható, s elodáztatatlan a hallgatói létszám nagyarányú növelése. Azt nehéz lenne mondjuk egy rendelettel szabályozni, hogy hol legyenek a nagy intézmények; de bizonyos, hogy a kialakult egyetemi központok, Budapest, Debrecen, Pécs, Szeged helyzete egyértelmű. A magunk terepében és jogkörében próbálunk versenyt futni az idővel és az universitas szellemében alakítani Szegeden a holnap egyetemét. A helyi intézmények közötti együttműködésnek köszönhetően, az áthallgatásokkal, új szakokkal máris több választási lehetőséget tudunk kínálni a hallgatóknak. A verseny erős, hiszen más intézmények is próbálják bővíteni a kínálatukat, új karokat szerveznek, hogy joggal nevezhessék ezeket néhány év múlva – amikorra az átalakulás lezajlik, a szétapró-

zottság megszűnik – egyetemnek.

– Hogyan kerül jó versenypozícióba az ön által irányított egyetem?

– Számomra nyilvánvaló, hogy a JATE fejlesztésével egyenrangú a Szegedi Universitas fejlesztésének szüksége. Az egyesületet alkotó szegedi intézmények már most is igen széles választékot kínálnak és nagyon remélem, hogy teljesül a hallgatóknak az a jogos kívánsága, hogy bármelyik intézményben bármilyen órákat felvehessenek, amit akceptál az „anyaintézményük”. Ha jól emlékszem, a JATE az idén hat-hét új szak alapítását kezdeményezte, s ebben mindhárom kar nagyon aktív volt. Ami véleményem szerint a legjobban hiányzik a Szegedi Universitas, illetve a JATE képzési spektrumából, az a közgazdász- és menedzserképzés; most próbálkozunk, többféle módon a pótlására. Nagy tömegű hallgatósságot vonzana a pszichológusképzés is. Hiányzik a művelődéstörténeti, a művészet-történeti tanszék. Mindezek megteremtésével párhuzamosan az intézmények egyesítésének első lépéseit is sürgősen meg kell tennünk.

– Az egyesítés melletti észérveket halványítja, hogy erős személyes, egzisztenciális érdekek fűződnek az intézményi széttagoltság fenntartásához. Miben bízik?

– Az észérvek erejében. Azt is remélem, hogy az új felsőoktatási törvény bizonyos garanciákat tartalmaz majd az ilyen módon létrejövő universitások támogatására. Közvetetten, a finanszírozás új szabályozásával az általam jelenleg ismert tervezet is tartalmaz készleteket az intézmények egyesítésére. A normatív finanszírozással az egyetemek abban válnak érdekeltté, hogy minél nagyobbak legyenek, minél több hallgatójuk legyen.

– De hova teszik a hallgatókat? A volt orosz laktanyába?

– Természetesen az egyetemnek és a városnak is az lenne a jobb, ha az egyetem az összes hallgatójával együtt a város szívében maradhatna és senkinek sem kellene kiköltözni a volt laktanyába. Egelőre azonban nem látom a megoldást: hogyan lehetne bővíteni a kollégiumi helyeket a belvárosban. A kollégiumok – vagy bérlakások – mellett a sportlétesítmények is hiányoznak. Napi munkakapcsolatot szeretnék az egyetem és az önkormányzat között, hogy a közös érdekeink szerint mielőbb megoldhassuk ezeket a problémákat.

– Milyen képességekkel kell rendelkezni egy egyetemvezetőnek?

– Ha én ezt most meg tudnám mondani, akkor bizonyára boldogan és azáall fejezhetném majd be rektori működésemet, hogy mindenki elégedett volt velem. Valószínűleg az a legfontosabb, hogy tiszta játékszabályok között – mellesleg ezeket meg kell alkotni – jól játszunk. Ha minden „szereplő” feladat- és jogkörét pontosan leírja, egyértelmű játékszabályokat tartalmazó és jól működő egyetemi statútum lesz, akkor kevéssé számítanak majd a rektorok és más tisztségviselők személyes jó, vagy rossz tulajdonságai, képességei.

– Kell manapság politizálni az egyetem első emberének?

– Ha pártpolitikát, netán tagságot, vagy szimpátiát ért ezen, azt válszolom, nem szabad. Egy intézményvezető felejtse el a pártszimpátiáját, ha volt ilyen. Egyébként – a rektor is ember; homo politicus.

– Elődje, Róna-Tas András professzor több átszervezést, személycserét is végrehajtott, a többi között a rektori hivatalban. Kicséréli a munkatársakat?

– Semmiféle nagytakarításra nem érek különös hajlandóságot, nincsenek előre elhatározott csereterveim. Arról van elképzelésem, hogy mit kell csinálni egy rektori hivatalban; ha új feladatkörök megfogalmazódnak, vagy régiak átalakulnak, akkor persze meg kell keresni a feladathoz az embert – házon belül, vagy kívül.

– Folytatja-e a tanszékek felülvizsgálatát? Ami a társadalomtudományi, illetve a volt marxista tanszékeken kezdődött?

– Nem tervezem. Ha a későbbiekben valami miatt arra a meggyőződésre jutnék, hogy ez valamilyen szempontból indokolt, akkor mérlegelni fogom.

– Nemcsak ön, hanem valamennyi helyettese is 46 éves. Mi van emögött?

– Gondolom, 46 éves... Kivéve persze a hölgy rektorhelyettes esetét, mint tudjuk, ő sokkal fiatalabb.

A szegedi katolikus szervezetek karitatív tevékenysége (1919–45)

Az Újszegedi Szent Vince Egyesület

Megalakulás, szervezeti önállósodás, irányítás

Az egyesület 1923 októberében alakult a Szegedi Szent Vince Egyesület fiókegyesületeként. Rövidesen azonban nem csupán létszámában, de tevékenységében is túlszárnyalta anyaegyesületét. Nem véletlen tehát, hogy megindultak az önállósodási törekvések, melyek 1927-re a szegedi egyesülettől való elszakadáshoz, és szervezetiileg teljesen önálló egyesület létrejöttéhez vezettek.

Az újszegedi egyesületet is – a szegedihez hasonlóan – tisztikar irányította, melynek összetételét szintén az állandóság jellemezte. A tisztikarban tevékenykedő „szeretethölgyek” közül öv. Felszeghy Ferencné, dr. Sziráky Gyuláné és Klacsó Gyözőné elnökök és Püspöky Gézáné alelnök (itt kezdettől fogva létezett ez a funkció) tevékenységét kell kiemelni.

A lelki igazgatói tisztelet először Karácsonyi Guidó (1932-ig), majd Ugi Géza újszegedi plébános töltötte be. Közülük Karácsonyi Guidó volt az agilisabb. A politikai (keresztényszocialista mozgalom) és közéleti (városi képviselő-testület) téren jelentős szerepet játszó plébános az Újszegedi Szent Vince Egyesületnek is motorját képezte. Nem csupán a célok megfogalmazásánál volt ott, hanem a megvalósításból is kivette részét. Az újszegedi hívek rajongásig szerették. Ezért hatott meglepetésként, hogy Szeged Város Kegyeri Bizottsága 1932 áprilisában a püspök által ajánlott személyek közül nem őt, hanem Ugi Géza kübekházi plébánost választotta újszegedi plébánosnak. (Igaz tíz évvel ezelőtt Ugi Géza is tevékenykedett Újszegeden a hívek melegezésére, de népszerűsége elmaradt Karácsonyi Guidó mögött.)

A hívek azonban nem hagyták annyiban a dolgot. A választás híre Újszegedről nagy tömeg vonult a püspöki palota elé, amelynek húszfőnyi képviselőt a püspök is fogadta. A küldöttség kérte a püspököt, hogy a kegyeri bizottság választása ellenére, tegye lehetővé, hogy Karácsonyi Guidó maradjon Újszeged plébánosa. A püspök azonban kénytelen volt elutasítani a kérést, mondván, hogy a törvény a püspökre is vonatkozik.

A „szentvincések” ezután alátámasztó akciót kezdeményeztek a kegyeri bizottság döntésének megfellebbezésére. A fellebbezési ívet több mint 2300-an írták alá, de Somogyi polgármester azt felelte az öt főkéréses küldöttségnek, hogy nem tehet semmit, mert a választás teljesen szabályosan (titkosan) zajlott. Végül aztán a Somogyi-telpre kinevezett Karácsonyi plébános és az újszegedi „szentvincések” kapcsolata azonban nem szakadt meg. Megmaradt a rajongásig fokozódott szeretet is, amit az is mutat, hogy Karácsonyi plébánosnak még életében szobrot emeltek. Az Újszegedi Szent Vince Egyesület kultúrházában, fényes ünnepség keretében, 1934. június 29-én leplezték le a mellszobrát.

De megmaradt a munkakapcsolat is. Karácsonyi plébános továbbra is részt vett az újszegedi „szentvincések” gyermeküldetési akcióiban, ők pedig gyűjtéseket szerveztek a plébános somogyitelepi építkezéseinek lebonyolításához. Az óvoda és napközi otthon felépítéséhez több ezer forinttal, a templomi építkezéshez pedig több száz ezer téglával járultak hozzá.

Az Újszegedi Szent Vince Egyesületnek szintén volt ifjúsági tagozata. Az itteni Lujzikák többsége az egyesületi tagok leánygyerekei közül került ki. Az egyesület otthona és fő munkahelye a kultúrház volt, mely – széles körű társadalmi összefogással – 1928-ban épült. (A ház építési munkálatairól és a benne folyó kulturális tevékenységről jelenlegi igazgatója – Kiss Ernő – részletesen beszámolt a Szeged 1989. decemberi számában megjelent írásában, így erre mi nem térünk ki.)

Segélyakciók

A szegedi egyesülethez hasonlóan, a nagy segélyezések Újszegeden is évente háromszor történtek, egy-egy nevezetes ünnephez kapcsolódva, csak az ünnep volt részben más. Az első segélyezés a névadó szentté avatásának emlékünnepélyén történt (júl. 19.). Az ünnepség itt is szentmisével kezdődött, melyet vagy dr. Becker Vendel, a tanítóképző igazgatója, vagy az újszegedi plébános celebrált. Ezt követte a kultúrházban

a szegények megvendégelése, majd az élelmiszert és ruhaneműt tartalmazó csomagok kiosztása.

A második segélyakció november 19-én, Erzsébet napon (az újszegedi templom búcsúnapja) volt. Ekkor is főleg egyedülálló, gondozásra szoruló idősebb szegényeket vendégeltek és ajándékoztak meg. Egy ilyen ünnepségről a Szegedi Új Nemzedék című lap újságírója – Hantházi Sári – is beszámolt, a lap 1940. november 20-i számában megjelent, Szent Erzsébet szegényei között az újszegedi kultúrházban c. írásában. Leírja beszélgetését az ünnepségre érkező öregekkel, akiket a kultúrházban terített asztal várt. Leírja a cipőosztást, néhány megajándékozott nevét is megemlítve. Nem hallgatja el azt a derűtséget keltő sztorit sem, hogy a betegsége miatt az ünnepségen megjelenni nem tudó Horváth néni a szomszédasszonyával egy madzagot küldött Klacsó Gyözőné elnöknek, hogy neki ekkora cipőt adjanak.

A karácsony előestéjén tartott karácsonyfa-ünnepség rendszerint az újszegedi kendergyárban volt, és a „szentvincés hölgyek” a gyár vezetésével közösen szervezték. A gyár szövőtermében fölállított karácsonyfa alatt 300 meghívott szegény sorsú gyerek gyönyörködhetett a színes kultúrműsorban, ehet a finom édességeket, és örülhetett az értékes ajándékoknak, felejtve egy-két óra a szegénység kínzó gyötrelmeit.

Az újszegedi „szentvincések” máshová is elvitték a karácsony örömeit. Az elmeogyintázat betegeknek például 12 éven keresztül az egyesület rendezte a karácsonyfa-ünnepet, és a tudógondozó intézet, valamint a vakok intézetének lakóit is ok lepték meg ajándékokkal.

Bevett szokás volt az újszegedi egyesületnél is karácsonykor 30-40 szegény felnőtt és 60-70 gyerek teljes fölruházása.

Kevésbé látványosan, de Újszegeden is folyamatosan zajlott, és a szegények számára hatékonyabb segítséget jelentett, az úgynevezett háziszegényekről (50-60 fő) való gondoskodás. Ezt itt is a „szentvincések” személyesen végezték, nem kis áldozatot vállalva. A gondozáson és ajándékozáson túl, nyolc-tíz öreg, beteges szegény lakberét is éveken át ezek a „házigondozók” fizették, saját zsebből.

A szegedi szervezetek közös karitatív akcióiban az újszegedi „szentvincések” is részt vettek. A gazdasági világválság idején zajló „Bezárás akcióban” – mint előző írásunkban említettük – a számkura kijelölt hely Újszeged volt.

A világháború idején, a Szegedi Szeretet Tábor és a Bajtársi Szolgálat (hadbavonultak és hozzátartozóik támogató szervezete) akcióinak keretében, részt vettek az állomáson a sebesült katonák fogadásán, a róki tornácsarnokban az elsősegélynyújtásban, a sebesült katonák levelezésének intézésében. Látogatták és segítették a katonák hozzátartozóit, mintegy 200 családot.

Gyerekekről gondoskodás

Az egyesületnek a szegény gyerekekről való gondoskodása már a szülők házasságkötésekor megkezdődött. A szegényebb jegyespároknak nem csupán a kultúrházat adták át ingyenesen az esküvő rendezésére, hanem egyes esetekben egy szolidabb esküvői vendéglátás költségeit is vállalták, sőt az is előfordult, hogy az esküvői ruhát is ők adományozták.

Újszegeden a Lujzikák munkadélutánjaikon főleg babakelengyét készítettek, amiket aztán a szegény sorsú anyáknak ajándékoztak. Bevett szokás volt az is, hogy a gyermekágyas szegény sorsú családoknál egy-egy szeretethölgy egy héten át kiegészítő munkát végzett, és ellátta az egész családot étellel, és ha kellett tüzelővel is.

Az egyesület segítséget nyújtott a szegény családok tehetséges gyermekeinek tanításához. Néhány gyereket egészen tanulmányai befejeztéig segélyeztek. A szentvincés családoknál általános szokás volt, hogy szegény sorsú közép- és főiskolásokat egész éven át fölvaltva étkezésre és szállásra fölállaltak. A tehetősebb egyesületi tagok közül akadtak olyanok is, akik számkura teljesen idegen tehetséges árva gyerekek fölnevelésének és tanításának költségeit magukra vállalták.

Az 1937 pünkösdi évfolyamot elvégzett Lourdi Sziklaotárnál égetett gyertyák árusításának jövedelméből, az újszegedi „szentvincések” indították be a szegény sorsú iskolás gyerekek téli ebédeltetését, mely akcióba később a Katolikus Nővédő Egylet és a városi vezetés is bekapcsolódott.

A gyermeksegélyezési munkánál szólni kell arról is, hogy az egyesület minden évben vendégül látta az újszegedi községi iskolák első áldozóit, sőt a szegényebbjeinek még az ünnepi ruha vásárlásába is besegített.

Gyermeküldetetések

Az Újszegedi Szent Vince Egyesület karitatív tevékenységének leglátványosabb és ezért legismertebb részét a gyerekek nyaralásának megszervezése képezte. A nyaralási akció örömei nem csupán az újszegedi, hanem az egész szegedi, sőt a dorozsmai gyerekek is (1939-ben 30 fő) élvezhették. Az egyesület partfürdője 1929-ben létesült, és 1939-ig bezárólag minden évben működött. Az első évben 50, a következőkben 120-150, végül 250 gyerek örvendhetett, az akkor még egészséges, tisztai fürdőzések. A partfürdő megnyitása a szülők számára is nagy öröm volt, hiszen gyerekek egész nyáron napi 10-20 filléres díjért, sőt a legszegényebbeket teljesen ingyenesen (1939-ben például az említett 30 dorozsmai gyereket) látták vendégül.

A partfürdőt az egyesület egyik szeretethölgye felügyelte, aki állandóan ott tartózkodott, ellenőrizte a gyerekek foglalkoztatásához alkalmazott tanítókat és az étkeztetést. Az időjárás viszontagságai ellen egy nagy faépület védte a gyerekeket, mely egyúttal öltözési célokot is szolgált. Az épület gondozását is az egyik „szentvincés” látta el.

Az újságok gyakran adtak tudósítást a strandon zajló vidám életéről. A Szegedi Új Nemzedék 1935 július 7-i számában megjelent – Megkezdődött a gyerekek vigélete az Újszegedi Szent Vince Egyesület gyermekstrandján c. – írásból kihámozhatjuk a napi programot is.

A gyerekek minden reggel nyolc órakor gyülekeztek a Stefánián, az Erzsébet királyné szobornál, ahonnan felügyelet mellett sorban mentek át Újszegedre. A móravárosiak egyenesen Móravárosból jöttek. A program Czegléd Lajos tanító és Bugyinszky Margit tanítónő vezetésével zajlott. Munkájukat a „szentvincés” öv. Miklós Jánosné segítette, aki az élelmezési munkálatokat is irányította. A tudósításból azt is megtudjuk, hogy Ugi Géza plébános naponta lejárt a gyermekstrandra, nem csupán azt ellenőrizni, hogy minden rendben megy-e, hanem gyakran együtt fürdött a gyerekekkel.

Megérkezés után a gyerekek az egyik fűzfára erősített szentképnél elmondták reggeli imádjukat, majd fürdőruhára vetkőztek. A délelőttöt énekléssel, fürdőzéssel és játékkal töltötték. A fürdőzés szigorú felügyelet alatt, húszas csoportokba bocsátva történt. A bőséges ebédet rövid pihenő követte, majd újra játék és fürdőzés uszonnáig. Uszonna után még egy rövid megmártózás a Tiszában, és hancurozás következett, majd alkonyat felé sorakoztak és megindultak hazafelé.

A nyaralattási költségeket természetesen a szülőktől beszédett napi 10-20 fillér messze nem fedezte, hiszen a gyermekstrandról tudósító cikk melletti reklámszövegben azt olvashatjuk, hogy 10 dkg savanyú cukorka 17 fillér és 10 dkg nápolyi 18 fillér. A gyerekek nagy része pedig – mint említettük – még ezt a 10-20 fillért sem fizette.

Ki vállalta akkor a költségeket? Nagyobb részét az Újszegedi Szent Vince Egyesület és az egyházközségek (főleg a móravárosi, mivel innen sok gyerek jött) vállalták. Ehhez jöttek az egyes intézmények és egyesek támogatásai. A városi vezetés évente 10-15 gyerek nyaralattásának költségét vállalta. Az újszegedi „szentvincések” megszervezték a támogatás céljára a „strandnyaság” és „strandapaság” intézményét, mely abból állt, hogy a város tehetősebb polgárai, akik szívügyükön viselték a szegény sorsú gyerekek egészségét, magukra vállalták egy-egy gyerek nyaralattását. Mások természetbeni adományokkal segítettek a nyaralattási akciót. Nagy visszhangot keltett az egész városban dr. Petrányi György egyetemi tanárségéd segítő-készsége: egy egész nyáron át, napi 20 liter tejfel támogatata a nyaraló gyerekeket. (Ezt próbálna ma egy tanárségéd megcsinálni!!)

Az újszegedi „szentvincések” másik nagy nyaralattási akciója 1931-ben indult, az egyesület akkori lelki igazgatójának kezdeményezésére. Karácsonyi plébános vezetésével évente 40-50 szegedi gyerek töltött el négy hetet Kőszegen. Az egész nyaralás a résztvevőknek – napi ötszöri étkezéssel és útiköltséggel együtt – mindössze 36

pengőbe került. A szegényebb gyerekek térítésébe a „szentvincések” és más támogatók szintén besegítettek. A gyerekek az egyik községi iskolában laktak. Karácsonyi plébános felügyelete alatt. Étkezésükről Felszeghy Ferencné és segítői gondoskodtak.

Karácsonyi plébános – mint említettük – Újszegedről való elkerülése után is részt vett a nyaralattási akcióban. Az újszegedi „szentvincésekkel” egyetértésben úgy tervezte a plébános, hogy mozgalmat indít egy üdülőház építésére. Már a helyet is kinézték az Andalgó nevű határrezszen. Az elképzelést a községi vezetés is kedvezően fogadta.

Az üdültetési akció azonban rövidesen befejeződött. Úgy látszik a 36 pengő is soknak bizonyult a szegényebb gyerekek számára, a még nagyobb mérvű támogatáshoz pedig nem volt elég pénz. Így évek során az üdülők között mind kevesebb lett a gyerek és főleg a szegény sorsú. Az utolsó évben (1935-ben) már 21 felnőtt és 23 gyerek volt a felnőttek és gyerekek aránya.

Pénzteremtő akciók

Az újszegedi „szentvincések” is elsősorban önmaguk teremtették elő a karitatív tevékenységhez szükséges pénzt. A legfőbb jövedelmet a különféle népiünnepélyek, táncmulatságok, kulturális rendezvények bevételei jelentették. Ezek megszervezése, lebonyolítása azonban a szeretethölgyek nem kis fáradságába került. Példaként erre az 1928. augusztus 12-én tartott népiünnepélyt említhetjük, melyben a következő „szentvincések” működtek közre. Leszármazottaik büszkén olvashatják nevüket: Kacsaszatónál: Zengő Péterné, Csárdánál: Püspöky Gézáné, Gondör Vincéné, Haja-bács Ernőné, öv. Nagy Lajosné, Püspöky Terike, Ábrahám Bözsike. Cukrázdánál: Vadász Zoltáné, öv. Alemann Jánosné, Fuchs Bella. Balatoni halászatnál: Szűcs Jánosné, Laub Gáspárné. Világpostánál: Papp Lászlóné, Báthori Kálmánné, Tamás Jánosné. Labdafalónál: Galusz Emma, Berta Maca. Bicskadobás és céllövöldénél: Csóti Jenőné, Homorits Dezsőné. Fagyaltnál: Stahl Józsefné. Tombolánál: Török Sándorné, Lafleur Jakabné, Török Ferencné, Berta Irén, Török Rózi és Emmi, Boromissza Erzsébet, Török Hédi és Sári, Lafleur Margitka.

Szép summát hozott a kultúrház nagytermének egy-egy rendezvényre való bérbeadása. Ugyancsak gyarapította a játékonyságra fordítható összeget a Fő fasorban épített „cukorkaház” bérbeadása is.

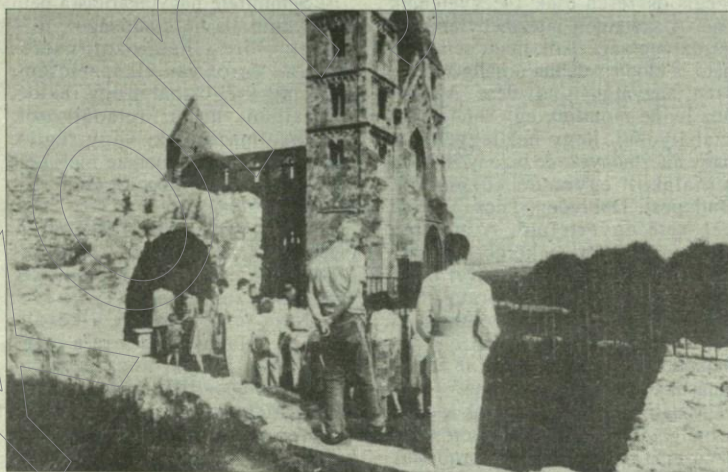
Különleges bevételi forrása volt az egyesületnek az úgynevezett virágpénz. Az egyesület tagjai névnapokon egymás üdvözlésére nem virágot adományoztak, hanem minden alkalommal 50 fillért fizettek a virágpénz alapba. Az egyesület tagjai tagdíjat is fizettek, amit egyes akcióknál – lehetőségeiktől függően – felülfizettek.

Az újszegedi egyesületet is jelentősen támogattak egyes intézmények, szervezetek és személyek. A támogatók közül mindenképpen az Újszegedi Egyházközséget emelnünk ki, főleg Karácsonyi Guidó idejében, de Ugi Géza plébános ellen sem lehet panasz. Rendszeres támogatást jelentettek a püspöki adományok is. Az egyes konkrét akciókhoz (kultúrház, napköziotthon-építés, gyermeknyaralattás, szegényélelmezés, karácsonyi ünnepségek) kaptak pénzt a földművelésügyi és kultuszminisztériumtól, a városi vezetéstől, az újszegedi kendergyártól és egyes egyénektől, adomány és gyűjtés formájában. A fő munka és anyagi terhet azonban a szeretethölgyek viselték. Hogy miért tették? Erre talán Hamvas püspöknek Klacsó Gyözőné elnökőkhöz a 25. évforduló kapcsán küldött (1948. augusztus 18-án kelt) levelében kereshetjük a választ: „A munka Isten dicsőségére és a lelkek üdvéért folyik, ezért Isten lesz a jutalma az egyesület buzgó tagjainak és jötevőinek. Különösen értékelni Isten azt a szeretetmunkát, melyet a tagok személyes szolgálattal fejtenek ki a szegények között. Engedje a Mindenható, hogy zavaralanul és sok áldással dolgozhassék tovább a Szeretet-egyesület.”

Milyen kár, hogy nem így történt! Az egyesület 1945 után tulajdonképpen már nem tudott magához térni. Munkáját gáncsolták, felfüggesztették, majd 1949 végén véglegesen betiltották.

De talán nem lehetetlen a munkát újrazekdeni?! A szükség mindenesetre megvan rá.

PÁL TAMAS

FOTÓ: SCHMIDT ANDREA

A körülményekről

A Szegei Színházi Páholy, a Szegei Szabadtéri Játékok, s ezekhez az intézményekhez az idén csatlakozó MASZK (Magyarországi Alternatív Színházi Központ) Egyesület második rendezte meg Szegeden a Szabad Színházak Nemzetközi Találkozóját, augusztus első hetében.

Azt nem kell hosszasan bizonygatni, hogy milyen fontos egy város szellemi élete, valamint hazai és külföldi hírneve szempontjából egy ilyen vállalkozás, mint ez a nemzetközi fesztivál. A város önkormányzata támogatta is a rendezvényt, sőt az idén végre a szervezők rendelkezésére bocsátotta a fesztivál idejére a régi zsinagógát, melynek megnyitása az egész rendezvény igazi ünnepeként bizonyult. Csak reménykedhetünk abban, hogy ez a jelenlegi elhanyagolt állapotában is gyönyörű régi épület végleg megtalálhatja új hivatását, és egész évben befogadó-színházként működhet. Szeged városa különleges adottságú új kulturális központtal gyarapodhatna általa.

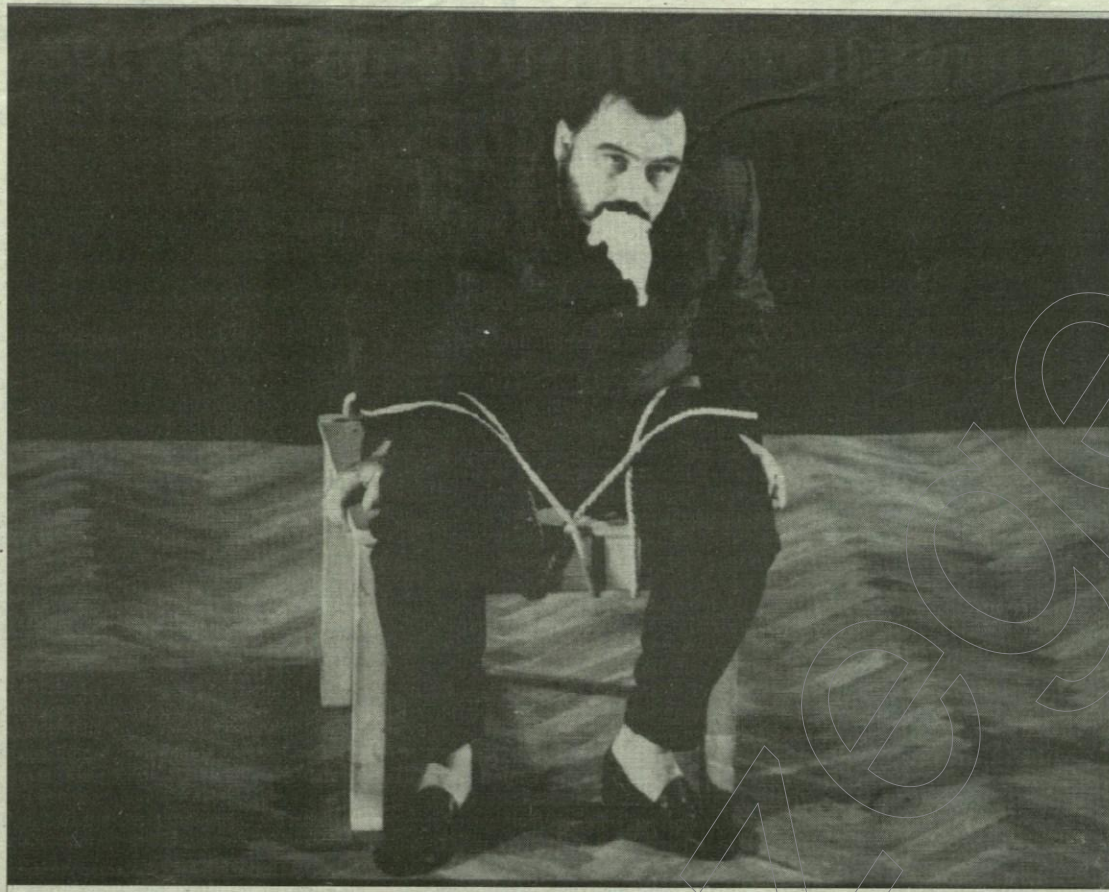
És bár méltányoljuk a város önkormányzatának, a szegei színházi egyesületeknek és társaságoknak az összefogását és mindazokat az erőfeszítéseket, amelyek révén megteremtődtek a rendezvény anyagi és intézményes keretei, mégsem hagyhatjuk szó nélkül azokat a bosszantó hiányosságokat, tapasztalatlanságból adódó hibákat, amelyeket feltétlenül ki kell küszöbölni annak érdekében, hogy a fesztivál a színházi szakma rangos és mértékadó eseményévé válhasson a jövőben.

Az egyik alapvető hiányosság a tájékoztatásban mutatkozott meg. A rendezők kiadtak ugyan egy bulletint, mely a fellépő színházi csoportokat volt hivatva bemutatni, s ezen túl a fesztivál dokumentumaként is szolgálhatna. Az anyag azonban hiányos és egyenetlen, sok esetben az egyes előadások plakátjaival kell beérnünk információ gyanánt. Nemzetközi találkozóról lévén szó, célszerű lett volna a bulletint két nyelven, magyarul és angolul megjeleníteni, ezzel szemben egyetlen angol nyelvű anyag árválkodik a kiadvány végén: a MASZK tervezett tevékenységének ismertetése, ennek azonban lemaradt a magyar fordítása.

A nem kellően körültekintő előkészítés játszhatott közre abban is, hogy a négy nap programjáról nem lehetett megbízható információt szerezni, az egyetlen fénymásolt lapocska jöszörelv olvashatatlan volt, s az ott közölt sorrend mindjárt az első napon érvényét veszítette. Maradtak az esemény központi helyszínén, a JATE-klubban kifüggesztett, és az események gyors változását tükröző, átírt plakátok, vagy személyes érdeklődés a rendezőknel.

Sokszor azonban maguk a rendezők is tanácstalanul álldogáltak az események sodrában. Történt például, hogy a közönség fesztivál-igazgatóstól és fesztivál-főrendezőstől több mint egy óra hosszat várákozott a forró augusztusi éjszakában a régi zsinagóga előtt 5 méter kábel közeli érkezésében bizakodva. Később aztán kiderült, hogy az AIOWA társulatának, mely amúgy is kalandos körülmények között érkezett Szabadkáról Szegedre, nem annyira a kábelre, mint inkább időre volt szüksége, hogy teljes mértékben felkészülhessen az előadásra. Mondhatnánk, hogy erről a csúszásról senki sem tehet, hogy ez hozzátartozik a színház titokzatos világához, és hogy ebben az esetben igazán megérte a várákozás. Sajnos azonban egyetlen általam látott előadás sem kezdődött el pontosan, s mivel az egymást követő programok többnyire bevárták egymást, a késések egyre növekedtek, ugyancsak próbára téve a türelmet. Talán szerencsésebb lett volna válogatni a produkciók között és kevesebbet – a legjobbakat – meghívni, s egy-egy darabot többször is bemutatni a találkozói ideje alatt: ezzel csökkenteni lehetett volna a kevés számú néző befogadására alkalmas játszóhelyek zsúfoltságát, s lehetővé tenni az érdeklődők számára, hogy minden előadást megnézhessenek. Nézőkben ugyanis nem volt hiány, és az emberek kitartó várákozása a hajnalba nyúló éjszakában azt mutatta, hogy Szegeden óriási az igény a színház iránt, és az ilyen közönséget meg kell becsülni, még akkor is, ha nem ott tartjuk a fesztivál főszereplőjének, nélküle viszont bajosan lehetne akárcsak egyetlenegy produkciót is bemutatni.

Ennyit a körülményekről, és bízunk benne, hogy erre a rendkívül fontos kulturális eseményre a jövőben egyre kevésbé nyomja rá bélyegét a szervezés dilettantizmusa, és mind meghatározóbb vonása lesz a szabad vállalkozásokra jellemző megbízhatóság.

FOTÓ: NAGY LÁSZLÓ

A test és a tér

Szabad Színházak Nemzetközi Találkozója II.

Tizenegy előadás

A fent említett okok miatt csak tizenegy előadást volt alkalom megnevezni, s ezért megállapításaim csak korlátozott érvényűek lehetnek. Az általam látottak között a mozgás- és táncszínházak domináltak, jelezve a színházi törekvések új tendenciáját, mely a színház formanyelvét úgy igyekszik megújítani, hogy a színház művészetének alapegységéhez, az eleven emberi testhez, mint kiindulópontot hozza vissza. Az ilyen előadások szövegét nem a narráció, a drámai dialógus alkotja, hanem a zene és a mozgás. A nézőnek meg kell változtatnia beidegződéseit, s a gondolati-intellektuális irányultság helyett vagy mellett az érzelmeire kell hagyatkoznia. Az emberi test ugyanis nem valamely előre meghatározott történetet vagy írói koncepció megjelenítését, azaz nem a jel jelölését szolgálja, hanem maga válik jellé, „önmagát jelenti”. Ennek nem mond ellent az sem, hogy a legtöbb mozgásszínházi vagy táncszínházi produkció felhasznál bizonyos irodalmi „alanyagokat”, melyek az előadás általános témáját, inspirációs bázisát jelentik, maga az előadás azonban függetlenedik a fölhasznált szövegtől.

A jászberényi PONT Színház *Boszorkányszombat* című előadásának mozzanatait például nehéz lenne pontosan azonosítani Aiszkhülosz *Eumeniszek* című darabjának szereplőivel vagy eseményeivel. Az irodalmi mű és a színházi előadás problémája azonban közös: az önhibáján kívül bűnössé vált, a sors csapdájába esett ember szabadságának története és a közönség elfoglalja a helyét a nézőtérben, a színpadon egy székre között, betömött száju ember ül, megaláztatott és esdekelve nézi a bevonulókat, mintha a bírái lennének, akik hamarosan el fogják dönteni a sorsát. A megkötözött emberért eljönnek a bosszúállás fekete démonai, hogy magukkal ragadják az alvilágba. Pártfogója akad, aki azonban nem elég erős a harcra, a démonok őt is behálózzák. A két ember sorsa tükröképe egymásnak, a színházi tér arany-metszési pontjaiban ülnek, szemben a közönséggel. A mozgások e két pont erőterében, erővonalai mentén zajlanak. Végül megjelenik a szabadító, aki eloldozza a köteleket, elkergeti a demónokat, és aztán magára marad a színpadon. *Várszegi Tibor* rendezésében a dráma nem az ellentétes erők – az anyajogért küzdő Erinniszek, és az apajogot képviselő Apolló – harcának harmóniába olvadásával ér véget, mint Aiszkhülosznál, hanem a Szabadító végső magárahagyatottságának képével, aki mások terhére magára véve elveszíti saját azonosságát, és nem számíthat a megmentett emberek szolida-

ritására. A Szabadító önmaga erőit veheti csak igénybe, hogy szembe szálljon a terhés jutalommal, a magánnyal.

A pécsi Art Kísérleti Stúdió a legelső emberi történetet fejezi ki a mozgás nyelvén: az ember felemelkedésének történetét. A faágak, a levelek, a két sárral bekent emberi test a természet világának jelképei színpadon. A két színész azt a folyamatot jeleníti meg, ahogy a két öntudatlan test mozgása egyre differenciáltabbá válik, ahogy egyre inkább segítik, mint akadályozzák egymást, ahogy valami ellenállhatatlan kényszertől vezérelve egyre magasabbra törnek, még akkor is, ha ez a felfelé irányuló mozgás iszonyú erőfeszítéssel és szenvedéssel jár.

Az Art Kontakt Mozgásszínház *Farkasok órája* című előadása színvonalában jelentősen elmaradt a fent említettől, talán a szűkös tér is tette, hogy *Baka István* versének hangulatát, az ember páni félelmét az ismeretlen sötétség elnyelésével fenyegető hatalma előtt, nem sikerült érzékeltetniük.

Közös vonása viszont a három rendezésnek, hogy alig alkalmas díszleteket, ill. az alkalmazott díszletek többnyire statikusak, jelzesszerűek. A budapesti *Dream Team* együttes azt mutatta meg, miként válhat maga a díszlet, és a jelmez az előadás dinamikus elemévé, a színésszel egyenrangú szereplőjévé. Az előadás *Salvador Dali* fiktív memóriáján alapul, melyben a képzelet és a valóság elemei ugyanolyan elválaszthatatlanul olvadnak egymásba, akárcsak a szurrealista festményeken. A darab a férfinak a nővel folytatott harcát mutatja be a freudizmus logikája és szimbólumrendszer szerint. A nő először óriásasszony, aki szeretetével szinte agyonnyomja a kisfiút, s akitől mégis olyan nehéz megválni. A nő ezután a kamaszszerelm titokzatos, vágyat és szorongást keltő tárgya, aztán magával ragadó démon, majd pedig a – nem is különösképpen stilizált – fallikus oszlopon, mint valami oltáron megdicsőült és szinte szentté magasztosult feleség, avagy múzsa. Az elhangzó katalán, francia és orosz szövegek erős lüktetése, *Binder Károly* sodró lendületű zenéje szervesen illeszkedik a látványos mozgáskompozíciókhoz, és remekül erősíti az expresszív, szándékosan eltúlozott jelképekben kifejeződő iróniát.

A szerkesztettség, az előadás koherenciája egyáltalán nem jellemezte a Közép-Európa Táncszínház egyébként nagy érdeklődést kiváltó produkcióját, mely a *Vérnősző barom visszatér* bombasztikus címet viselte, s a fesztivál általam látott leggyengébb színvonalú művének bizonyult. A „zenei alapanyagot” leginkább az István, a király, s a mintájára sorozatban gyártott meg-

határozhatatlan műfajú produktumok stílusában, egyfajta sajátos „magyarock” modorban megszólaltatott Ady-versek képezték, a koreográfia pedig az esztétikusok pódiumát idézte. Ebben a körtésben vonultatta fel a rendező a köldöknező magyarkodás legrosszabb közhelyeit, különös tekintettel a „kiátkozott magyar költő, aki nem lehetett próféta a saját hazájában” giccses szimbólumára, melyet *Zalán Tibor* „kortárs magyar költő” jelentett meg.

És ezzel el is hagyjuk a mozgás- és táncszínházak területét. Az amerikai *Jay Scheib és Rebecca Miller* előadása végsőig redukált kompozíció, melyet nehéz lenne valamilyen színházi nyelven azonosítani. Ezúttal is az idők kezdetén járunk, mint az Art Kísérleti Stúdió előadásában, de most inkább az eredethez való visszatérésről van szó. A padlón szétszórt ruhák, papírok, funkció nélküli tárgyak: egy civilizáció hordaléka. Itt is ágak és levelek jelzik az elhagyott élmé termézetet. A színész azonban nem itt ébred, hanem ide érkezik, miután hátrahagyta szerepeit. A férfi az ágak közé, az avarba temetkezik, a nő, akinek testét váltól combközépig fehér festék borítja, szembenéz a közönséggel. A testén hordozott fehérség ismétlődik a nézők elé helyezett fehér lapokon. Magnóóról férfihang mesél, sejtethetően a teremtésről. Az előadás kimetszi a sokarcú időből az alkotás csendjét, elfelejtett nyugalmát, és valami ellenállhatatlan, szelíd radikalizmussal mondja a nézőnek, hogy nem csak az a színház, amit a színhápadon lát vagy látni akar, hanem a benne szunnyadó képesség és igény is az, hogy kifejezze magát.

Hasonló filozófia ismerhető föl a *Székén Színház* törekvéseiben is, és bár ez a színház továbbra is központi jelentőségűnek tartja a narrációt, a dialógust, mindvégig megőrzi az improvizáció spontaneitását, és ezzel lehetővé teszi a nézőknek, hogy bekapcsolódhasson a játékba. Az *Intenzív kurzus* című előadás a mai közéleti tévévitát imitálja, egyszerre gúnyolva ki a hozzászólók nyelvi és szakmai színvonalát és a média közvetítő képességét. A nézők az előre kiosztott papírlapokon kérdéseket tehetnek fel a szereplőknek, ily módon maguk is aktívan közreműködhetnek a közéleti szereplés kliséinek lebontásában.

A „hagyományos” drámai színházat képviselte a fesztiválon – többek között – a szegei *Anselmus Repülőszínház Kleist Amphytrion* című darabjának színrevitelével. *Fábián Zsolt* rendezése erőteljesen jeleníti meg a romantikus német vígjáték nyers helyzetkomikumait, időnként a vásári komédiák hatásosságáig erősítve ezeket: szellemesen alkalmazza az álarcot, mint ősi színházi

eszközt; a darab rejtett, misztikus szomorúságát azonban nem tudja visszaadni. Az előadás utolsó jelenetében általános lesz az elszontyolódnak a színpadon, és a lehajtott fejjel elmozdított utolsó szavak erős kétséget hagynak afelől, hogy kívül is kellene együttérznünk: a felhők közé magányosan visszatér Jupiterrel, vagy a földi házaspárokkal, akik nem tudják kellően értékelni az égi vendég látogatását hitvesi ágyukban.

Ugyancsak a befejezés bizonytalanít el *Vassilis Laggos* előadásának megítélésében is. *Beckett Szöveg nélkül* című darabjának rendkívül pontosan kidolgozott első két része után mintha hiányozna a harmadik, mintha a művész nem befejezte, hanem csak abbahagyta volna a játékot – mindenesetre a hiányérzet a legmeghatározóbb benyomás, amit a produkció kiváltott bennem.

A másik hagyományosnak tekinthető előadás *Beckett Godot-ra várva* című darabjának bemutatója volt. Noha ez az előadás sincsen kész, sok csiszolásra és pontosításra szorul – nyilván nem véletlenül maradt ki a fesztivál „hivatalos” programjából –, ebben a jelenlegi nyers állapotában is a Beckett-darab érdekes és termékeny megközelítéséről tesz bizonyosságot. Erre utal a cím módosítása is, a színlapon egyszerűen csak GODOT szerepel. A darab értelmezése általában a kölcsönös kiszolgáltatottságon alapuló emberi kapcsolatok iszonyatát hangsúlyozzák az Istentől elhagyott világban. Ebben az értelemben Beckett drámája kegyetlenül itélet az emberek fölött, akik akkor sem vennék észre Godot-t, ha eljönne, vagy másnapra elefjeltenék, vagy ugyanúgy bannának vele, mint Pozzo Luckyval, a rabszolgájukká tennék. *Balog József* rendezése nem próbálja ezt a reménytelen világot valamivel elviselhetőbbé színezn, egyszerűen csak nem itél. Azt kutatja, hogy mi marad az emberből akkor, ha nincsen törvény, és minden meg van engedve. Úgy vélem, etől van az, hogy az előadás sokkal inkább támaszkodik Beckett nyelvi humorára, mint a megaláztatások és megalázódások helyzeteinek kiélezésére. Mindez azonban nem jelent megbecsülést sem. Az ítélezkést és a feloldozást meg hagyja annak a bizonyos Godotnak, akiről azt állítja, hogy mindvégig jelen van, és látja mindezt.

A „kegyetlen színház”

Utóljára hagytam a fesztivál általam látott legszuggesztívebb és legmagasabb színvonalú előadását, a *szabadkai AIOWA* társulatának *Vozcek* című darabját. Nem jó róla írni, mert az emléke is fölkelte az előadás közben érzett rettenetes feszültséget, ami sehogy sem tudott feloldódni, mivel rendezés akkor, ott nem engedélyezte a bírás kegyelmét. Az előadás az emberrel szólt, aki azért született, hogy katoná legyen és agyonveresse magát. A színpadon egy barokk tabló mozgalmasságával jelenítődnek meg a mindenkor háború borzalmai, mindaz, amit ember ember ellen elkövethet, mindaz, ami az emberi testtel történhet: hogy nyomorékká teszik, tyűkrettrebe zárják, belölik a sorba és menetelésre kényszerítik, kalapáccsal szétlocssantják az agyveljét, megrágnak, aztán kiköpik a húsát, vagy olyan állattá teszik, aki gépiesen hajta végre mindent. Gyilkos és áldozat között nincs különbség, nincs sors és nincs személyiség, minden ember feloldódik a halálos téboly extázisában. Az előadás opera is egyben, ahol a kórus és a szó-lók állandóan ismétlődő sikolyba csukló üvöltéssel adnak hangot a tehetetlen kínknak. Mert arra, ami a háborúban történik, nincs magyarázat, és elégtelen mindenfajta beszéd, és nem tudósít róla semmiféle híradó. Talán minden nyelv közül a színház az egyetlen, amely kikerülhetetlenné teszi a személyes érintettségét, ami nem engedi, hogy magunkat kímélve elfordítsuk a fejünket arról, ami egyébként éppen itt és most történik, a közvetlen közönlünkben. És ez a valóságos érintés nélküli intenzív zsigeri érintés, talán ez a színház.

Amikor a színház így történik meg vele, akkor a „kvülvüálló” néző elfelejt minden nehézséget, kicsinyes bosszúságot, és elmondhatja a Színházi regényt író Bulgakovval, hogy „...volt, ami fontosabbnak bizonyult ennél. Emészto szerelem támadt bennem a Független Színház iránt, oda voltam szögezve hozzá, mint féreg a horogra, minden áldott este végignéztam az előadást...”

Egy jogfilozófus professzor pályaképe

Moór Gyula Szegeden

Moór Gyula (1888–1950) a két világháború közötti magyar jogbölcséleti gondolkodás nemzetközileg is elismert alakja 1921-től 1929-ig volt az 1921. évi XXV. törvénycikk értelmében az „ideiglenesen” Szegeden elhelyezett, székhelyét „ elvesztett” kolozsvári Kir. Ferencz József Tudományegyetem jog- és államtudományi karának jogfilozófiai professzora.

De ki is volt Moór Gyula, és mit jelentettek számára e „szegedi évek?” Moór Gyula 1888. augusztus 11-én született Brassóban a helybeli evangélikus egyházmegye akkori főesperesének fiaként. Egyetemi tanulmányait a Kolozsvári Magyar Királyi Ferencz József Tudományegyetem jog- és államtudományi karán végezte, ahol 1913-ban avatták „sub auspiciis Regis” a jogtudományok doktorává. Tanárai közül a hozzá igen közel kerülő Somló Bódogot kell megemlíteni, aki később atyai jóbarátként egyengette Moór Gyula pályáját.

1912 és 1914 között két hosszabb tanulmányutat tett Németországban, ahol személyesen megismerkedett az akkor Európában lassanként meghatározóvá váló neokantiánus jogfilozófia „atyjá”-val, Rudolf Stammlerrel. 1914 tavaszán megpályázta az eperjesi evangélikus jogakadémia magyar büntetőper jogi és jogbölcsészeti tanszékét, ahová 1914. szeptember 1-től jogakadémiai nyilvános rendkívüli tanárára kinevezték. A háború azonban közbeszólt, s a kezdődő tudós-tanári karriert 52 hónapos frontszolgálat váltotta föl. A katonai ranglétrán tűzér főhadnagysággal vitte, és emellett számos kitüntetésben is részesítették. A háborús évek azonban nem teltek a tudomány szempontjából teljesen haszontalanul. 1917 tavaszán Kolozsvárott – Somló Bódog bábaszkodása mellett – magántanárként habilitált „jogbölcsélet” tárgykörből.

A háború végeztével Somló Bódor maga mellé hívta és „saját tanszékének megosztásával a kolozsvári egyetemen katedrához segítette.” Tanítványa kedvéért a korábban általa betöltött „nemzetközi jog és jogbölcsélet tanszék”-et osztotta meg, s így Moór Gyulát 1918. november 21-én a nemzetközi jog tanszékének nyilvános rendes tanárára nevezték ki. Kollégái között – Somló Bódog mellett – a korabeli magyar jogtudomány kiváló művelői találhatók: Boér Elek, Kolozsvár Bálint, Kiss Mór, Lukács Adolf, Kossutány Ignác, Menyhárt Gáspár, Tóth Károly, Kuncz Ödön, Réz Mihály, Szandner Pál.

A háború után rendezetlen, kaotikus viszonyok 1919 májusára ellehetlenítették az egyetem további működését. (1918 legvégén, a megszállást követően a román hatóságok a román király és a kormányzótanács iránti hűségük letételére szólították fel az egyetem tanárait, majd mivel az esküt megtagadták, az egyetemet a román állam tulajdonának nyilvánították.) A „száműzött” egyetem ideiglenesen Budapesten folytatta tevékenységét. A tanári kar jelentős része – mint a kari ülések jegyzőkönyvéből kiderül – jó ideig az „ellenséges megszállás” miatt „akadályoztatva” volt abban, hogy csatlakozzon az újrainduláshoz. Moór Gyula is azok közé tartozott, akik hónapokig „igazolton” voltak távol az alma matertől. Az egyetem rektora külön levélben kérte a professzorokat, hogy „ha akarják és tehetik, tanszékeiket itt foglalják el.” Eközben az egyetem kényszerűségből intézkedett a távollévők helyettesítéséről. Moór Gyula feltehetően 1920 őszétől kapcsolódott be újra a kar munkájába, mert egy 1920. október 28-án kelt egyetemi jegyzőkönyvben az egyetem „fegyelmi- és igazoló bizottságának előadójaként” említik meg. 1920 végétől kezdve nevét és aláírását – többnyire mint a kari ülések jegyzőkönyvvezetője – olvashatjuk a „Budapesten székelő Kolozsvári Magyar Királyi Ferencz József Tudományegyetem jog- és államtudományi karának” jegyzőkönyveiben.

Az újrakezdés Moór Gyula életében is fordulópontot jelentett, mivel kézenfekvő megoldásként adódott az egyetem számára, hogy Somló Bódog két éve megüresedett jogbölcséleti tanszékét tanítványával, a kar nemzetközi jog nyilvános rendes tanárával töltsék be. Valószínűsíthető, egyetemi pályafutása kezdetének kényszerű feltétele lehetett a nemzetközi jog tanszékének elfoglalása, annak ellenére, hogy minden írása a jogbölcsélet iránti érdeklődéséről tanúskodott. A vallás- és közoktatási miniszterhez intézett kari előterjesztésben Moór Gyula – korábbi tevékenységét és tanulmányait részletesen méltatva – a tudományos követelményeknek mindenben megfelelő jelöltnek nevezik. Az előterjesztést követően, de még a végleges kinevezést megelőzően az 1920/21. tanév második szemeszterére meghirdetett tárgyak sorában a jogbölcsélet heti 5 óras előadását már Moór Gyula jegyezte. A tanári karban is jelentős változások történtek: Erek István, Finke Ferenc, Irk Albert, Laky Dezső, Személyi Kálmán neve fémjelzi a bekövetkezett változásokat.

Hivatalosan 1921. szeptember 5-én nevezték ki a jogbölcséleti tanszékére. Ekkorra véglegesen tisztázódott az intézmény tartós elhelyezésének kérdése. A „rég-új” egyetemet Szegeden 1921. október 9-én Horthy Miklós személyesen nyitotta meg. Így került Moór Gyula a Tisza-parti városba, ahol közel nyolc évet töltött. A szegedi évek legfőbb tudományos hozadéka jogbölcséleti felfogásának részletes kifejtése volt, mely először a Macht, Recht, Moral (1922), majd pedig a Bevezetés a jogfilozófiába (1923) című munkájában látott napvilágot. A Macht, Recht, Moral című dolgozat a szegedi egyetem tudományos közleményeinek sorában német nyelven jelent meg, melyben a jog fogalmának, valamint az erkölcs és jog kapcsolatának kérdéseit tárgyalta. Önálló jogbölcséleti felfogásának komplex jellegű megalapozását Bevezetés a jogfilozófiába című könyvében publikálta, amely a 20-as években tulajdonképpen tankönyvként szolgált a szegedi egyetemen. (Az 1936-ban Budapesten kiadott Püski-féle jogbölcséleti jegyzet is – kevés kiegészítéssel – e mű újraképzése volt.)

Műveiben a korabeli újkantiánus jogfilozófia alapkérdéseiből kiindulva megpróbált részben újszerű válaszokat adni a megfogalmazott kérdésekre, részben olyan összhangot kívánt megteremteni a jogfilozófia „örök” vizsgálódási tárgyai között, melyekkel addig még kevesen próbálkoztak. E két „alappívet” számos kisebb jelentőségű tanulmány követte, melyekben részproblémák tárgyalására tért ki. Tudomány-

rendszer-tani témájú dolgozataival jogbölcséleti felfogásának alapjait egészítette ki. Több recenziószert, de önálló értékkel bíró tanulmányában kortárs jogfilozófiai nézeteket ismertetett, gyakran igen erős kritikai hangvételben. A 20-as évekre az európai jogelméleti gondolkodás meghatározójává váló Hans Kelsen – akihez később baráti szálak is fűzték – „Allgemeine Staatslehre” című művének rövidített fordítását is elvégezte. Megemlékező, méltató írásai közül Somló Bódogról írt tanulmány, illetve a somló „örökség” publikálása és gondozása érdemel említést. Társadalomfilozófiai tárgyú publikációiból a szocializmussal és típusaival foglalkozó írásai jelentősek. A „szegedi évek” lezárásaként hat A logikum a jogban (1928) című írása, melyben jogdogmatikai és részben módszertani alapvetéseit fogalmazta meg.

A „szegedi évek” alatt a jogbölcséleti szintézisre tett kísérlete teremtette meg számára azt a szakmai elismerést, amelynek révén az ország legjelentősebb jogfilozófusává vált. Az elismerésnek tulajdonítható az a vendégprofesszori meghívás is, amely az észtrópai Dorpat város egyetemétől neki és Szandner Pál kollégájának szólt.

Az évek múlásával társadalmi, tudományos elismerései és funkciói is gyarapodtak, így a Magyar Filozófiai Társaság, a Magyar Társadalomtudományi Társaság, a Mikes Irodalmi Társaság választmányi tagjává, valamint a Magyar Külügyi Társaság és a szegedi székhelyű Dugonics Társaság tagjává választották. Az 1924/25. tanévben a dékáni, a következő évben prodekáni megbízatást kapott. Tudományos tevékenysége elismeréseként 1925 tavaszán a Magyar Tudományos Akadémia levelező tagjának sorába választotta. Akadémiai székfoglaló előadását „A jogi személyek elmélete” címen tartotta, mely kérdéskörrel később terjedelmes monográfiát írt.

A szegedi évekre datálódik megismerkedése és barátsága Horváth Barnával, a XX. századi magyar jogfilozófiai gondolkodás másik jelentős alakjával, ami később sajnos félreértéseken is alapuló ellenségeskedéssé vált. Moór Gyula volt az, akinek a bábaszkodása mellett folyt le 1925 végén a szegedi egyetemen az egyébként Budapesten vezetett Horváth Barna magántanári habilitációja. Horváth Barna önéletrajzi írásában erről így emlékezett: „Bár még mindig fiatal volt és egy vidéki egyetem tanára, mégis ismert volt és észről és szigorú véleményéről. Jelentett valamit, ha valakit az ő előterjesztésére habilitáltak.” Kettejük baráti viszonyának jeleként értékelhetjük Moór 1926 tavaszán kelt

ajánlását is, melyben Horváth Barna tervezett angliai tanulmányútjáról az alábbiakat írta: „kérését, tekintve, hogy nevezett jogfilozófia művelésére kiváló képességekkel rendelkezik, melegen pártolom. – Minthogy a magyar jogfilozófia irodalmunk egyoldalú német hatás alatt áll, nemcsak (a) kérvényező szempontjából volna kívánatos, hanem a magyar jogfilozófia számára is igen értékes eredményekkel járhatna, ha Horváth Barna útján az angol-amerikai áramlatokkal közelebbi kapcsolatba jutna.” Ezekből az ajánló sorokból is kiderül Moór Gyula szakmai bölcsessége, amikor Horváth Barna – Erdei Ferenc és Bibó István későbbi kedves professzora – érdeklődési irányát az általános és megszokott irányoktól az angolszász pragmatista felfogás felé segítette.

Feltehetően az első világháborús katonai helytállásának, kitüntetéseiért köszönhetően 1928-ban vitézzé avatták. (1945 után a koalíciós évek végén parlamenti közszerrelései alkalmával politikai ellenfelei gyakran támadták e cím korábbi viselésé miatt.)

A budapesti Pázmány Péter Tudományegyetem jog- és államtudományi kara 1928 őszén hívta meg Moór Gyulát a jogbölcsélet tanszékére. A felkérés természetesen igen kecsesítő volt az alkotói teljében lévő, még mindig fiatal (40 éves) tudósra, hiszen az egyetemek közötti „hierarchiában”, illetve a tudomány és közéleti elismerésben ez feltétlenül előrelépést jelentett számára. Az előterjesztést követően a kormányzat 1928. december 13-án nevezte ki Moór Gyulát a pesti egyetemre, de egy kultuszminiszteri megkötéssel, mely szerint „fennforgó tanügyi érdekből” a folyó tanév végéig Szegeden az oktatást lássa el. Ez a megkötés találkozott azonban Moór szándékaival, mivel alma materét nem akarta cserben hagyni, és gondoskodni kívánt megfelelő utódról. Ennek érdekében a hátralévő egy szemeszter alatt „keresztülvitte” az épp Londonban tanulmányúton lévő Horváth Barna kinevezését. Így végül 1929 nyarán hagyta el a szegedi egyetemet, amelynek falai között vált a kezdő jogtudósból az ország első számú jogbölcselőjévé. A „szegedi évek” tudományos eredményei jelentették számára azt a biztos alapot, amelyen tovább „építkezve” igyekezett jogfilozófiai szintézisét egyre finomítani.

Moór Gyula e korszakát értékelve írta Horváth Barna 1930-ban: „Reméljük... sikerült kellőképpen kiemelni Moór spekulatív erejének kiválóságát, éles logikáját és teljesítményének rendkívüli mivoltát a jogfilozófiában. Ő a magyar jog-

tudomány egyik legkiemelkedőbb alakja, éles elméjű, bölcs, megfontolt, tartózkodó és megbízható. Legfőbb erénye logikája, realizmusa és az ellentétes álláspontok megítélésének képessége. Mindig tömör, és kifejezésében tiszta, briliáns stílusban és rendkívüli alaposággal dolgozik.”

Hogy Szeged városához munkáján kívül mi kötötte, arról keveset tudunk. Egyedül a Dugonics Társaság-beli tagsága utal arra, hogy valamilyen formában részt vett a város kulturális közéletében. Magánéletére a visszavonultság volt jellemző, Szegeden mindvégig az újszegedi Szerb-internátusban lakott.

(Budapesten már mint az első számú magyar jogfilozófus folytatta pályáját. Az 1935/36. tanévben dékánjának, 1937-ben pedig felsőházi póttaggá választották. A Magyar Tudományos Akadémia 1942-ben rendes tagjai sorába választotta. A háborút követően az 1945/46. tanévben az egyetemre nevezték ki, nevéhez fűződött az egyetem háború utáni újrakezdésének megszervezése és a jogi oktatás reformjának megindítása. Moór Gyula közéleti-politikai tevékenysége 1945 után vált országosan jelentőssé. Polgári konzervatív-demokrata felfogása szemben állt a magyar és német fasiszta törekvésekkel, illetve minden totalitárius módszerrel és magatartással. Feltehetően a háború előtti és alatti kiállása is közrehatott abban, hogy 1945-ben, még rektori kinevezése előtt följárjantották számára Magyarország moszkvai nagyköveti posztját, amelyet nem fogadott el. Ugyanígy utasított vissza más magas közjogi funkciót is.

Az 1945 novemberi választásokot követően a Nemzetgyűlés mint a közéleti és szellemi élet jeles személyiségét kooptálta tagjai sorába Bölöni György, Dálnoki Miklós Béla, Juhász Nagy Sándor, Károlyi Mihály, Kodály Zoltán, Pátzay Pál, Szent-Györgyi Albert, Szönyi István, Tamási Áron, Vámbéry Rusztem és Zsedényi Béla társaságában. 1945 őszétől szűk egy esztendőn át, Kodály Zoltán elnöki megbízatásáig a lemondott Kornis Gyula helyett „helyettes elnök”-ként ideiglenesen ellátta az Akadémia elnöki teendőit.

Mindezek mellett számtalan közéleti, társadalmi és szakmai szerven töltött be jelentős funkciókat: pl. Magyar-Jugoszláv Baráti Társaság elnöke, Magyar Jogászegylet alelnöke, Miniszterelnökség mellett működő reformbizottság tagja, Országos Köznevelési Tanács felsőoktatási szakosztály elnöke, Társadalomtudományi Társaság elnöki tanácsának tagja, Magyar Írók Szövetsége Barátaik Egyesülete választmányi tagja stb.

Az 1947-es választásokon a Magyar Függetlenségi Párt (Pfeifferpárt) jelöltjeként ismét bejutott a parlamentbe, de választási visszaélésekre hivatkozva az ekkor formálódó „szalámi taktika” első áldozataként pártja mandátumait megsemmisítették. A „fordulat éve” Moór Gyula életében is jelentős változást hozott. 1948 nyarán kényszerűdjajzták, 1949-ben az Akadémia átszervezésekor politikai okokra hivatkozva kizárták a tagok sorából. Rehabilitációjára csak 1989-ben került sor.

1950. február 2-án, életének 62. évében hunyt el Budapesten.

Végül egy adalék emberi tartásáról, jelleméről. Füst Milán 1948. február 16-án kelt levelében így ír Moór Gyulához: „Hogy politikai magatartásodban van-e, nincs-e hiba, nem vagyok rá alkalmas, hogy megtéljem, s annál kevésbé, mint hogy újságot nem olvasok már negyven éve, tehát semmit nem értek a napi politikához. Viszont Téged nemes lelkű és jó embernek ismerlek meg és meg is szerettelek – engedd meg, hogy ezt most közöljem Veled, valamint azt is, hogy barátodnak érzem magam akkor is, ha netán heveséged, túlságosan nagy bátorságod s a napi politika rontó viharai olyan világokba sodortak volna, én akkor is meg vagyok győződve jóindulatodról és feddhetetlenségéről.”

Rózsa Roland Gábor: Szorítóban (1988)

Szegedi bázisiskolák az egyetemi tanárképzésért

A felsőoktatási reform-előkészületek sorában számos tanárképző intézmény, köztük a JATE is szeretné kibővíteni a tanár szakos egyetemi hallgatók iskolai gyakorlati lehetőségeit. Az egyetem illetékes vezetői, köztük a tanárképzésért elsődlegesen felelős pedagógiai, pszichológiai szakemberei úgy ítélték meg, hogy az igényes elméleti képzést csak a mindennapok iskolai hospitálásaival, speciális gyakorlataival lehet a tanári mesterség területén elmélyíteni. E vonatkozásban az előző tanévig esetleges megoldások kínálkoztak.

Az 1991–92. tanévtől – más országos példákat értelmezve és Szeged iskolaváros jellegére építve – új megoldással kísérleteztünk. A kísérletben az alábbi iskolák vettek részt: Deák gimnázium, Radnóti gimnázium, Széchenyi gimnázium, Tömörkény szakközépiskola, Csonka gimnázium és szakközépiskola, Vasvári szakközépiskola, Kőrösi szakközépiskola, Kossuth szakközépiskola, Móra ipari iskola, Csongor téri Általános Iskola, valamint az Ady és az Ortutay Kollégium.

E megoldás röviden abban fogható össze, hogy a korábban is kiválóan dolgozó gyakorló általános iskola és gyakorló gimnázium mellé – a fenti 12 szegedi oktatási-nevelési intézményt kértük fel együttműködésre. Ezeket az intézményeket (köztük tehát 8 gimnázium és szakközépiskola, 1 ipari iskola, 1 speciális általános iskola és 2 sajátos beiskolázású kollégium) az előző tanévtől a JATE bázisiskoláinak tekintettük.

A bázisiskola lényege abban áll, hogy a gyakorlóiskolákhoz hasonló módon, azok tapasztalatait felhasználva – ezekben az iskolákban is hospitálhatnak az alsóéves tanár szakos hallgatók. Ezeket a hospitálásokat – minimum szemeszterenként 5 tanórán – főleg a pedagógiai, pszichológiai szemináriumok terhére szerveztük. A megfigyelési szempontokat a szemináriumvezetők adták, míg – az iskola fogadókézségén túl – a látogatási lehetőségeket a bázisiskolák pedagógiai szervezője (mentora) teremtette meg, oly módon, hogy egyszerre osztály-, illetve csoportlétszámonként maximum 3 hallgató vehetett részt az iskolai munkában. Így iskolánként minimum 40, maximum 80 fővel dolgozhattunk. Ily módon sem a tér, sem a választható idő nem lehetett az iskolamunka, köztük elsősorban az óralátogatás akadály.

Említést érdemel, hogy a *Trefort Ágoston* által a reformkorban megálmodott mintaiskolák modelljét kívántuk követni. Ugyanakkor tudtuk és a mindennapokban is érzékelhettük, hogy a szegedi középiskolák többsége a pincétől a padlásig beépített, hasznosított – azaz túlterhelt – fizikai értelemben is.

A kísérletes tárgyak (mint pl. kémia, fizika), valamint a modern számítástechnika, matematika és a speciális kiscsoportos nyelvoktatás technikai feltételeit megteremteni bizony az iskolák egy részében nem kis vezetői leleménybe és tanári különmunkába kerül. Mindezek ellenére a megkeresett iskolák vezetői, javasolt mentorai többnyire igen nyitottan és kezdeményezően reagáltak. Valójában két neves intézmény jelzett némi ózdkodást, ők talán szívesebben vállalkoztak volna gyakorlóiskolai szerepre, annak valós és vélt privilégiumaival együtt. A kezdeti idegenkedés, tanári (esetenként vezetői) fenntartások talán itt is feloldódtak.

Külön örömről szólhat, hogy némely iskola élt a belső jutalmazás eszközével, valamint az is, hogy újabb iskolák jeleztek, ők is szívesen kapcsolódnának a kísérletbe.

A további terveket számos kisebb és nagyobb gond nehezíti. Itt is érdemes azonban jelezni, hogy az egységes tanárképzés távlati tervei nyomán nyilván célszerű lenne a bázisiskola hálózatot is a teendőkhöz alakítani. Így pl. célszerűnek látszik, hogy az egyetemen most tanuló nyelvmester szakos jelölt ne csak mostani gimnáziumot, hanem alsóbb iskolát is lásson.

A mentorok heti 2 órában ügyeletszerűen is a tanár szakos hallgatók rendelkezésére álltak. Teendőik sorába tartozott, hogy a hallgatókkal értelmezzék a látott tapasztalatokat, megfigyelési benyomásokat. A mentorok e tevékenységért szerény egyetemi óradíjat kaptak.

Ugyancsak a mentorok szerveztek a negyedéves tanárjelöltek számára csoportosan is látogatható bemutatóórákat. Ezen órák megbeszélésein a bázisiskola vezetői és más bázisiskolák érdeklődő szaktanárai is részt vehettek. Újszerű érdeklődést tapasztalhatunk. Több iskolában nemes versengés is indult a teendők nyomán. Részben már eddig is, további terveik szerint a továbbiakban pedig tudatos megbízásokkal és azt kívánjuk szorgalmazni, hogy a magas hallgatói létszám szerint is szükséges külső szakvezetők a szóbanforgó bázisiskolákból kerülhessenek ki.

E rendszer teljessé tételével megvalósítható lenne, hogy a tanárjelöltek piramis-hálózat szerint, alsóéven többen, negyedéven kevesebben, míg ötödéven csak néhányan, az adott iskolában dolgozhassanak. A piramis természetesen színterünként és szemeszterenként foroghat, a hallgatók lehetséges kívánsága, választása szerint. Így elérhető lenne, hogy a tanárjelöltek nemcsak gyakorlóiskolában fordulnak meg, s az is, hogy Szeged mintaiskolái aktívan részt vehetnek az egységes tanárképzés imponáló, de korántsem könnyed feladataiban.

Talán más kollégák számára is érdemes szólnunk a kísérlet tanulságairól is. Az egyetemen a jelenleg 2000 tanár szakos hallgató (a természettudományi karon külön tanár szakosok, a bölcsészettudományi karon eddig elvileg mindenki tanár szakos is volt) átlagban 400 fős évfolyamon tanul. Számukra az újdonság erejével hatott a választási lehetőség, az egyéni hospitálás némi varázsa is. Ugyanakkor hideg fenntartással fogadták a fogadóiskolák gyakran még jogos kötöttségeit, belső normáit is. Ezzel egy időben lelkesen referáltak minden igényes, színes tanítási óráról, az elismerés hangján szóltak a személyközpontú iskolai hangulatról, a humanisztikus tanári munkáról. Mondhatnánk azt is, e szociális közegben is alakult hallgatóink pályaképe, csiszolódott önismerete.

E sorok írója is jóleső érzéssel nyugtázzhatja, hogy a kísérlet lényegét a HÖK (Hallgatói Önkormányzat) is támogatta. A tanári pályára tudatosan készülő hallgatók (ezért is lehet új szerepe a tanári és nem tanári szak szétválasztásának a bölcsészettudományi karon is) több vonatkozásban is jelzik, hogy szeretnék elsajátítani a tanári mesterség lehetséges gyakorlati eljárásait is. Ugyanakkor megközelítéseikben, elvárásaikban megfogalmazták a választhatóság alternatíváit és a vélekedés jogát is. Utóbbi felvetésük nyomán – az egyetemi tanárképzési tanács támogatásával – ösztönös lehetőség nyílt az V. éves iskolai gyakorlatoknál is bizonyos választásokra. Így pl. időrend, sorrend, esetleg iskola és szakvezető vonatkozásában is. Abban bízunk, hogy a vélekedések újabb megoldásokra ösztönöznek, egészséges rivalizálást teremthetnek a belső és a külső szakvezető tanárok körében is. Hosszabb távon – az egyetemi tanárválasztáshoz hasonlóan – e téren is megméretés is lehet egyben a választások száma és a vélemények humánus visszajelzése.

A Károlyi Kollégium gondozásában e nyáron országosan először a JATE szervezte meg a tanárjelöltek nyári egyetemét. E táborban maguk a szervezők is, elsősorban a pszichológia legújabb eredményeit önismereti tréningek, pszichodráma játékok és énekesítő csoportos foglalkozások keretében kívánták továbbadni. Jelezve ezzel azt a meggyőződésüket is, hogy a tanári, tanítói tevékenység elsősorban segítő feladat, melyben a pedagógus a saját személyiségével is hat. A jó szóval oktató, de játszani is engedő tanár modellje feltehetően nemcsak e hétre vált a résztvevők számára modellé.

Az előadások – többek között – az esendő emberről, konfliktusainkról, krízishelyzetünkről és aktuális félelmeinkről szóltak. Számos neves előadó, szemináriumvezető meghallgatásán túl, a leendő tanítók, tanárok horizontális szerveződését, a közös gondok felelős számbavételét is vártuk, nem hiába. Az eddigi érdeklődés további energiák beépítésére ösztönözhet bennünket.

A mentorok továbbképzését és az egyetemi életéről szóló rendszeres tájékoztatását többféle csatornán szerveztük. Talán külön is említést érdemel, hogy a mentorok többsége – a hallgatókhoz hasonlóan – elsősorban pszichológiai vitákat, szakirodalmat szorgalmazott. E kívánság nyomán pl. a személyközpontú iskoláról, valamint a tanári-pálya pszichológiai jellemzőiről szerveztünk kerekasztal-beszélgetést. A tudományos szakmai háttér megteremtésében – az országos hírű szakembereken és az egyetemi kollégákon túl – a Szegedi Akadémiai Bizottság (SZAB) Pedagógiai-pszichológiai Szakbizottságának támogatását is élvezhettük. E keretben működik pl. a kolozsvári előd-egyetemünk példájából átvett modellben az ügyvezető Tudós Tanár Kör, mely kör a mentorok többségét is adta. A kör tagjai között számos pályázatot, díjat nyert és többek között doktori címet szerzett kolléga is dolgozik, örömmünkre.

A JATE és a Juhász Gyula Tanárképző Főiskola (JGYTF) viszonylag új felállású Tanárképzési Vegyes Bizottsága által szervezett továbbképzések ugyancsak ingyenesen álltak rendelkezésre a mentoroknak is. Így pl. a közelmúltban az európai pedagógusképzés modelljeiről esett szó, majd az iskolai demokráciáról szerveztünk találkozót, mindkettőt neves oktatáskutató előadásában.

A szakajtó ajánlása, szakirodalmi bibliográfiák készítése, szakkönyvek közvetítése az igényesebb kollégák körében már korábban is pozitív visszhangra talált. Különösen a felsőoktatás egészségéről s annak sajátosságairól szóló dokumentumok, vitaanyagok jelentettek új szintet e téren is.

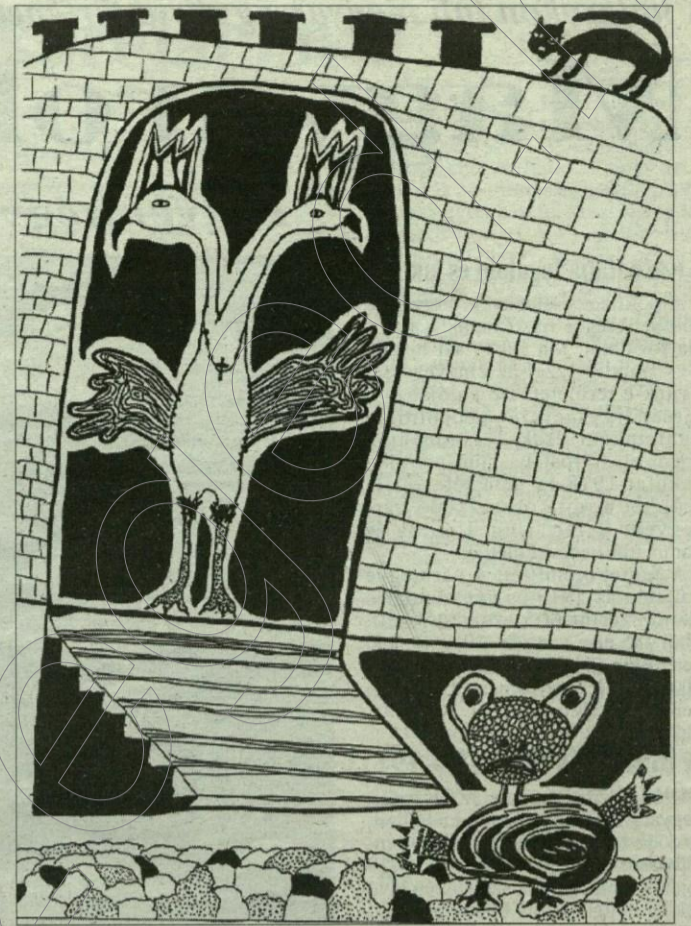
A mentorok – számos más teendőjük mellett – lelkesen végezték teendőiket. Lassan az iskolák kollégái is érzékelik, mit is jelenthet a kollektíva egészének a bázisiskolai rang, köztük az iskolai szakmai bemutatkozás új lehetőségét, s a tanárjelöltekkel való egyéni bánásmód számos, eredményes formáját említhetjük.

A bázisiskolák tanárainak segítségét kértük az intenzív nevelési gyakorlatok szervezéséhez, valamint az írásbeli és a szóbeli felvételi vizsgák aktív közreműködéséhez is. Úgy tapasztaltuk, hogy a leendő egyetemisták kiválogatásában, megméretésében a középiskolai tanárok érdemben segíthetnek. Ezzel egyúttal megerősödik a felsőoktatásról szerzett információk sora, s visszaigazolást nyer ilyen jellegű oktató munkájuk is.

Számos tanári és hallgatói javaslat született a tanári alkalmasság mérésére, orientálására vonatkozóan is. A mentorok szerint egy lehetőség az iskolai közeggel való ismerkedés is. A pszichológus kollégák egyéni tesztek értelmezésén, csoportos tréningek beiktatásán fáradoznak. Itt is szorít az idő kerete is. Abban szinte teljes volt a JATE Tanárképzési Tanácsának a véleménye, hogy minden módszer, eljárás segíthet, ha egyik se bántó szelekcióra, hanem segítő megismerésre, helyes és értelmezhető énkép kialakítására törekszik.

A bázisiskola-hálózat kialakításához természetesen szükségünk volt a szegedi önkormányzat segítő támogatására is. Az első év tapasztalatai után is okos együttműködésre számítottunk. Tapasztaltuk – járva, látogatva e szegedi iskolákat –, hogy az önkormányzat által működtetett iskolák anyagi helyzete is szűkös. Ugyanakkor azt érzékeljük, hogy az egyetemi továbbképzésbe való bekapcsolódás új energiákat is felszabadított, számos, okos ötletet is szült. A diáklétszám átmeneti csökkenése nyomán jelentkező kis térfelület a jövőnek is szeretnénk lefoglalni. Eddigi visszajelzéseink minden nehézség-ellenére megerősítést üzennek.

MICHELLER MAGDOLNA

Rózsa Roland Gábor: E. T. Albániában (1986)

Kiss Benedek versei

Évszak

Ez az az évszak,
mit elfelejteni
gyermek se tudhat.

Ez az az évszak,
amikor megméretik minden,
búza a földön,
vérmomás
az ereinkben.

Ilyenkor esőt vár az ember,
az égre néz,
ilyenkor földgyúró-szerellemmel
csuszamlík hasra a kéz.

Ez az az évszak,
mit elfelejteni
gyermek se tudhat.

Ilyenkor szülni kell,
öszülni kell,
s ki mondja meg: a szülész
fájóbb, vagy az öszülés?

De aki ilyenkor születik,
azt a Nap hatalma ója,
hisz egyszer minden betelik,
ám kevés válik valóra.

Ez az az évszak,
mit elfelejteni
gyermek se tudhat.

Ez az az évszak,
amikor minden megméretik,
mert kevés válik valóra,
bár a kalász telik.

Aszályban

Mint elmére setét gondolat, úgy
borul a mélyvíz fölé ez a fűzfa,
s végig a parton, ahogy kanyarul
a Kis-Duna, ugyanoly szótlanul
a többi is, mint odvas gond borítja.

Szennes-sötét a víz és alacsony.
Az áradás már emlék – hordalék
csiganyála szárad a partokon,
kövön, bokrokon, faderekakon
– szürkés-fehér őshüllő-hányadék.

Zabál a nyár, minket is fölزاب!
Fogán nyers gabona, fonnyadt gyümölcs.
A sikon lusta göboly az aszály,
elhenterül. Lőszpor, mész pora száll,
megül a hajban és csipi a bőrt.

S nézed: ez mind mészpor? vagy öszülés?
Nézed: idők öszül meg itt s nyarunk!
Élsz. Kevésnek sok, elégnek kevés.
Nézőnk föl, mint vízbe e fűzfa néz,
s borongunk, mogorvultan, szótlanul

A határokon túli magyarság rövid története (II.)

Magyarok a Kárpátalján

Hetvennégy év alatt 6 állam keretei között

Kárpátalja fogalom és lakói

A politikai események tárgyalása előtt szükséges tisztázunk Kárpátalja fogalmát. Ma sokan azt hiszik, hogy mindig ezzel az elnevezéssel illették e területet. De valójában a Kárpátalja elnevezés geopolitikai fogalomként csak Trianon után terjedt el. Kárpátalja mint politikai alakulat 1918-ig nem létezett, a területet a rajta osztozkodó vármegyék: Bereg, Ung, Ugocsa és Máramaros nevével illették.

A fentebb említett 4 vármegye területén az 1910-es népszámlálás adatai szerint 605 ezer lakos élt, ebből 185 ezer magyar (30,6%), 330 ezer ruszin (54,50%), 64 ezer német (10,6%) 11 ezer román (1,9%) 6 ezer szlovák és cseh (1%).

Viharos évek (1918-19)

1918 őszén, amikor az Osztrák-Magyar Monarchia darabjaira hullott, kezdődött el Kárpátalján az uralmaváltozások sorozata. 1918 őszén 1919 elején Kárpátalja, a születőben lévő galíciai nyugat-ukrán állam, a Nagy-Romániát megteremteni akaró román nacionalizmus, az antant támogatását élvező Csehszlovákia, és természetesen a régi tulajdonos, Magyarország is igényt tartott. Román csapatok jelentek meg Máramaros megyében, ukrán gárdisták támogatásával a rutének egy része kimondta a Nyugat-Ukrán államhoz való csatlakozást, csehszlovák politikusok (Masaryk, Benes) a rutén emigrációt próbálták meggyőzni a Csehszlovákiához való csatlakozás előnyeiről. Ezalatt Károlyi Mihály kormánya 1918. december 21-én kiadta az ún. X. számú néptörvényt a ruténeknek adott önkormányzati jogokról. E törvényt kimondta: „Máramaros, Ugocsa, Bereg és Ung vármegyék ruszinlakta részeiből Ruszka Krajna néven autonóm jogterület alakítatik.”

A területért vetélkedő felek közül végül is a Franciaország támogatását élvező Csehszlovákia került ki győztesen, az 1919. szeptember 10-én Saint Germain-en Laye-ben kötött szerződés alapján Kárpátalja a csehszlovák állam része lett. Kárpátalja a magyar államtól való leválasztását a kisantant két oszlopos tagja, Románia és Csehszlovákia közötti közvetlen vasúti összeköttetést biztosító, rendkívüli stratégiai jelentőségű Csap-Beregszász-Királyháza-Nevetlennfalva vasútvonalnak „köszönhette”.

A csehszlovák állam részeként (1919-1938)

A csehszlovák uralom jelentősen csökkentette Kárpátalján a magyarság számát. Az itteni magyarok 1910-ben rögzített 185 ezernyi lélekszáma az 1921-es nemzetiségi statisztikában 111 ezerre csökkent. A több mint 70 ezer főnyi veszteség fő okait elköltözésben, kiutasításban, a jelentős részében magyar anyanyelvű zsidóknak és cigányoknak külön etnikai kategóriába való besorolásában kell keresnünk. De maguk az összerások is botrányosak voltak. Nézzünk néhány tipikus esetet: a számlálóbiztosként működő csendőrök és fináncok egyenruhában végezték az összeírást, a görög katolikus magyarokat ruténeknek írták be, az összeíró ívek nemzetiségi rovatát kitöltetlenül hagyták, a számlálóbiztosok eljárása ellen panaszleveleket pénzbírsággal sújtották, „a számlálóbiztosok tudatos félrevezetése” és „hamis adatok bemonadása” címén.

Mindezek a statisztikai számbavételi manipulációk természetesen a magyar kulturális, politikai jogokat követelő számának mesterséges csökkentését szolgálták. Jól példázza ezt Ungvár esete. A magyarság aránya Ungváron az 1910, 1921 és 1931 évi népszámlálások statisztikájának tükrében a következő volt: 80%, 38%, 18%. Mivel Csehszlovákiában a kisebbségeket a nyelvi jogok (az oktatásban, a közigazgatásban) csak azokon a területeken illették meg, ahol részarányuk a 20% fölött volt, az 1931-es népszámlálás után Ungvár magyar lakosai elvesztették ezeket a jogaikat. Így

Ivan Sutev: Tavasz a Kárpátokban

Kárpátalja a történelmi Magyarország azon területe, amely a XX. században a legtöbbször cserélt gazdát és nevet. A terület a XX. században az alábbi államokhoz tartozott: Osztrák-Magyar Monarchia, Csehszlovák Köztársaság, Kárpát-Ukrajna, Magyar Királyság, Szovjetunió, Ukrajna, ennek megfelelően számtalan nével illették: Ruténföld, Ruszínföld, Ruszinszko, Kárpatszka-Ukrajna, Podkarpadska Rus, Kárpátontúli Ukrajna. Cikkünkben azt próbáljuk meg felvázolni, hogy Kárpátalja magyar lakosságának sorsa hogyan alakult a sűrű uralmaváltozások és névcserek közepette.

például megszüntették a város magyar nyelvű gimnáziumát.

A városi magyar lakosság mellett a csehszlovák vezetés „gondot fordított” a vidéki magyarságra is. A falvakban a magyar etnikum egységét a földreform köntösébe ágyazva cseh, szlovák, ruszin lakosság betelepítésével próbálták megbontani. A húszas években végrehajtott földreformból kihagyták a nincstelen magyar parasztságot. Színmagyar falvakba és vidékekre hegyelakó ukrán családokat telepítettek, ingyenes földhöz, háziépítési és jószágvásárlási kölcsönökhöz juttatták őket etc.

Ezek után nem meglepő, hogy az egyik magyar történész a terület két világháború közötti korszakát a petíciók korának nevezte. Hiszen a magyar kisebbség pártjai petíciók sorozatát terjesztették a Népszövetség elé. Amelyben felsorolták a csehszlovák közigazgatás, a nemzetiségi statisztika júlkapásait, az állammal való érintkezés problémáit, a gazdasági, a kulturális és iskolai sérelmeket. Ugyanekkor a csehszlovák állam vezetése részletes indoklással igyekezett ezeket a petíciókat cáfolni. A Népszövetség pedig tehetetlen volt, érdemi döntést nem tudott és nem is akart hozni.

Összefoglalva az eddig elmondottakat: a Csehszlovákiához tartozás időszakában a kárpátaljai magyarság osztályrésze a hátrányos megkülönböztetés volt.

A világháború sodrában

A magyar revíziós mozgalom nem mondott le a Trianonban elveszített területekről. Az első sikert az 1938. november 2-i ún. első bécsi döntés hozta ebben. 12 400 négyzetkilométernyi területet csatoltak vissza Csehszlovákiától Magyarországhoz. Ezen visszacsatolt terület egy részét a Kárpátalja déli sávja alkotta kb. 2 ezer négyzetkilométernyi területtel. Munkács és Ungvár november 2-án visszatért Magyarországhoz.

Az első bécsi döntéssel Kárpátalja egyötöd része tért vissza, Kárpátalja maradék négyötödét Volosin páter próbált meg létrehozni egy ukrán államot.

1938 őszétől Volosin és hívei egy olyan Kárpát-Ukrajnáról álmodtak, amely független államként meg tudna állni az európai politika sodrában.

Volosin megalakította az Ukrán Nemzeti Tanácsot, hivatalos nyelvé tette az ukránt, és létrehozta a hírhedt katonai alakulatot, a Szics gárdát. Gárdistáival éjjel az ágyból hurcoltatta el a magyarok vezetőit, és a magukat ukránnak nem valló ruténeket, a Dumen havasokba felállított gyűjtőtáborba. A Volosin vezetése alatt álló Kárpátalja, ekkor még a

csehszlovák állam részét képezte, pontosabban föderatív kapcsolatban állt Csehországgal és Szlovákiával. Amikor Hitler fölírta a müncheni egyezményt, és felszámolta Csehszlovákiát, Volosin kísérletet tett arra, hogy kiküldtse az önálló Kárpát-Ukrajnát. De Hitler, aki ekkor már saját belátása szerint döntött a térség népeinek és országainak sorsáról, a magyar kormány igényeit ismerte el. Így Werth Henrik magyar vezérkari főnök '39. március 14-én elrendelte, hogy a magyar csapatok vegyék birtokba Kárpátalját. Március 18-án a magyar csapatok már az ezeréves északi határnál álltak. (Zárójelben jegyezzük meg, hogy ez a magyar-lengyel közös határ tette lehetővé, hogy néhány hónap múlva – 1939. szeptemberében, Lengyelország német leigázásakor – mintegy 100 ezer lengyel katona és polgári személy menekülhessen Magyarországra.)

Miután Kárpátalja visszatért az anyaországhoz, területén polgári közigazgatást vezettek be és Teleki Pál miniszterelnöksége alatt türelmes nemzetiségi politikát folytattak (pl. a törvényeket, rendeleteket magyar és rutén nyelven tették közzé, a ruténség képviselői helyet kaptak a magyar parlamentben).

A Szovjetunió elleni hadbalépés azonban felvonulási területté változtatta Kárpátalját.

Újabb uralmaváltás

A londoni emigráns csehszlovák kormány – élén Benessel – természetesen tartotta és mindent elkövetett annak érdekében, hogy a nagy háború utáni újjászülött csehszlovák állam határai, területe változatlan maradjon. De Kárpátalja tekintetében csalódniuk kellett. Sztálin felismerte a terület stratégiai jelentőségét, és úgy döntött, hogy megszerzi azt a Szovjetunió számára.

Így 1944. november 7-én a Vörös hadsereg által felszabadított (helyesebb volna talán megszállt irunk G. L.) Kárpátalja székhelyének, Ungvárnak a rádióállomása „a Kárpátokon túli ukránoknak” arról az „örök álmáról” beszélt, „hogy minden ukránnal együtt, egy családban éljenek”. Ezzel párhuzamosan a Vörös hadsereg védnöksége alatt álló „Kárpátokon túli Ukrajnai Nemzeti Tanács” azt követelte, hogy a tartomány csatlakozzon Szovjet-Ukrajnához. Természetesen Molotov külügyminiszter a Szovjetunió „kötelességének” nyilvánította, hogy eleget tegyen a kárpát-ukrán nép (az orosz terminológia nevezte így a ruténeket) óhajainak. Amikor Benes levélben tiltakozott Sztálinnál Kárpátalja elcsatolása miatt, Sztálin egy

jó nagy adag cinizmussal válaszolt, azt írta: A szovjet kormánynak semmiképpen nem áll szándékában, hogy ártsa Csehszlovákia érdekeinek, nem tilthatja meg azonban Kárpát-Ukrajna népességének, hogy nemzete akaratának kifejezést adjon.

Ilyen előzmények után Kárpátalja „demokratikusan, egyhangúan és önként” mondta ki csatlakozását a Szovjetunióhoz (legalábbis a szovjet „történészek” szerint). Az újabb államfordulatot 1945. június 29-én csehszlovák-szovjet szerződés szentesítette. Az aláírási aktust Molotov a következő szavakkal ünnepelte: „Kárpát-Ukrajnát már a 9. században elszakították igazi hazájától, amikor a magyar arisztokrácia és kapitalisták (a 9. században arisztokrácia és kapitalisták! – G. L.) uralma alá került. Minden ukránnak állandó álma volt, hogy testvéreiket Ukrajnához csatolják. Ez csak akkor történhetett meg, amikor a Vörös hadsereg felszabadította ezt a területet...”

„A magyar kérdés elsősorban vagonkérdés”

Ez a Sztálinnak tulajdonított mondas határozta meg Kárpátalja magyar lakosságának sorsát a szovjet uralom első időszakában. 1944 novemberében a Vörös hadsereg és a NKVD megkezdte Kárpátalja lakosságának „szűrését”. A hadköteles és munkaképes korú magyar férfiakat (18 éves kortól 55 éves korig) kb. 40 ezer főt előbb Szolyván (ez egy kárpátaljai település) gyűjtőtáborba terelték, majd Ukrajnába és Szibériába deportálták. Az elhurcoltaknak legalább 70 százaléka nem látta viszont szülőföldjét, csontjaik jeltelen sírokban nyugszanak Szolyvától Szibériáig. (Zárójelben jegyezzük meg, hogy SZSZK Választottak igyekeztek eltüntetni a nyomokat, ezért benzinkutat, ill. autóbuszpályaudvart építettek a tömegsírok környékén.)

A Szovjetunió keretei között

A katonai igazgatás után 1946. június 22-én a terület új nevet kapott, az Ukrán SZSZK Kárpátontúli Területe névre keresztelték. A szovjet korszakban a magyarságot (és persze természetesen a ruténeket is, akiket egyetlen tollvonással ukránoknak minősítettek) sorozatos diszkriminatív intézkedések sújtották. A „bűnös nemzetnek” bezárták iskoláit, megszüntették lapjait, korlátozták nyelvhasználatát. A magyar nemzetiségük mint megbízhatatlanok nem tejesíthettek katonai szolgálatot, ezért a sorköteles magyarokat a Donyec-medencébe vitték dolgozni.

A kárpátaljai magyarság körülményeiben az általános enyhülés jelei csak 1945-55 táján kezdtek el jelentkezni. (Magyar iskolák, művelődési intézmények, lapok kaptak életlehetőséget.) Természetesen erős szovjet tartalommal. Különösen igaz ez a brezsnyevi korszakra, amikor Szuszlov (az SZKP főideológusa) útmutatásai alapján kísérlet történt a Szovjetunió homogenizálására, az „egységes szovjet nép” megteremtésére. Mit jelentett ez Kárpátalján?

A kevés számú magyar iskolában az anyanyelv háttérbe szorult, és a legnagyobb óraszám az oroszra jutott. A magyar irodalmat úgy oktatták, hogy a legnagyobb magyar írónak Illés Béla és Hidas Antal számított. A megjelent magyar nyelvű könyvek zöme fordítás volt oroszból (főleg pártkongresszusi anyagok, Lenin-művek, etc.).

Összegezve az eddig elmondottakat, a „szövetségbe forrt szabad köztársaságok” népei közül a magyar nemzetiség egyike volt a beolvasztásra ítélt népeknek.

Mielőtt befejezésképpen áttekintünk a kárpátaljai magyar nemzetiség sorsának alakulását a Szovjetunió bomlásának időszakában, egy érdekes intermezzo kedvéért rövid időre megszakítjuk gondolatmenetünket.

Kádár János

és a „szolnoki kormány” Kárpátalján

Kádár János 1956. november 1-jén este eltűnt a budapesti parlamentből, és csak november 4-én tűnik fel ismét Szolnokon. Joggal merül fel a kérdés: Hol volt Kádár november 1. és 3. között? A rendszerváltás után nyilvánosságra került visszaemlékezések alapján szinte biztosan mondhatjuk, hogy Kádár János a kérdéses időpontban Kárpátalján, pontosabban Okemencen a területi pártbizottság nyaralójában tartózkodott, és tárgyalt szovjet elvtársaival. Tehát Kárpátalján alakult meg a „szolnoki kormány” és itt született meg a „szolnoki” rádiónyilatkozat. Természetesen a hivatalos párttörténet mélyen hallgatott erről, a miérte a válasz talán a legfrappánsabban Méray Tibor fogalmazta meg, amikor így írt: „...ha az új kormányt a Szovjetunióban alakították, akkor az nem magyar, nem forradalmi, nem munkás-paraszt és nem kormány”.

FÁK, Ukrajna, autonómia

Gorbacsov reformokkal próbálta a fegyverkezési versenyben megrögygánt Szovjetuniót talpra állítani. Kísérlete nem sikerült, sőt a birodalom alkotóelemeire hullott. Ukrajna 1991. december 1-jén igennel szavazott a köztársaság függetlenségéről. E világpolitikai folyamatokkal párhuzamosan, azokból profitálva a kárpátaljai magyar kisebbség is megpróbálkozott sorsának jobbrafordításával.

1989. február 26-án Ungváron megalakult a Kárpátaljai Magyar Kulturális Szövetség. A KMKSZ vezetésevel számos sikert ért el. Március 15-e tiszteletére Petőfi emléktáblát avattak, a községekben két nyelvű (ukrán és magyar) helynévtáblák jelentek meg, a sztálini terror magyar áldozatairól tudományos szimpoziumot tartottak, némely óvodában megkezdtek a magyar nyelv oktatását, új újságok indultak etc.

Kárpátalja magyarságának legfőbb célja azonban a területi autonómia kivívása, erre különösen a beregszászi járásban van esély, mivel e járás lakossága igennel szavazott az autonómiára. Ennek ellenére a dolog kemény diónak ígérkezik, ugyanis a függetlenség eufóriájában égő, a nemzeti prioritásokat valló Ukrajnában a legkomolyabban kell számolni a RÚH-val (Ukrán Népi Mozgalom), amely makacs ellenfele mindenféle magyar törekvésnek, mert azok mögött területi revíziós igényeket sejt. Reménykedjünk abban, hogy Ukrajnában a józan erők kerekednek felül és a 74 év alatt 6 állam keretei között élő kárpátaljaiak végre nyugodtan élhetnek szülőföldjükön.

1.

Kárpátalja mint önálló földrajzi és politikai fogalom – a történelmi Magyarország, Ung, Bereg, Ugocsa és Máramaros megyéiből kiszakított terület – csak az első világháború után nyert önálló jelentést. 1919-ben előbb Csehszlovákia kebelezte be, '39-től ismét néhány évig Magyarországhoz tartozott, majd végül, '45-től, a Szovjetunió részeként, az Ukrán SZSZK kárpátontúli területévé szervezték. A 12,8 ezer négyzetkilométeres területen ma 1 millió 258 ezer ember él. A lakosság 78,5 százaléka ukrán és ruszin, az itt élő féltucatnyi nemzetiség közül a legnagyobb lélekszámú a magyar, 160–170 ezres tömegével. Kevesen tudják, a Kárpát-medencében élő magyarság 5,5 százaléka él itt ezen az északi részén főképp hegyekkel, erdőkkel borított, délen szelidebb, lankásabb vidéken. Kárpátalján a mezőgazdasági termelés mellett jelentős könnyűipar működik – a Szovjetunió szétbomlása, és az utódállamok közötti protekcionista kereskedelmi felfogás miatt – egyre nehezebben. A magyarok többsége a beregszászi, az ungvári, a nagyszőlősi és a munkácsi járásban él, több mint 80 településen többséget alkotnak.

2.

Ungvár az egykori Ung megye központja, a Drugethek, a Bercsenyiek városa, ma 120 ezres lakosságával Kárpátalja centruma. Magyar nyelvű lakosainak száma alig tízezer. Taxival érkezünk Csaprról. A taxis nagy darab ruszin, folyékonyan beszél és alkudozik magyarul. Nem csak kettőnk, hanem egy alkalmi útítársat is beültet a gázüzemű Volgába. Hármunknak 250 forint lesz Ungvárig. A taxis nemigen beszél ezután, alkalmi útítársunkból viszont szinte ömlik a szó. Elmeséli, kilenc éve már, hogy Magyarországon él, de Kárpátaljáról származik. Utlevélben az áll, tulajdonosa szovjet állampolgár, és hogy orosz nemzetiségű, bár ő még életében nem volt Moszkvában. Anyja német, apja cseh és magyar keverék, nagyszülei között pedig akadnak ruszinok, magyarok, csehek. Ő képtelen bármelyik kategóriába is besorolni magát, mert egyik náció tagjaihoz sem érzi közelebbinek személyét. Ő a megtestesült világpolgár.

3.

Ungvár első látásra eléggé megrázó. Lepusztult épületek, mindenünnen máladózó vakolat. Az utcákon tomyosul a szemét, az úttesten gödrök, és néhány nap múlva, amikor elered az eső – sár is. A levegő nehéz a benzinhány ellenére is közlekedő gépkocsik bűzétől. A 76 oktános „szertett” benzinehez az autósok kénytelenek valami bizonytalan összetételű adalékot önteni, különben még hamarabb tönkremenének a motorjaik. Lada Samara húz el mellettünk, s az itthoni Samarákban általában alig hallhatóan duruzsoló motor itt jobbfajta traktor hangjára emlékeztet.

Sétálunk. Többnyire üres kirakatok néznek ránk vissza. Kopott ruhájú, a hatvanas évek divatját idéző emberek között haladunk. Magyar beszédet szinte sehol sem hallani. Betévedünk a

Zabheggyezés a hegyek karéjában

Mottó: *Ne vigyoroj Iljics, nem lesz Igy örökké, Eltelt százötven év, és nem lettünk törökké.*

piacra. Itt meglepően sok minden kapható. Házi túró, vaj, tészta, hús, kevés zöldségféle. Fekete képű közép-ázsiaiak gránátalmát árulnak. Kupon vagy rubel – itt egyremegy. Nekünk nevésegesen olcsó minden, az ittenieknek katasztrófálisan drága. Az átlagfizetés ezer rubel körül mozog, 500-at ebből kuponban kap a dolgozó, lévén, nincs még meg az önálló ukrán valuta, a Hreblina. A pénzt igyekszik mindenki átváltani forintra, vagy valami keményebb valutára. A rubelt és a forintot most egy az egyben váltják.

4.

Ungvárra az utóbbi hét évtized erősen rányomta bélyegét. A Monarchiából örökölt városrészekhez a húsz évig tartó cseh uralom, majd az azt követő szovjet szocreál is hozzáépített. Ráadásul mindehhez párosult az a minden józan ész nélkülű városrendezési terv, amely szerint meg kell valósítani a város hármasságát. Eszerint a lakótelepek tömegéből meg kell építeni a „hálósobát”, a gyárak komplexumaiból a „munkahelyet”, és a kettő közti bevásárló- és kultúrközpontból pedig a „nappalit”. A terv az ungváriak szerencsétlenségére nagy részben már megvalósult. Sikertült elérni, hogy az igen rossz buszközlekedés miatt sokaknak naponta órákat kelljen utazniuk.

5.

A belvárosban magyar zászló leng az egyik épület falán. Az ajtóban megszólítanak:

– Mi járatban?
– Magyarországról, Szegedről jövünk. Láttuk a magyar zászlót... Beljebb invitálnak. A fűtés nélküli szobában szakállas, bőrkabátos úriember didereg és dohánnyik. Üdvözlő minket a Kárpátalja című újság szerkesztő-ségében. Az asztalon több tucatnyi újság hever bekötve, a legtöbb magyarországi országos napilap és néhány fontosabb hetilap. Bemutatkozunk. A Kárpátalja itteni szerkesztőjéhez, Horváth Sándorhoz van szerencsénk. Tényleg szó szerint szerencsénk, ugyanis rövid idő alatt részletesen beavat a helyi hatalmi politikai viszonyokba. Rendkívül készséges, kvártélyunkról és kosztunk felől érdeklődik, s felajánlja, bármiben a segítségünkre lesz. Ez a határtalan segítőkészség egyébként jellemző az itteni magyarokra, hihetetlenül kedvesek az anyaországiakkal. Talán olyasformán, mint az erdélyi magyarok...

6.

Sárosorosziába, ebbe a szép, rendezett magyar faluba vonattal érkezünk. Az idős, gyönyörű szöcskéket készítő iparművészhez, Elvira nénihez hivatalos vendégként állítunk be vasárnap délelőtt.

– De jó, hogy most jöttek, az unokák

telefonáltak, mégsem jönnek ebédre. Maradjanak hát itt, legyenek a vendégeink. Kalauzunk és ungvári házigaárdák, Erzsi, aki magyartanár egy iskolában, csak nevet rajtunk, nevet meglepett arcunkon. Itt mások az emberek, mint Magyarországon...

Ebéd után Elvira néni megmutatja a talán majd egyszer beinduló falumúzeum számára gyűjtött régiségeit, no és gyönyörű népi szöcskéit. Mindent könnyből és egy idős asszonytól tanult. Kizárólag csak népi motívumokat használ. Mindaz, amit csinál, remekmű, itthon ezeket érő kincs. Ő néha átjön „Magyarba”, és két-háromszáz forintért eladja őket. A faluban már többen szöcskét, mindannyiukat Elvira néni tanította.

Sárosorosziiban van valószínűleg a volt Szovjetunió legkülönösebb és legmorbidabb szovjet hősi emlékműve. Sárosoroszi – ki tudja miért – elkerülte a front. Nem esett hát el egyetlen vöröskatonára sem. De hát emlékmű azért csak kellett ide is. Felsőbb utasításra... S hogy minden valóságos legyen, a falubeli srácokat elküldték a határba, hozzanak löcsontokat, amennyit csak elbírnak. A csontok összegyűltek, gondosan elásták őket, föléjük pedig nagyzerű vörös csillagos katonamélekmű került.

7.

Ungváron Fodó Sándorral, a KMKSZ elnökével beszélgetünk, aki sokat próbált ember. Viharos élete, magánéleti tragédiái, problémái miatt sokan nem szeretik. Politizálási módszereiről – ahogy leszámolt a KMKSZ-en belüli ellenzékével – egyesek gyűlölik. Mások azt mondják, Fodó kompromisszumkereső érzékével ügyesen lavírozik az ellentétes irányú ruszin és ukrán törekvések közepette. Látható, az éremnek két oldala van. Vasakarató középkorú férfi, aki bejáratos a magyarországi politikai élithez. Fodó senkitől sem tűri el az itteni magyarság ügyeibe való beavatkozást. Alapjában véve elégedett a kárpátaljai magyarság sorsával, nagy eredménynek tartja a nemzeti jelképek szabad használatát, a szólás- és a sajtószabadságot. A sajtószabadság tekintetében természetesen nem egyezik mindenki véleménye. Horváth Sándor, a „Kárpátalja” szerkesztője szerint a papírhánnal küzdő Kárpáti Igaz Szó valódi pártlap, csak már nem a kommunista párt, hanem a KMKSZ szócsöve. Egressy György, a Kárpáti Igaz Szó főszerkesztője megint másképp vélekedik minderről. Sajtóháború? Igen, Kárpátalján is...

8.

Kárpátalján Ungvár nem csak igazgatási, hanem szellemi központ is. Az új színház – szocreál stílusával inkább valamiféle gigantikus „ürkomplexumnak” tűnik, mint színháznak – ott terpeszkedik a kicsiny folyó, az Ung partján. Falai között magyar szót ugyan csak elvétve hallani, legfeljebb a nyír-

egyházi színház vitatott színvonalú előadásai alkalmával. De Ungváron működik még bábszínház, két mozi, járási kultúrház, pionírpalota, és a Tanítók Háza.

9.

A kárpátaljai magyarság fennmaradásában, az asszimiláció elleni harcban jelentős szerepet játszott az egyház, és a magyar nyelvű iskolák. Pedig a lelkészek nagy részét a második világháború után elhurcolták, vagy más módon tették lehetetlenné őket, s tiltották a hitoktatást is. Az iskolákban 1947-ben indult be az egységes anyanyelvi oktatás, amelyet még mindig a pedagógus-, a tankönyvhiány és a megfelelő tanterv hiánya jellemez. Jellemző volt még a gyermekkorban megkezdett internacionalizálás, amely a gyakorlatban az orosz nyelv mindenekfelettségét jelentette. Ma a kárpátaljai magyar gyerekek még mindig nem tanulhatnak szakmát a saját nyelvükön, magyar nyelvű szakiskola indítását egyáltalán nem is tervezik. Csupán annyi történt, hogy az utóbbi években két szakiskolában magyar osztályokat indítottak az Ungvári Állami Egyetemen pedig engedélyezték a magyar nyelvű felvételi vizsgát. Ebben az intézményben magyartanárokat is képeznek: A harmadik évfolyammal beszélgetve – mindössze kilencen vannak – igen kedvezőtlen kép alakul ki az itt folyó oktatásról. A diákok színvonalatlannak érzik a tanítást, amelyet szerintük hozzá nem értő, felfuvalkodott tanárok végeznek. Ebben lehet is valami, hisz milyen képességgel rendelkezhet az a tanár, aki disszertációját „Lenin alakja a magyar irodalomban” témából írta. A diákok panaszkodnak az egyetemi élet sivárságára, a kollektívum körülményekre, a kevés könyvre, a kilátástalan jövőre – állást alig valaki remél közülük.

A magyar nyelvű képzés felső szinten összefonódik a szintén Ungváron működő Hungarológiai Központtal. Ennek vezetője Lizanec Petro, született ruszin, aki ma Ukrajna önállósulása után már ukránnak vallja magát, az intézet munkatársaival pedig Lizanec Péternek hívhatja magát. E kiemelkedő képességű férfiút, aki bizonyítottan KGB-ügynök volt, a régi szovjet központ ültette a Hungarológiai Intézet vezetőjének kijáró bársony fotelba.

– A Hungarológián megfagy körülöttünk a levegő – állítják a diákok. – Az intézet munkatársai semmit sem csinálnak, a papíron meglévő programokkal senki sem törődik, mindenki „zabheggyezéssel” foglalkozik, és csak a maga pecsenyéjét sütögeti.

– Nagyon jó, hogy a Hungarológia és a magyar tanárképzés egy kézben, az én kezemben összpontosul – állítja Lizanec úr –, így sok felesleges vita elkerülhető, és jobban haladhatnak a dolgok.

10.

Rahó, a Hucuföld központja a következő úticélunk. Ez az Ungvártól 200 kilométerre keletre fekvő 17 ezres lakosú városka, Szeged testvérvárosa volt akkor, amikor '39-ben visszaszerezte Magyarországhoz Kárpátalját. Ottani gyerekek üdültek akkor Szegeden, s egyéb, komolyabb kapcsolatok kiépítését is tervezték, de ezek megvalósulására már nem kerülhetett sor. Rahóra a „Kárpátalja” lapterjesztőinek húszéves Ladájával jutunk el. „Jenci”, a húszéves járgány – „akinek”, tulajdonosa szerint, lelke van – Husztig visz el bennünket, odáig megállunk a kisebb-nagyobb településeken. Robi, a pilóta, és Gabi bá, a másik lapterjesztő, kötegni újságot pakol le minden egyes elosztóközpontban, amely néhol valamelyik KMKSZ-székház, néhol magánház. Husztin mi megpihenünk, ők viszont utaznak vissza Ungvárra.

A huszti KMKSZ elnöke idős nyugdíjas bácsi. Két percnyi ismeretség után elmeséli élete történetét, bemutatja házat és könyvtárát, aztán még mielőtt elkísérne, könyvtára egyik feltve őrzött darabját nagylelkűen nekünk ajánlódékozza.

Husztiról busszal megyünk tovább. A jegyszerzés valóságos közelharccal ér fel, durva arcú férfiak és nők lökdösődnek a pénztár előtt. A busz késik, az utazás vadkeleti, bár gyönyörű vidéken járunk. Havas hegyek között kanyarog az út, lent a völgyben folyik a Fekete-Tisza, előtte drótsövény, a román oldalon a Máramarosi-havasok fehérlenek.

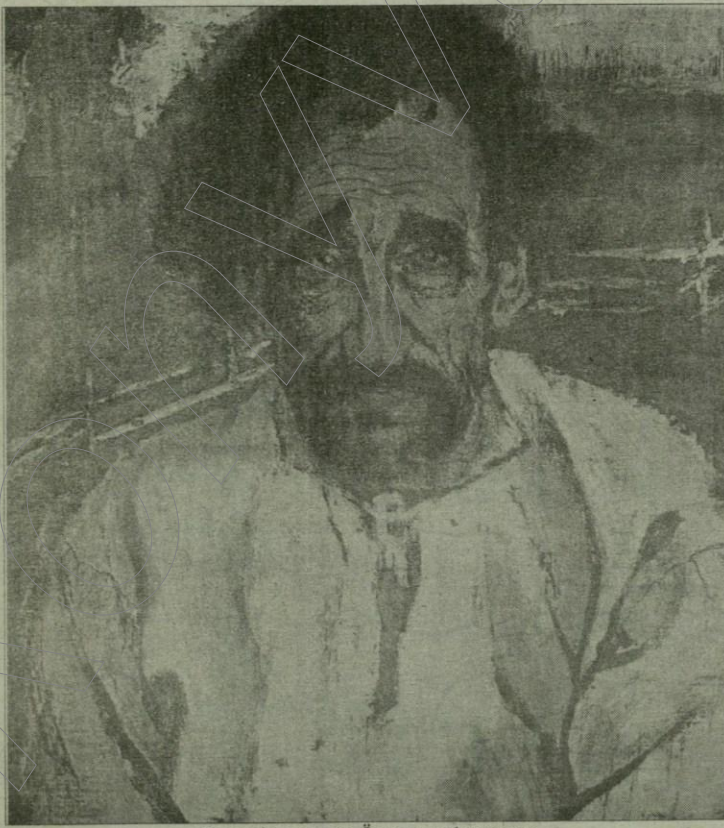
Rahón, ebben a festői kisvárosban közel háromezer magyar él. Anyanyelvi csoportjukat a helyi KMKSZ elnöke, Bilics Éva indította. A Petőfi Művelődési Kör 1988 végén tartotta első összejövetelét. A magyar nyelv fakultatív oktatását is megszervezték, s egyszer szeretnék magyar iskolát is létesíteni. Bilics Éva, aki nyugdíjas léte a legmagyszerűbb és legaktívabb rahói magyar, így vall a magyar nyelvű oktatásról:

– Csodák csodájára nem csak magyarok iratták be gyermekeiket, hanem ruszinok, ukránok, románok is. Amikor ugyanis lebombolt a vasfüggöny, és már lehetett utazni, akkor az itteniek elmentek Romániába, Csehszlovákiába, Magyarországra, Jugoszláviába, és néhányan Bécsig is elmerészkedtek. Mindenütt azt látták, a magyar nyelvet beszélők jól boldogulnak. Nagy tekintélye lett a nyelvünknek.

11.

Már egy éve szó van Kárpátalja önálló gazdasági övezetté való nyilvánításáról, amely talán az első lépést jelentheti az autonómia valamilyen formája felé. Kárpátalja csodálatos tájai, különös, hatalmas szívű magyarjai – akik a birodalom asszimilációs törekvéseit is sikerrel vészelték át – feltérképezetlen, megismerésre méltó értékeket rejtnek magukban. A civilizálatlan felszín alatt magyarságunk és történelmünk kincsei lapulnak. Erdemes volna megismerni és megőrizni őket.

PÁL TAMÁS PÉTER

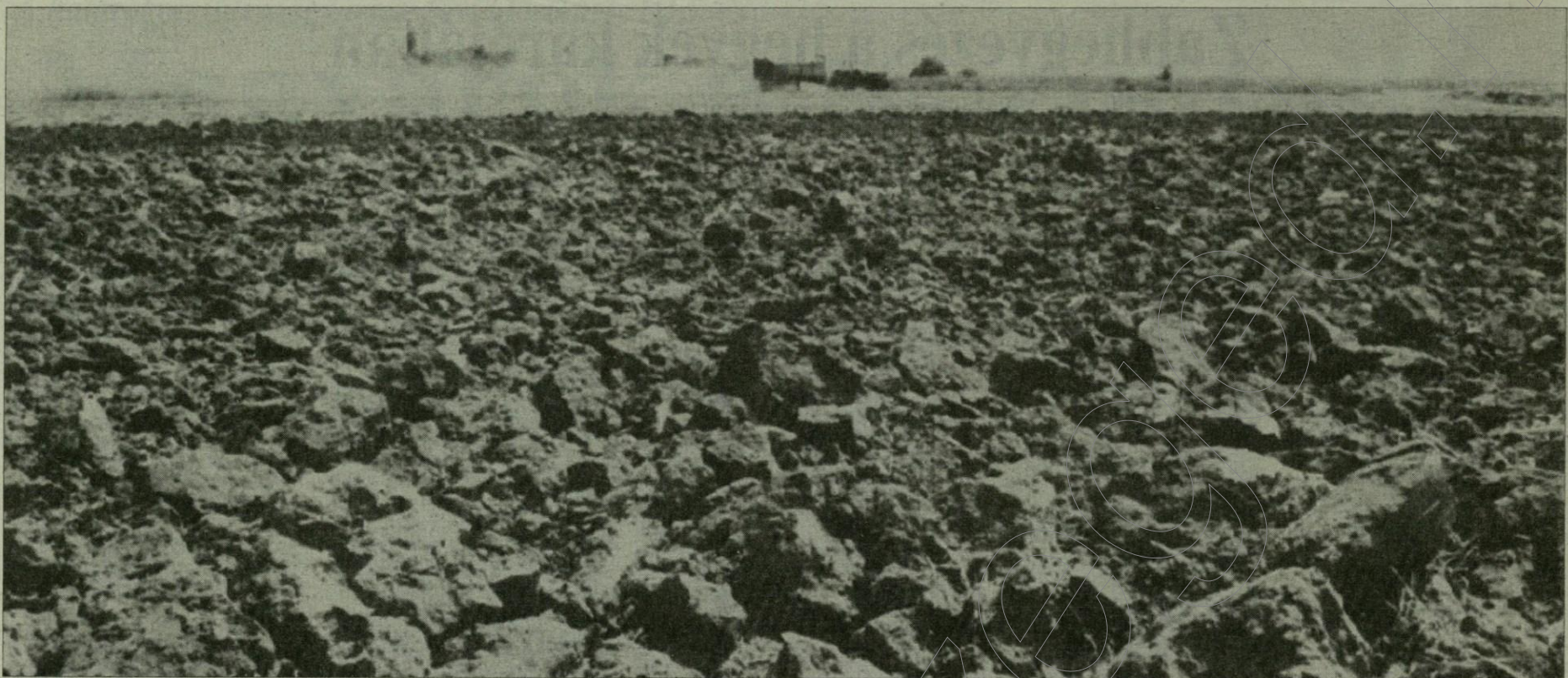

FIODOR MANALJO. ÖREG SZEGÉNYEMBER

VASZILIJ GABDA: AZ UZSGORODI VÁR

Az aszályos Alföld rejti az ország vízkinccsét

– Trianon egyik negatív hatásának mondják, hogy Magyarország elveszítette vizeit, forrásait. Milyen vízkészletből gazdálkodhatunk itt, ebben az alföldi katlamban?

– Vigyáznunk kell a vízre, mert semmi mással nem pótolható, ezért stratégiai elem, s az ember egyre többet használ belőle, de a készlet – különösen ebben a csapadékhiányos időszakban – nem, vagy csak részben tud megújulni. Talán nem köztudott: az Alföld rejti az ország talán egyik legnagyobb vízkinccsét. A folyók és tavak, a felszín alatti vizek egységes rendszert alkotnak. A talajvíz összetűg a rétegvízzel, az pedig hévízekkel. Az egész rendszer bonyolult mozgást végez.

– Folyóink szennyezettsége közutódott. A Duna-menti országok vízminőségi konvencióját és ökológiai egyezményét várhatóan hamarosan megkötik. A Körösökre, a Marosra és a Tiszára vonatkozó egyezmény mikor szülehet meg?

– Nagy gond, hogy a Tisza vízgyűjtő területe öt országra terjed. Nehéz elérni, hogy a felettünk elhelyezkedő négy ország tisztított szennyvizet juttasson a folyókba. De ezt mi sem tesszük meg maradéktalanul, így kevés az erkölcsi alapunk a követelés megfogalmazására. Az Alföld felszíni vizeinek szennyezettsége mégsem oly tragikus, mert itt kevesebb ipari szennyvíz kerül a folyókba, mint a hegyvidéken, s a felszíni vizek öntisztulásának jótékony hatása itt már érzékelhető.

– A század elején a szegediek még ihattak a Tisza vizéből. Mára már fürdésre se alkalmas. Az alföldi települések honnan nyerik az ivóvizet? Előfordulhat, hogy a közeljövőben a csapra ki kell tenni a táblát: inni tilos?

– Az alföldi nagyvárosok közül Szolnok és (a Keleti főcsatornán keresztül) részben Debrecen a Tisza vizét issza, természetesen komoly tisztítási folyamat után. A települések

Az anyatermészet sokkal tiszteletre méltóbb korú, mint egyik alkotása, az ember. Mégis, ez a Föld-óra utolsó percében született lény életet adó bolygójának létét fenyegeti. A természet az ember számára kiapadhatatlan modellforrás, ez serkenti leleményességét. Az ember a természetet utánozza, miközben meg akarja haladni, sőt le akarja győzni, szolgálatába akarja állítani. Ez azzal jár, hogy a természeti táj regeneráló rendszereit rombolja le, ami olyan folyamatokat indíthat meg, melyek kezelhetetlen katasztrófává alakulhatnak.

Az Alföld egykor vízjárta tája a kontinens legnagyobb folyam szabályozási munkálatának hatására emberformálta arcú lett. Ezt a kikozmetikázott arcú tájat perzseli a Nap, itt kell az alföldi embernek megélni.

Hogyan? A kérdésre most dr. Pálfi Imre vízépítő mérnöktől, az Alsó-Tisza-vidéki Vízügyi Igazgatóság osztályvevőjétől várunk választ.

többsége a rétegvízből veszi az ivóvizet. A talajvízből az alföldi tanyákon élő és az üdülőterületeken pihenő, mintegy 200 ezer ember iszik. Alföldi gond, hogy a talajvíz nagyon különböző mélységben helyezkedik el, ezért az elszikkasztott szennyvíz adott esetben nagy mértékben rontja a felszín alatti vizek állapotát. A talaj összetételétől függően a szennyezett talajvíz előbb vagy utóbb elérheti az ivóvízadó rétegvizeket is. Baja és Monor vidékén például a 80 méter mélységű rétegvíz már szennyezett. Az Alföldön máshol is van arra példa, hogy az ivóvizet adó kutakat a talajvízen keresztül szennyezték, az ipari termelés negatív hatásaként.

– Ha már az ivóvíz minőségénél tartunk, hadd kérdezzem meg: a szegedi víz miért ilyen langyos?

– Azért, mert 5–600 méter mélységű kutakból hozzuk fel, s tudni kell, hogy 30 méterenként 1 fokkal nő a vizek hőmérséklete. A szegedi kutak a 35 fok körüli termálvizek határáig nyúlnak le. Ezt a vizet háztartási célra lehűtik.

– Hogyan óvhatjuk a vízkészletet?

– Legfontosabb a csatorna- és szennyvíztisztító rendszer fejlesztése. Az Alföldön jellemző arány, hogy míg a közműves vízellátásba a lakások 60 százalékát, addig a közcsatorna-hálózatba csak 25 százalékát kapcsolták be, de a csatornákon elvezetett szennyvíznek csupán harmada kap megfelelő (mechanikai

és biológiai) tisztítást. A csatornázás azonban az alföldi síkságon rendkívül költséges vállalkozás: ötször annyiba kerül, mint a vízvezetékrendszer kiépítése. Előfordulhat, hogy a földfelszín alatti 4–6 méter mélyen húzódik a csatornarendszer, amiből a szennyvizet csak szivattyúkkal, tehát energia-bevitellel lehet a folyóba emelni. A települések belterületén hiányos a csatornarendszer. Lényeges annak tudatosítása is, hogy az ivóvíz minőségű vízzel takarékoskodjunk, csak arra használjuk, amire való, ne ipari vagy mezőgazdasági célra.

– Sajátos alföldi gond, hogy a talajvíz nagyon különböző mélységben helyezkedik el.

– A talajvíz szintje ingadozik, de vizsgálataink szerint a Duna-Tisza közti hátság különböző okok miatt továbbra is alacsonyan marad. A kb. 10 éve észlelt jelenséghez hozzájárul a vízkivétel mértéke, hiszen csak a Duna-Tisza közti hátságon egy évben 100 millió köbméter vizet termelnek ki a lakosság céljaira. Az okok közé sorolhatjuk, hogy jelenleg kétszer annyi erdő van erre felé, mint harminc évvel korábban. Igaz, a fák vetette árnyék csökkenti a párolgást, de a vízháztartásra negatívan hat, hogy az erdők elég nagy csapadékmennyiséget visszafognak, nem engednek a talajba jutni, illetve onnan többet elfogyasztanak, mint más növények. Ezenkívül tudjuk: a szénhidrogén termelés összefüggésben áll a hévízek

menyiségével, ami hat a rétegvizek szintjére. A változás leglényegesebb oka természetesen a csapadékhiányos időjárás. Az elmondottakkal ellentétben a Tiszántúl több településén – a szennyvizek szikkasztása miatt – a talajvíz emelkedő tendenciája tapasztalható.

– A forró nyarak, a csapadékhiány, az éghajlat változása tartósan ígérkezik. Hogyan pótolhatjuk a vizet?

– A folyókból. Komoly gond, hogy az Alföld mezőgazdasági művelt fölterületének csak 8 százaléka öntözhető, holott ez mindig is aszály sújtotta vidék volt. Gazdasági indokok miatt az öntözött területek megduplázására számíthatunk. Ez különösen Dél-Tiszántúlon és a Duna-Tisza közti hátságon aktuális. Az valószínű, hogy több kisebb öntözőrendszert építenek, mert ezeken a területeken csak egyetlen, átfogó, nyomócsöves zárt rendszer kialakítása rendkívül költséges lenne. Ez a folyamat elkezdődött: a 80-as években Tiszaalpar környékén épült ki egy öntözőrendszer, melyen keresztül egy 30 méterrel a vízszint fölött elhelyezkedő területen a Tisza vizét hasznosítják. A költséges rendszerek kiépítésének realitását növeli, hogy azokat nem csak öntözésre lehet használni, hanem például természetvédelmi célokra és az üdülőterületek vízellátásának megoldására is. Így vihetnének vizet például a kiszáradt tavakhoz.

– A folyók holt ágai sajátos színtartományok az alföldi tájnak. Hogyan őrihetők meg a holt ágak vizeinek minősége?

– A Tisza völgyében 150 holt ágat térképeztünk föl. Ezek egy része a hullámtérben, a töltések között található, így szorosabb kapcsolatban áll az élő folyóval, a vízfrissítés egyszerűbben megoldható. Ilyen a mártélyi, vagy a körtvélyesi holt ág. A mentett oldali holt ágakkal kapcsolatos gond, hogy a folyótól elszakadtak, a megfelelő mennyiségű víz pótlása vagy magas vízállás esetén gravitációsan, vagy csak jelentős költségekkel, szivattyúrendszeren át oldható meg. Például Csongrádon a mámai holt ág vízszintje azért csökkent a kritikus pont alá, mert tavasszal elmulasztották a holt ág felöltését. Az öntözésre szánt vizet a holt ágakon keresztül is el lehetne vezetni. Ezt tervezzük Mindszent és Székkutas környékén, ahol az öntözőrendszer kiépítése után így oldjuk meg a mártélyi holt ág vízpótlását.

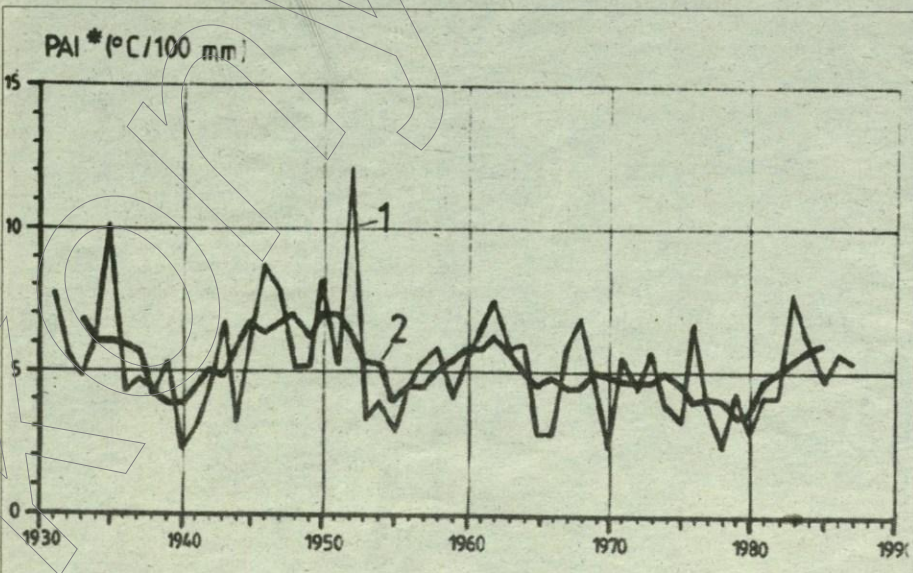
– Az öntözőrendszerek összefüggnek a vízellátó rendszerekkel?

– A kiskörei vagy a tiszalöki vízellátó anyyra földuzzasztja a Tisza vizét, hogy energiabevitel nélkül, gravitációsan a csatornába jut, így a medertől 100 kilométerre is a folyó vizével öntöznek.

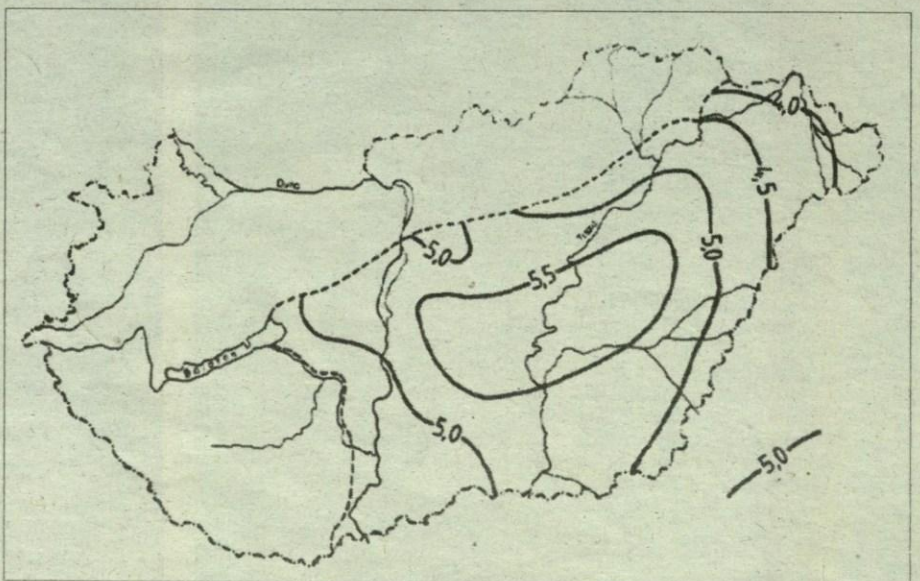
– Gazdasági eredetű a kérdés: az alföldi táj ismét vízjárta helyé válhat?

– A tiszai vízellátó rendszer, sőt a Duna-Tisza csatorna sincs eltüntetve az ezeréves utáni alföldi táj markettjéről, térképéről. Az Alföld vízgazdálkodási rendszere ugyanis ezekkel együtt lehetne teljes. Meggyőződésem: a hajózás fejlődésével e beruházások tájba illeszkedő, a környezetet nem veszélyeztető megvalósítására is lesz pénz. E regionális probléma megoldásából az állam nem vonulhat ki.

ÚJSZÁSI ILONA

Az aszályosság időbeli változása az Alföldön (1931–1987)

Az aszályosság átlagos területi változása

Ének harangszóban, pénteken

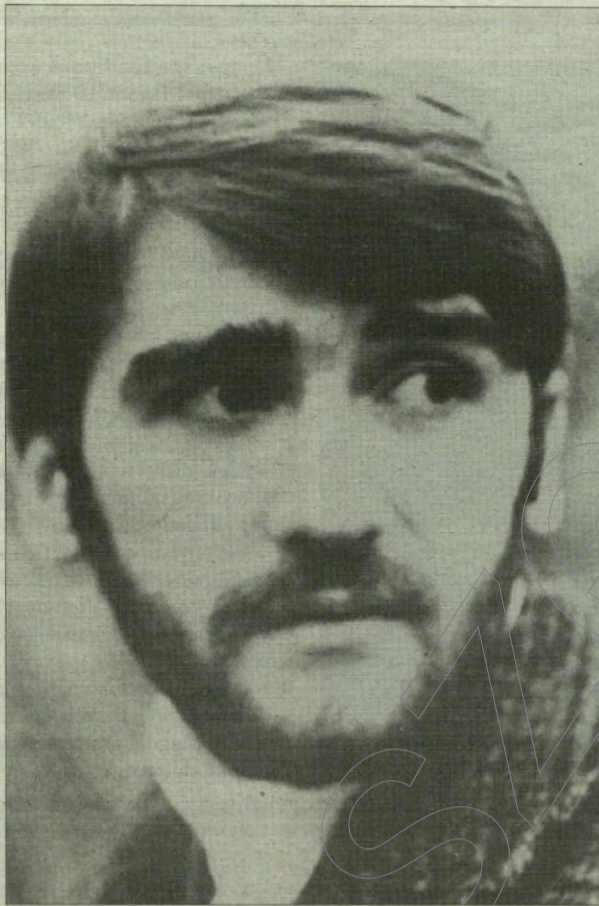
Verbóczy Antal emlékezete

Verseket, leveleket olvasok, tíz évvel a költő halála után. A költő, Verbóczy Antal a barátom volt.

Olvasom, hogy az „ÉS” a hetvenes-nyolcvanas évtized nagy veszteségei, Déry Tibor, Hajnóczy Péter, Zelk Zoltán mellé sorolta, hogy Bella István szerint túl bölcs, túl okos, túl ártatlan volt, hogy az Új Írás éves számvetésében felvetették: kötete sorai olvastán bizonyosan gondolnak Verbóczy Antal nemzedéktársai arra: nem tisztességes tovább a játék: hogy haladjanak tovább a pályájukon, ha a közülük való nagy tehetségű társ nem írhat tovább? Újraolvasom Nagy Gáspár búcsúztatóját, László Gyula megemlékezését az Élet és Irodalom 1982. augusztus 1-jei számában, majd Kormos Istvánnak Verbóczy három sorban írt antológia-önéletrajzához írott kiegészítését: „Egy rekedt fiatalember... Nem öltözteti szép szavakba a verset, mert hétköznapokon vonul át velük, magában, tehetséges társak közt is magában. De odaér verseivel, ahová akar.”

Megjelent az Első ének, A magunk kenyere, de az Alsóvárosi Főiskola rajz tanszékén. már elfogytak ekkor a Tandiklub napjai, így a tőri tanszékre, Nagy Pista tanár úr tanszékére hívtuk meg a pesti „gamin”-t, talán épp az egy félfévre kicsapott Hunyadi Mátyás döbbenetes grafikai kiállítása után (rőla Temesi a Por leglírabb címszavát írta): mi, az Eper és vér nézői, a Zabriskie Point, vagy Jancsó nézői-vitatói, Lengyelt-járók, Kerouac-, Salinger-olvasók. Hatvannyolc után, „bevonult” egykori osztálytárs temetése után, a párizsi napokat követve (Légy realista: kívánd a lehetlent!), miközben dörögtek az Apokalipszis helikopterei ott távol, Vietnamban. Hallgattuk Verbóczyt, s tudtuk: értünk is szót a harang. A pénteki is...

Úgy írt, „mintha egy recitálni is tudó gitárosnak szánta volna.” Eszköztelen, városi köznyelven dudorászott, ám néha briliáns szójátékokra, tökéletes dalokra, hibátlan ritmusokra szabadságolta önmagát a „Taigetosz bliccelő csecsszópo csecsemő.” Viszolygott magyar Corsová, Dylanné válni, szemérmes sorai az élet szerelmét, a gyermekek szerelmét, egy-emberes, tehát mindenségnyi tragédiák rettenetét félték. A tizedik történet – ha Újszeged felől jövünk – a szerelemlől, az emberről, a meg nem születettől beszél. Mintha Zefirelli filmjében Rómeo és Júlia a harmadik halt volna meg. Érte szól az Ének harangszóban, pénteken. És értem, tiértetek. (Az apa az elektrosokk kis-halál sorozatával fizetett, mert menteni képtelen volt. De felejtse el mindezt, olvasó, a költő maga kér rá:

„légy tapintatos
csak messziről ints felénk”)

Két csemetés között, a tanár mindenkori szabadságával élve néha Illyést, Kányádit olvastam, olyan verseket, amelyek mostanában kerülnek kötetek, tankönyvek, szöveggyűjtemények lapjaira. Hiszem, hogy nem hiába cselekedtem, ha ebben nem

hinnék, rég otthagytam volna a katedrát, ahová épp Verbóczy és talán épp ezért parancsolt valamiféle literátori-léhűtő állásból. Az ilyenek utálatosságáról Németh László mondott legtöbbit, vonzásáról pedig – rettenetes iskolánk miatt is – a mindenkori végzős bölcsészek szólhatnak.

Még tanárjelöltként provokáltam a nagy provót: mily csodálatos lehet a kiadókban, szerkesztőségekben, újságíró-büfében „megnyilatkozni”, „önmegvalósulni”, mondogatni oda-vissza: ez nagy vers, öregem, mi több: fontos, antológia-darab; azután szépen besöpörni a vizsonzáblt, adni és kapni, megistenülni kölcsönösségi alapon. De mi közöm nekem ehhez? Mi köze hozzátok az olvasónak? Magatoknak írtok a magatok nyelvén, amit nyilván magatok sem mindig értetek, de ezzel simogatókat egymást a pesti Hungária mélyvizében, miközben a „Helikon” füstfelhőibe burkolózva fel-fel kacsintotok az Olümposz helytartói székeihez! Verbóczy egy névvel válaszolt, s pár hónap múlva jött Szegedre is Nagy László, Berek Katival, Czine Mihállyal. Aki hallgatta őket, hallja őket. Azt is, amit a költő a versek érvényességéről mondott: a költemények megteremtik saját érvényességüket.

Nos, ha nagyon közel éreztem magamhoz, nemzedékemhez a rám bízott kovács, bádogos, központifutás-szerelő tanulókat, akkor Verbóczyt olvastam az Első énekből, A magunk kenyere-ből, vagy a Kereszt-level posztumusz kötetéből. Bevallom – én is szemérmes vagyok –, hogy magam helyett, magunk helyett olvastam ilyenkor, ha azt kívántam, hogy ember emberhez szóljon. S ahogyan Kormos jósolta: Verbóczy Antal odaért, ahova akart: Alig-bajszos kölyök-fiaim köteteket kértek, hogy lemáshassák Verbóczy prózai, dísztelen, rekedtes verseit... Nemcsak azért, mert akkor is, most is alig akadt hozzáférhető példány, hanem hogy maguk, a saját kezükkel vehessék birtokba. Verbóczy megérkezett.

De tíz esztendeje nincs közöttünk.

VARGA LÁSZLÓ

Fénykép

A móló köfalán ülünk.
Távolabb riadt fák feleselnek
a készülő téllal.
Gyapjúpulóver mellén ezüstbross,
rajtam prémes nagykabát remeg.

Katinak hívták.
November volt.
Nyolcas blendenyílás.

A tizedik történet

a töltés mellett Új-Szegedről jövünk
a parton Salinger kódarabokkal
karcol a homokba valamit
aztán a Tisza-hídnál beér a Június
s egy hülye kis dalt dudorászva
átjön velünk a hídon
egyik kezemmel átölellek
és ügyetlen mozdulatokkal magyarázom
különös ismeretözelem
(ha arra jársz és megpillantod:
a töltés mellett Új-Szegedről jövünk
a parton Salinger valamit
kódarabokkal karcol a homokba
ha arra jársz és megpillantod
a Tisza-hídnál beér a Június
s egy hülye kis dalt dudorászva
átmegy velünk a hídon
ha arra jársz és megpillantod
egyik kezemmel átölellek
s ügyetlen mozdulatokkal magyarázok

légy tapintatos
csak messziről ints felénk)

Forradalom

a nyilvános W. C. falának
trágárságai mellé
nagybetűkkel írtam egy szonettet

Ének harangszóban, pénteken

1.
és ötre jön
és hét után
és spárgára kötött
álmokat vonszol
hogy holtomiglan
hogy holtodiglan
hogy ásó kapa
nagyharang
2.
júliusban és pénteken
hal meg minden szerelem
két virág a melleden
júliusban és pénteken
semmi semmi nem marad
Anyám véres lepedőt mos
semmi semmi nem marad
ma lenne háromhónapos

Barlangrajz

A testvéremnek is megvan
a külön Anyukája,
Így igazán nincs min veszekedniük
hétvégeken.

Apu költő
és mindig visszaadja
amelyikkel én is szeretnék játszani.
Az ötlábú egérről is tri verset,
hogy szereti a pálpusztait
én is szerethetem szombaton,
mert vasárnap nincs ovi,
az egérrének pedig azért van
öt lába, mert kicsi
mint a kétkerekű biciklinek is
van egy harmadik kereke.

Anyu szomorú
amikor én is költő leszek,
mert az egérrének négy lába van,
mert az ötödikkal
Apu csak fizessen a közértben.

Koordináták és plakátok

ha volt ének elénekelték
ezek a ritmustalan sorok
a térenácsorgásunk hangjegyei
egy himnusz utáni csendben
mikor Bob Dylan, Corso s a többiek
már bedobták a közösbe
az egyes szám első személyt

történelmi évszámok szélességi-hosszúsági fokok
bonyolult koordinátáiban
állunk a nagyvárosok terein
vitakozunk a kompromisszumokról
vitakozunk róluk kik ebéd után vonulnak
a Század ablaka alá
divatos protest-songokat füttyütrészni
s felirat nélküli tiltakozóábrákról vitakozunk
és a forradalomról
a forradalomról amelyről tudjuk:
a társadalom szükségszerű, gyökeres
megváltozásának
nagy korszaka, amelyben a társadalom egy
alacsonyabb
rendű társadalmi-gazdasági alakulatból egy
magasabb
rendű társadalmi-gazdasági alakulatba fejlődik
át.

félünk a nagy szavaktól
s ha gallérjainkon látott
virágszagú jelvényekre gondolsz
hát tűzött oda csillagot is
az én atyám a te atyád a miatyánk
nem kömek kényszerű barátságok
programunknak a zónaidő sem akadály
néha Piaf is lejön
ilyenkor egy dalt énekel a szerelemlől
a szerelemlől mely emlékeink mellékcácin
áldozatát cserbenhagyva továbbbrogott

élesre töltött percek kivégzőosztaga előtt
így állunk itt a nagyvárosok terein
történelmi évszámok szélességi-hosszúsági
fokok
bonyolult koordinátáiban
karikás szemű és tépelt plakátok díszletei közt

Kövek

Hol a visszatérő álmrepülések,
a könnyedén fölroppenő kamasz
méltóságteljes szárnyacsapása,
lombkoronák fölötti koki a
gravitációnak, hol?
S ha kedvem suttyanna az ujjhegyre

– Amikor a beszélgetéshez időpontot kértünk tőled, azt mondtad a telefonban, hogy te mindig szeretted Szegedet, viszont Szeged veled mindig mostohán bánt. Hogy történt ez?

– Úgy, hogy Szeged engem mindig mellőzött. Nem panaszkodom, csak megállapítottam a tényt. Bennem is csak néhány évvel ezelőtt tudatosult ez, amikor nekiültem, hogy rendezem a rólam megjelent sajtóvisszhangokat, és akkor rádőbbsentem, hogy a szegedi újságokban nem jelent meg rólam semmi. Aztán végiggondoltam egyéb szálakat is, és kiderült, hogy bármilyen hosszú évtizedekig tartott is az író-olvasó találkozási mozgalma, bármilyen sok helyre hívtak, voltak városok – például Hódmezővásárhely – ahová többször is, Szegedre soha. Szeged irodalmi lapja soha nem kért tőlem semmit. Minden várossal volt valamilyen kapcsolatom fróként, Szegeddel semmi. Elkezdtem gondolkodni, hogy vajon kit sérthettem meg akaratlanul is, de nem jöttem rá. Szerintem ennek a pontos okát már se te, se én nem fogjuk megtudni soha. Valószínűleg az is oka lehet, hogy én köztudottan református vagyok, Szeged pedig nagyon katolikus város. Aztán meg Debrecen – a szülővárosom – és Szeged között régtől fogva van egy ostoba rivalizálás. Biztosan ez is közrejátszott, de pontosan nem tudom. Nem is szabad ezen merengeni. Aki folyton a múlton rágódik, annak nincs jelene. Vegyük úgy, hogy Szeged most veled kezdődik. Pontosabban elkezdődött már régen Iliá Mihállyal, akit mindig nagyon nagyra becsültem.

Szeged egyébként gyönyörű város, én nagyon szeretem. Amikor Vársárhelyen tanítottam, minden vasárnap átmentem Szegedre, és barárgoltam, gyönyörködtem, róttam az utcákat. Nagyon szeretem Mórát és Szeged nagy irodalmi korszakát. Ezekben a csavargásaimban nekem Móra volt a vezetőm. Kóboroltam, megálltam Dugonics András szobra előtt, és próbáltam elképzelni, hogy mire gondolhatott. Nem, nincs bennem sértettség.

– Hogyan értékeled ezt az életműdöt és a születésnapod kapcsán a munkásságod iránt megnyilvánuló érdeklődést?

– Hidd el, nem is tudom, hogy ez az én életművem mikor jött létre. Ennyi társadalmi kötelezettség, elfoglaltság, betegápolás mellett, őszintén, nem tudom, mikor. Biztosan úgy születtem a könyveim, mint a Giotto-képek, hogy éjszaka jöttek Isten angyalai, és megcsinálták. Most, a születésnapom eléggé publikus lesz, rengeteg kötelezettséggel fog jární, előre félek tőle. Szinte minden szerv megtartja a maga ünnepségét, az Írószövetség, a Művészeti Akadémia, Debrecen városa, az osztrákok, a németek. A tizenkettediknél abbahagytam a számolást csüggedten, mert tudod, ha egyszer elmondják neked, hogy Isten éltesse, az tizenkétszer is nagy öröm, csak van ebben valami furá. Ez a díj és a születésnap most egy kicsit élesebben exponálja a nevetem, mint reális lenne. Amikor megkaptam ezt a Getz Corporation-díjat, természetesen tudtam, hogy fogom kapni, és felkészültem arra, hogy válaszolok. Összeszedtem magamban az elementumokat, hogy legyen a válaszalak formája. És amikor végighallgattam a laudációt, hogy ez mind én vagyok, én úgy megijedtem, hogy egy szóra nem emlékeztem abból, amit akartam mondani. S amikor kimentem megköszönni a díjat, azt mondtam, hogy kérem szépen... – temetésen szoktak így beszélni, már egy életnek a lezáró eredményeit felsorolva –, én úgy megijedtem, hogy ez a sok szép és jó mind én vagyok, hogy elfelejtettem az ünnepi beszédet, és most rögtönözni fogok. A rosszat valahogy edzettebben elviselem. Az ilyen oldatlan tömegben kapott elismeréssel, mint ami egy ilyen, 0 nem akármilyen születésnap és egy életmű-díj alkalmával elhangzik, nem tudok mit kezdeni. Ez olyan, mintha egyszer csak azt venném észre, hogy

Ha lenézek, szédít az út

Születésnap beszégetés Szabó Magdával

én, aki alföldi vagyok, fenn vagyok egy hegynek a tetején. Nem tudom, hogy jutottam oda, és nem is vagyok benne biztos, mikor tettem meg, de ha lenézek, akkor szédít az út.

– Pedig úgy gondolná a magamfajta halandó, akinek nincsenek ilyen eredmények a tarsolyában, hogy amit az ember elért és kiküzdött, az meghagyja a lenyomatát, és érthetővé teszi, hogyan is jutott idáig.

– Nem tudom én, hogy valamiért is küzdöttem. Én ha küzdöttem, másokért küzdöttem: a férjemért, soha nem látott kollégáim kimondott vagy kimondatlan igazságaiért. Tudod, nálunk a familia meg van áldva-erve ezzel a képességgel, hogy ki tudja magát fejezni. Amatőr vagy gyakorló író apai-anyai ősiünk szinte mindegyike. Az anyámnak megjelentek dolgai, az apámnak a hagyatékában itt van a szonettkorszorúja, itt vannak a novellái, Szabó nagyapám híres egyházi szónok és egyházi költő volt. Jablonczay nagyapám a Debreceni Körnek volt az alapítója, tehát az Ady Társaság egyik elődjének. A dédapám csinálta a tisztántúli nőnevelés pedagógiai jellegű kidolgozása mellett a Sárreji Krónikát. Amennyire csak tudjuk visszamenőleg követni ezt a családfát, mindenütt ott van az írás. És az, hogy én gyerekkoromban még nem tudok írni-olvasni, de soha nem hallott verseket kiabálok, csak eleinte lepte meg a szülőket, mert később rájöttek, hogy én csinálom a verseket. Tehát nekem ilyen szempontból nem kellett küzdenem. Az én küzdelmeim negatívák voltak. Amikor be akarták rólam bizonyítani beprogramozott kritikások – mert nem voltam megfelelő a sztálini-rákosista, kora-kádári irodalompolitika számára –, hogy nem ér semmit, amit csinálok. Hogy egyszer dobtam egy nagyot, ez volt a Freskó, és utána nem tudok többet dobni, csak megyek, megyek lefele, és azóta csak azt nézem, hogyan találnám el, hogy mi az, amit a közönség szeretne olvasni. Ehhez a küzdelemhez is társam volt, mert a férjem, Szobotka Tibor nem hagyott engem térdre esni. Mindig megmagyarázta nekem, hogy edesem, megfizették őket, állást, pozíciót, dicséretet kaptak érte, fogsz közöttük találni tisztességes embert is. Semmi nem jogosít föl akár arra, hogy megsértődj, akár arra, hogy abbahagyj azt, amit Isten elrendelt, hogy tegyéd. Mert író vagy, amíg meg nem ölnék, addig író maradsz. Támadnak, de hát Istenem, csak olyan embert támadnak, akitől félnék.

– Azért fordult az érdeklődésem évekkal ezelőtt a Szabó Magda-

Hónapok óta készültünk arra, hogy interjút kérjünk Szabó Magdától a Szeged számára, csak úgy, az érdeklődés okán. És amikor az egyik

– a szerényebb, kérdezői – oldalról a bőségebb nyári szabadidő, a másik oldalról, az író részéről pedig olyan súlyú faktumok, mint a Getz Corporation idei magyar életmű-díja, és az október 5-ével elérkező hetvenötödik születésnap tovább nem halaszthatóvá tették a találkozást, azt kellett megtudnunk, tőle magától, hogy beszélgetésünk még más, előttiünk eddig ismeretlen – mert végig nem gondolt – jelentőséget is kap. Hogy Szeged „adósságából” törleszt most valamit a Szeged. Ezért léptem fokozott várakozással a pasaréti otthonba, az Ókút, a Régimódi történet írói műhelyébe és világába.

– Ezek között a bútorok között nőtt föl az anyám. Itt örökség minden, amit látsz – magyarázza, látva, hogy elfogódottan nézek szét. Ódon kanapé, faragott szekrény, ón cukortartó, mesebeli cserépkályha, különös faliszőnyeg, az ősök képe a falon.

– Tudod – mondja –, mindegyiken maradt egy érintés. A váratlan és megtisztelő ajándékként fogadott kölcsönös tegeződést azért nem „fordítottam le” a lap hasábjain illendőbb magázódásra, mert úgy érzem, hogy azzal a beszélgetés hangnemét, légkörét, a Szabó Magdától sugárzó elfogulatlan érdeklődést, mondatainak eleven lejtését hamisítanám meg.

regények felé, mert trójukat irodalmunk apokrif jelenségének érzem, aki ismert, hat is a köztudatban, de akinek a munkássága még sincs valóban a megmérés szándékával mérlegre téve. Vagyis az elbándás metódusa hasonlított egy kommersz íróéhoz, de amikor az okokat kerestem a művekben, az olvasás tapasztalata ennek pördöntően ellentmondott. És tudtam azt is, hogy könyveidnek milyen jelentős volt mindig is a külföldi elismerése. Hogyan látod ezt?

– Az egész Újhold-nemzedékre ez vonatkozott. Tehát, ha már nem akartak odáig eljutni, hogy megöljenek bennünket, akkor legalább vagy agyonhallgatni, vagy – a pártközpontról ez volt az utasítás – lehetőleg elyenni egész emberi, erkölcsi, művészi hitelünket, ez volt a cél. Nálam azzal komplikálódott a helyzet, és az is adott erőt, hogy én már akkor kinn voltam a nemzetközi könyvpiacra, és nem engem szántak ki, de hát ezt nem tudták megszabni, mert odakint főleg figyelték a könyveimre. Az a skizofrén állapot következett be, hogy kaptam a Neue Zürcher Zeitungot, vagy a párizsi Le Figarot, amiből kiderült, hogy „én vagyok a világ közepe”, s akkor olvastam a magyar sajtót, amiben meg se merem mondani, hogy mi minden voltam, mindenesetre lesújtó ellentétben állt a magyar értékelés a nemzetközivel. Ez tartott tulajdonképpen '78-ig, amikor az országos nyomás már akkora volt a nemzetközivel egyesülve, hogy kénytelenek voltak Kossuth-díjat adni, és utána már a saját értékelésüket nevetették volna ki, ha ugyanazzal az erővel bombáznák.

– Okozott-e ez az ellenmondás valamifajta megingást, problémát az önértékelésben?

– Én orcapírulva mondhatom, hogy nekem ez soha problémát nem okozott. Én magamat mérlegre azért nem tettem, mert egyet biztosan tudtam, hogy író vagyok, ami se nem érdem, se nem kiváltság. Az egész familiám író, természetes, hogy egyszer valahol egy pregnánsabb személyiséggel, aki többet ír, és kilép a nyilvánosság elé. Nekem az, hogy írók, annyi volt, mint hogy beszélék és lélegzem, tudtam, hogy akkor fog abbamaradni, amikor eltemetnek. Nem is akartam hivatalos író lenni, nem is hittem abban, hogy valaki Magyarországon meg tudjon élni abból, hogy író. A Nyugat írónak még be kellett kapcsolódnuk az újságírói tevékenységbe, hogy el tudják tartani a családjukat. Én tanár akartam lenni. Meg voltam róla győződve, hogy én

fogom megváltani a világban a klasszika filológiai oktatókat, és azt a fajta optikát, ahogyan én az ókori világot szemlélem, majd át tudom adni. A debreceni egyetem tudományos pályára szánt, de én nagyon szerettem volna tanítani. Nagyon élveztem is. Nehezen tudott a férjem rábeszélni arra, hogy – miután a kettő együtt csinálhatatlan – az irodalomnál maradjak. Sokat szenvedtem tőlem, mert valahányszor kaptam egy látványos, „csak maradjunk a helyünkön, kis Szabó”-féle kritikát, szegényt vettem elő mindig, hogy hagyjál volna az iskolában, most látod, hogy milyenek! Azt mondta: Ilyenek, örülj neki, ha nem lennél tehetséges, nem lennének ilyenek. Tehát ebből a szempontból bennem kétséget egy pillanatig soha föl nem keltettek. Nekem a legnagyobb dolog az volt, amikor a művet megírtam, hogy eljuttattam addig a pontig, amikor azt tudtam mondani: édes Istenem, ennél többet és ennél jobban nem tudom. Ez telt tőlem. A többi már nem rám, hanem az időre és a könyvek speciális sorsmenetére tartozik.

Engem már nagy meglepetés a Baumgarten-díj visszavétele után nem érthetett. Nekem 1948-ban jól megmagyarázták, hogy az lenne kívánatos, ha nem is volnék. Reggel kilenckor megkapom a Baumgarten-díjat, délben tizenkettőkor visszaveszik! A Baumgarten-díj sokkal nagyobb volt, mint akármelyik díj Magyarországon, nagyobb, mint a Kossuth-díj, hát az még a Babitské! Ok nélkül nem adták '48-ban egy kezdő költőnek. És már akkor rá kellett jönnöm, hogy ez olyan, mint amikor a startpiztollyal lőnek, itt valakire vigyázni kell! Nemsokára már harminc nyelven jelentem meg külföldön, a kiadók kíváncsiak voltak. Vagy ki kellett engedni, és fönttartani azt a látszatot, hogy Magyarországon toleráns éra van, vagy ha nem engednek, valami racionális magyarázatot adni, de hát mindannyiszor csak nem lehettem haldokló beteg. Tehát a végén legyintettek, és minden nagy sikerű külföldi felolvasókorút után ahogy hazaaértem, rámeresztették a sajtót, hogy most megjött, glóriával a fején, tessék a helyére tenni! Volt olyan újságíró kolléga, aki elmesélte, hogy kétszázötven forintot kapnak minden rúgásért.

Csak ez azért volt nemtelen, mert ha én nem olyan vagyok, amilyen vagyok, ha nekem nem éjszakai párnám, vizem és kenyérem az irodalom, akkor engem, mint egy rossz karatejátékos, úgy megüthettek

volna azzal a játékkal, amit az élettemmel játszottak. Szerencsére tisztességes emberek mindig voltak. Azért méltányoltam nagyon Iliát, mert ő akkor is szeretett, amikor engem nem volt divat szeretni.

– Milyen hatásra, ösztönzésre lett belőled, a költőből prózatró?

– Ezt is mindjárt megérted. Babits azt írta: „Csak én bírok versemnek hőse lenni.” Nekem minden versem regisztrálta az akkori közérzetemet. Mi ez az egész életünk? Én egyebet, mint rúgást nem kapok, és szenved köröttem mindenki. Nagyon bánatos versek voltak. Mindketten elvesztettük az állásunkat, két garnitúra szülőt tartottunk el, nem is mertük nekik megmondani, hogy állástalanok vagyunk. Szobotkát elképzelni, amint a nagycsarmokban zsákok hord, azért mégis komikus. És egyszer azt éreztem, hogy tulajdonképpen mit akarok én ezekkel a Jeremiás siralmaival, ezzel a keserves zokogással, ami teljesen indokolt, de hát egyedül vagyok én ezekkel a panaszokkal? Hisz egész Magyarország szenved. Az egész generációnk osztozik ebben a kínban. A kommunista is fél. Kevésnek érzem, hogy örökké azt panaszoljam, hogy én rosszul érzem magam ebben az életben. Rádásul a másik oldalról abszolúte jól érzem magam, mert ritka szerencsés házasságot kötöttem, mint ahogy a gyermekkorom és a fiatalágom is ritka szerencsés volt.

Jablonczay Piroska nagynénemet temették otthon az ötvenes évek elején. Nagyon szerettem, ő volt az első halott. Nem bírtam ránézni a koporsóra, körbe néztem. Egyszer csak döbbsent hallottam, hogy arról beszélnek: Derecském mi van, hol van a Békés megyei részleg, na nézzék, a városi tanácsnak van pofája ide eljönni, pedig mit kínozza szegényt! Hogy itt mindenki mindennel foglalkozik, csak a halottal nem. Ez volt a Freskónak az az ösztönző ütése, amikor azt éreztem, hogy most már más kell írnom. Végül is azt a Pilinszky is megírja, hogy rosszul érzi magát az életben, Nemes Nagy Ágnes, Rába, Kálnoky, Lakatos, az Újholdban a költők mind megírják. És most mi lenne, ha én megírnám, hogy Magyarországon vagy egy város, egy kerület is rosszul érzi magát. A fióknak írtam, mert, hogy publikálni nem fogok, azt az Újhold elhatározta.

Sokáig haboztam, mert én mindig verssel fejeztem ki az érzéseimet. S ez után a temetés után megláttam mások kínjait, kinyílt előttem a prózaiás lehetőségének ez a rendkívül tág asztala, hiszen nemcsak én voltam tele a személyes problémáimmal, hanem az ország is a különböző rétegekbe tartozó emberek személyes problémáival. Ezt akartam megírni. Úgyhogy akkor már könnyű volt az Őzben megállapítanom, hogy annál nagyobb hülyeséget, mint az osztályharc, filozófia még ki nem talált. Mert akkor nem értem, hogy ennek a Wesselényi bárónak mi köze volt a jobbgyűfelszabadításhoz, az miért nem csak a bárókkal foglalkozott? És az a Széchenyi gróf, az az elmebajos, az meg mit ugrál, mit fáj annak a más baja? Menjen a grófokhoz, meg menjen utazni! Ezt a filozófiát nemcsak hogy nem akarom, de nem is tudom vállalni. Ebből született az Őz.

Hogy a Pilátust vegyem példának. Nekem nagyon jó szüleim voltak, nagyon szerettem őket. Súlyos teher számomra, hogy a testi mivoltukat nem láthatom, és ha nem tudnék hinni abban, hogy egyszer egy más szférában találkozunk, még súlyosabb lenne. És volt valaha egy olyan István öcsém-féle elgondolásom, hogy egyszer majd mit kap tőlem az anyám, az apám, miféle életet fogok nekik berendezni, és mivel próbálom meg viszonzni azt a mesebeli gyerekkort, ami nekem jutott. És akkor láttam, hogy mások, akiknek nem volt ilyen kapcsolatuk a szüleikkel, milyen egyszerűen elintézik a dolgot. Akkor jobban kerestek, mint ahogy most keresünk Magyarországon, viszonylag friss volt és vásárlóképes a forint. Hallgattam a kollégáimat az iskolában, hogy igen, igen, hát idő az nincs a mamára, de

minden hónapban egy bizonyos összeget hazaadok. Akkor láttam ezt a reménytelen vállalkozást, hogy fogom én az emberekkel megértetni, hogy valutát csak valutával lehet viszonzni. Ha az én fiatal anyám odaadta az éjszakáit, a fiatalágát, a legszebb éveit eltöltötte valamifajta aggodalomban, amitől egy anya sem mentes, akkor ha az én anyám már öreg lesz és gyenge, nem lehet pénzt nyomnom a markába, hogy anyám az álmatlan éjszakáidért, a betegségedért, a magányodért, légy szíves kárpótold magadat.

Nagyobb közösségekben foglalkoztattak már akkor a problémák, nem az én személyes ügyem volt már ez. Arról írtam, hogy milyen az ország közérzete. Én csak akkor tudok írni, ha dühös leszek.

Elnéztem a munkahelyeimen dolgozó nőket – most a danaidára gondolok –, hogy édes jó Istenem, hogy tud így élni egy ember, egy ilyen szerelemnek a bűvöletében. Nem veszi észre, hogy a legjobb munkatársát eltüntetik, nem veszi észre, hogy mi történik Magyarországon. Érted, hogy ezt megengedheti magának valaki!

A Mózes egy, huszonkettőben, amit a zúzdából hoztak vissza, legalább ilyen dühös voltam a szülőkre. Nem értik meg, hogy ha éjjel-nappal emlékeznek, és a gyerekek mindig mutatnak valami elérhetetlen ideált, ami ők voltak gyerekkorukban – ha igaz, csak nincs rá mód, hogy ellenőrizzük – a gyereket átdobják. Egy percig sem hiszem, hogy a mostani fiatalok nem hajlandó meghalni az eszményeiért. Akkor már túl voltunk '56-on, de '88 még messze volt. Akkor még nem tudhattuk. De egyet biztosan tudtam, azt, hogy ez az ifjúság igenis hajlandó meghalni, de megválasztja, hogy ki az az isten, mi az a vallásfelekezeti, melyik az a tízparancsolat, amelynek a tiszteletében meghal. És ezt nem lehet úgy, ahogy a bibliai történetben van, hogy fogom a fiamat, fölöttem a máglyára és alágyújtok. Felöltött egy nemzedék, amely gondolkodik, mérlegel és rendkívül szigorú, hála Istennek. Mindenfajta gyávaságra, meghunyászkodásra rákérdeznek. Tapasztalható, hogy az erkölcsi érzékük rendkívül kritikus és szigorú.

Nekem Izraelből jöttek hajdani tanítványaim azzal, hogy nem tudják a gyerekeikkel megértetni, hogy a nagyszülők miért mentek el annak idején a megsemmisítő táborokba. Miért mentetek el? – mondják Izraelben az ükunokák. Pedig hogy lehetett volna Hitlernek azt mondani, hogy nem! Csak a gyerekek nem tudják már megérteni, mint ahogy az itteni gyerekek sem tudják megérteni

a szülők hajdani gyávaságát, vagy megfélemlítetttségét.

Minden regényem úgy született, hogy körülnéztem, és megláttam, hogy mitől szenvednek mások. Úgyhogy volt mit írni.

– *Regényeid olvasásakor az tűnt fel elsősorban, hogy – bár a művek természetesen már más témáról szólnak – mindegyiknek a mélyén ott van egy rendkívül erősen sugárzó morális töltés. Hol lehet megtalálni ennek az erkölcsi érzékenységnek a gyökereit?*

– Ne felejtse el, hogy az a nemzedék, amely a szépirodai nagy elődök közül Németh László bűvkörében élt, nagyon hamar rájött arra, hogy bizonyos fajta morális elkötelezettség nélkül egy olyan világrendben, mint amilyenben mi voltunk fiatalok és kevésbé fiatalok, nem lehet írni. Mert akkor hova fordul az olvasó? Valamiféle elkötelezettséggel járt egy ilyen rendkívüli időszak. Azt se felejtse el, hogy én nagyon református vagyok, és a nagyon református lelket vizsgál. A gyakorlat lépten-nyomon beleütköztetett abba, hogy itt lábba tiportatik és láb alatt tipródik mindenfajta eszmény és mindenfajta dolog, amit nem volna szabad másképpen, csak gyöngéden érinteni. Senki nem számol azzal, hogy az ember a legtörekényebb edény, nincs az a porcelán, amely könnyebben megsérülne.

– *Szinte kiáltó ellentétben áll egymással az önéletrajzi és a nem önéletrajzi jellegű művek hangvétele, atmoszférája. Amíg az Ökút-ból, a tanulmányokból, az életrajzokból, a személyekkel kapcsolatos írásokból egy abszolúte felhőtlen, lelkiesség és szellemekben dúsalkáló gyerekkor és magánvilág képe rajzolódik ki, addig a regényekben fölkomorlik a drámaiság is, a kapcsolatteremtés képtelensége, az egymás mellett élők kommunikációs csődje.*

– Persze. Valahányszor önmagáról írok, figyeld meg, hogy akkor mindig nevetek. A férjemmel a legborzasztóbb dolgokat éltük át, de egymás kezét fogtuk. Valóban, az enyém egy abszolúte felhőtlen világ volt. És amikor körbenéztem, rájöttem, hogy én vagyok a kiváltságos, én, én! Össze ne tévesszem már Magyarországnak a családjait a sajátommal!

– *Számomra ennek a legdöbbentesebb példája az Ajtó volt.*

– Te, az hihetetlen, ami az Ajtóval történt. Hetente kétszer megyek ki a férjemhez a temetőbe. Nagyon szeretek gondolkodni a Szobotka sírjánál, leülök a kőre, és elmondom neki, amit úgyis tud – gondolom. És akkor mindig elmegegyek az Emerenc modelljéhez is. És tudod, mi a tusa? Az Emerenc modellje egy utca- és

háztakarító öregasszony volt. És én még egyszer nem tudtam úgy odamenni, hogy vadidegeneknek – rajtam kívül senkije – ne lett volna ott a virágja. Ez volt életem legnagyobb írni sikere. Most adták ki Frankfurtban. Már égbe szállt az Emerenc. De én azt nem tudom másoknak megmutatni, hogy mit köszönhetek neki emberileg.

Te, nekem olyan szerencsém volt! Nekem anyában is a legcsodálatosabb jutott, apában is, férjben is. A nevelt testvérem, Edit, akit Agancsos néven szoktál megtalálni, az volt a barátok barátja, testvérek testvére. És mondd meg, ha háztartási segítség kell, akkor megtalálom Emerencet!

Hogy miért volt ez így? Az én apám és anyám, mind a kettő gyerekkor nélkül gyerekkor volt, eleven szülők árvák. Anyámnak, Jablonczay Lenkének bizonytalan életű nagyanyám miatt rettenetes súlyok alatt kellett élnie, mert félték, hogy ő is megszédül valami férfi láttára, mint az anyja. Az apámnak közéleti ember volt az apja, a kálvinista mikrovilág felistene. Űlt a főrendi házban, meg udvari bálokon, a Kisfaludy Társaságban, az Akadémián, és az apám, a kis Szabó Elek nézett egy ilyen szálló kócsagmadár után, és azon gondolkozott, hogy más kisfiúkkal az apjuk négykézláb jár a Körös-parton. Ez a két ember mintha összeesküdött volna, hogy ha nekik nem volt gyerekük, az ő gyerekkoruk legyen. Felnevelnek egy szabad embert, akinek nem tiltanak semmit, tehát nem lesz hazug és gyáva. Hogy én azt tudtam mondani a Baumgarten-díj visszavételekor, hogy tisztességtelen emberekkel nem tárgyalok, akkor sem, ha éhen halok, és lett belőlem tíz esztendőre hallgató író, az köszönhető annak a két embernek, aki ránevelt arra, hogy ha azt mondom, hogy igen, akkor igen, ha azt, hogy nem, akkor nem. Öregapám, Jablonczay János, a gályarab, akinek a képét itt látod a falon, meg sem állt az olasz vizekig, mert nem volt hajlandó katolikus lenni, amikor az inkvizíció a szabadságot kínálta ellenértékképpen. És engem a szüleim megtanítottak arra, hogy vannak történelmi szituációk, amikor, ha nem tartod a becsületes szavadat, nem illessz bele a családba.

Mindketten művészek voltak. Anyám szikrázó tehetség volt, százszor nagyobb író lett volna, mint amilyen én valaha is leszek.

– *Lengyel Balázs egyik tanulmányában narcisztikusnak nevezte a Szabó Magda-regények figurateremtését. Mi a véleményed erről?*

– A Balásznak ez volt a rögeszméje, hiába mondtam neki százszor is, hogy nem én vagyok Annuska, sem Encsy Eszter. Én egy

derűre született ember vagyok, aki kegyetlen is tudok lenni. Magamhoz is. Hát azt hiszed, hogy én büszke vagyok arra, ami az Ajtó-ban van? Hát az iszonyú. Bölcs vallás a katolikus. Nálunk is van gyónás, csak mi nem tételezzük. Az Ajtó gyónás. Mert nem így történt, a szituációt én találtam ki, a regény nem fénykép, hanem festmény. De valami történt, ami miatt én bűnösnek érzem magam. Megkönnyítőbb gondolat volt számomra az, hogy az emberek, akik engem másképpen ismernek, elolvassák, és csóválják egyet a fejükön, mint elgondolni ezt egy istentisztelet keretében. Ha barátnak mesélem el, még talán menteget is. Hát akkor mondjam el mindenkinek!

– *Több művedben felfedezhető, hogy makacs oknyomozó szándék, amellyel a tények – mint rendre kiderül – látszati szövege mögött egy lényegibb valóságot próbálsz föltárni. Ez írni módszer vagy a világot magát látod ilyennek?*

– Én állandó kettős látással élek, mert tudom, hogy hogy merem kimondani a nevémet Vörösmartytyéval együtt, de én tudom, hogy Vörösmarty miként csinálta. Ez a rekonstrukciós készség mindig bennem volt. Ez egy oknyomozó kényszer. Meg akarom találni az igazságot, mert úgy érzem, hogy az életünk az igazságnak egy töredékéből áll, és abból a valamiből, amivel bevonultuk az igazságot. Ezt próbálok feltörni.

– *Ennek a látásmódnak a legmegdöbbentőbb példája A pillanat.*

– Az az én könyvem, a kedvencem. Azt írtam a végén, hogy: ezt tudom, ennél több nincs bennem.

– *A közelmúltban azt olvastam egy interjúban, hogy meg akarod írni a magad Iphigeneia-változatát is. Ugyanezzel a kettős látással?*

– Persze. Ez az én állandó vágyam, csak hát, mikor fogok hozzájutni, azt mondd meg! A televízió nyolc részben kéri tőlem a Régimódi történet forgatókönyvét. Zsurzs Évával akarjuk megcsinálni, mert az Abigél óta ő magyarázat nélkül is rá tud állni az én hullámhosszomra.

– *Esterházy Péter Bevezetés a szépirodalomba című művének széles körű idézetapparátusában több Szabó Magda-idézetre bukkantam. Tudsz erről?*

– Mi nagyon jóban vagyunk az Esterházyval. Nádas az én körömhöz tartozott, Esterházyval csak később lettünk jóban. Most például bele-szeretett A félistenek szomorúságába. Írt nekem egy „szerelmes levelet”, hogy hogy az isten csudájába tudsz te ennyit az irodalomról! Vörösmarty nem tudta, hogy kiadja magát, ahhoz neked kellett jönni – írja Péter.

– *Kik állnak hozzád legközelebb a fiatal írók közül?*

– A három Péter, Esterházy, Nádas és Lengyel. Hármuk közül is természeténél fogva annál drágábbat, mint Esterházy, nem találisz. A rádiósok azt mondták, azért szeretik odabent a Pétert, mert olyan igazi. Nagyon nagy dolog ez, azt mondani egy emberről, hogy igazi.

– *Meglehetősen köztudott rólad, hogy hívó ember vagy. Ha nem tekinted túl személyes kérdésnek, elmondanád, hogy mennyire tartod erkölcsi aspektusból szemlélfelhetőnek a hit kérdését?*

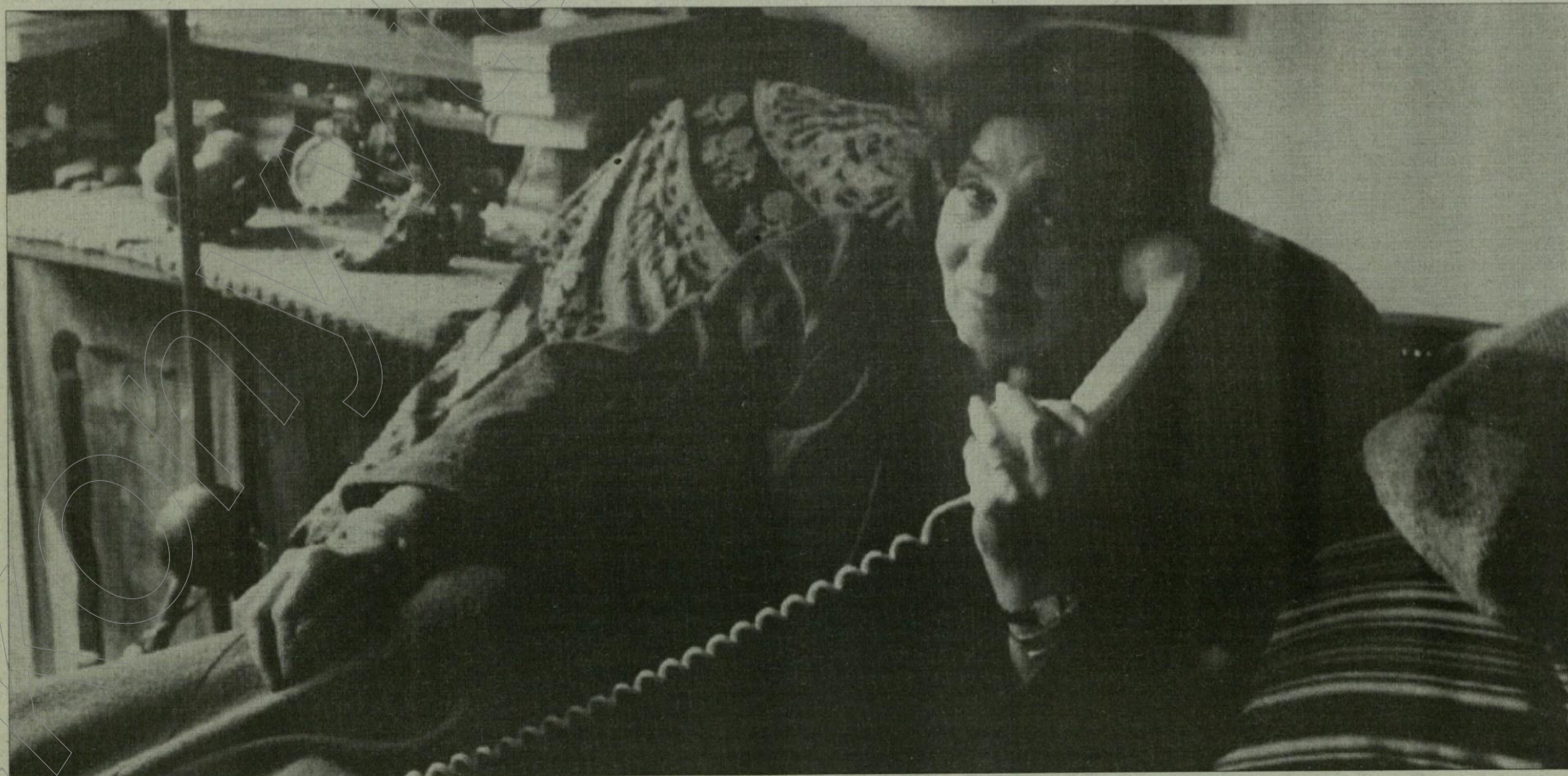
– Mint Tolsztoj három öregje, akik egy szigeten élnek remeteségben, és még a miatyánkot sem tudják, de velük Isten kegyelme, és megszegyenítik a pópát a hitük erejével.

Nézd, ha valaki semmi mást nem csinál, mint hogy az évezredek óta az emberiség tudatába került tízparancsolatot megpróbálja megtartani, akkor én az erkölcsi hitelével a helyén vagyok. Hogy Isten milyen formában imádják, az az ő magánügye. Sőt az is, ha semmiféle hite nincs. Akkor csak azért gondolodom el rajta, hogy mennyire nehezebb lehet neki. Ha magamból indulok ki, aki abban tudok hinni, hogy mialatt mi beszélgettünk, Szobotka valahol itt volt, és te nem azt érzed, hogy egy öregasszony él egy lakásban egyedül, és morzsolja keserves kenyereit, mert azt nem érezheted. És minden beszélgetésből, interjúból, minden mögül, ami velem kapcsolatos, egy szülői párnak az arca kinéz, következképpen azt kell érezned, hogy ennek az embernek nem probléma a halál. Tehát, ha találkozik egy emberrel, akinek a vallás nem adta meg azt a hitet, hogy a szeretteit egyszer valamilyen formában viszontlátja, akkor ki vagyok én, csupa-bűn, senkiházi alak, hogy ítéletet mondjak valakin, akit rettenetesen sajnálok, mert úgy adnék neki abból a hitből, ami könnyebbé tenné számára, hogy belenézzen a megnyílt földbe? Semmi jogom. Még ahhoz sincs jogom, hogy sajnáljam, csak ezt nem tudom megállni, mert úgy érzem, hogy benne ül egy olyan járműben, amiben nincsen kapaszkodó.

Engem minden válságban megerősített a magam együgyű hite, amely nem tételesebb, mint egy hároméves gyereké, egyszerű, mint egy pohár víz, de csak erőt ad. Én ezt az erőt szívesen kívánom mindenkinek.

(Amikor kiktárs, az előszobában fölmutat a fogásra: A gazda kalapja! Egyetlen mondatot utal a férjére, Emerencre, és arra, hogy ott vannak vele mindannyian. Nincsen egyedül.)

DOHÁNY EDIT

Mondhatnánk, hogy a négy nemzeti-szerű Szegednek legrégebbi városrésze a Felsőváros, benne a Tabánnal, Tarjánal, Szillérel, a ma már elfelejtett Gecemánal és más helyekkel.

A 18. század elején kisebb-nagyobb házcsoportokból állt össze ez a városrész, a szőlőket is ideszámítva, mintegy 340 lakóház, és a vízjárta részeken cigányok is, mint kovácsok és muzsikások. Telepedtek ide görögök, szerbek, németek. A görögkeletieknek állt itt templomuk (kiscserko), amelyet az 1879. évi nagy árvíz mosott el. Mellette volt a ráciac.

Ez az egykor a Tisza ereivel, tavaival vízszabta városrész igen változatos életet élt. A Kis-Tiszának számos öble, hídja és vízrészei voltak, mint a Kéri Kata köze. Szigetségei: Epörjes (a mai Petőfitelep) és mások. Partrészei: Sárgegyháza (ma Sárgegy), ahol egykor vízimalmok is örültek, Kis Tiszapart, Nagy Tiszapart. Itt volt a sószállítás központja, a fauszítás, a gabona- és sószállítás hajósok centruma, többféle kisiparos műhelye, a sok kedves kocsmá és vendéglő, és megannyi báj, mind-mind az utca és népe esztétikumát szolgálva.

A Felsőváros a Maros utcától kezdődően ma is élmebe hoz számos emberi, iparos emléket. A régi világ már jórészt a múlté, de számos momentumát mintha most is él. Az itteni kenyérsütő asszonyok termékeit rendszerint a Klauzál téren értékesítették. De virágzott itt a halászás nyomán a halhasítás, a halszósás, a halszártás és halszállítás is.

Egyszóval a Felsővárosban élt Szeged iparos társadalmá, mindig rártartó és kötelező életmóddal. Az igazi szegedi tartalmú polgárosodás innen indult ki, a maga sok szűz és zseniális törekvéssel.

Felmayer Antal (Szeged, 1798–?, 1873) híres képfestőgyárára települt a századfordulón a Pick Szalámigyár. Tímárságának pedig egyik nagy mestere volt Felmayér Gusztáv, akinek jellegzetes, bőrszártó padlásos háza ma is megtalálható – igaz, igen elhanyagoltan – a Maros u. 26. szám alatt. Tervek ugyan készülték a felújításra, de ennél az igyekvésnél többre nem jutottunk.

A törököktől eltanult tímármesterségnek számos válfaja alakult ki Szegeden. A tímárok csak bőrkikészítéssel foglalkoztak, míg a vargák emellett lábbelikeket is készítettek. Külön „szektája” volt a tímároknak a „tabakosok”, vagy fehérímárok. Mások a szattyántímárok. Cserzy Mihály (Homok) szerint mindkettő asszonylábakra dolgozott, és Erdélyből származtak ide. Kecsekből állították elő a kordovánbőrt.

A tímárság a múlt század második felére kezdett visszaesni, és már az 1879. évi nagy árvíz előtt őt kisebb börgyár működött Szegeden. Ezek évente 15 ezer különféle bőrt készítettek ki, harminc munkás alkalmazása mellett. Ezt az öt gyárat is elmosta a nagy víz.

Már a jóval jelentősebb Scheinberger és Popper-féle börgyárat 1880-ban alapították, és építették fel a feldolgozó épületet, a lakóházat és az irodaépületeket a Zsótér és a Bárka utcák sarkán lévő területre. Eme épületeket 1990-ben kezdték bontani, és már be is fejezték. Csak érdekesként jegyezzem meg, hogy itt volt a Magyar Vadászok Országos Szövetségének szegedi intézőbizottsága.

Szeged egyetlen börgyára 1921-ig működött magánkézben, ekkor részvényszerűségi formába ment át, s ettől kezdve 120 munkással dolgozott. Elsődlegesen talpbőrt, lépszerszámabőrt, cipőfelsőrészeket való bőrt és gépszíjakat gyártottak. Ekkor a technológiai folyamatokat jelentős mértékben gépesítették.

Ahogy 1873-ra kihalt városunkban az utolsó céhmester, Kálmán Antal, úgy a második világháborút követően az Orion Börgyár – időközben itt dolgozott névelőként a későbbi polgármester, Dénes Leó – is befejezte működését.

A magára maradt épületeket azután a SZEBISZ Bútoripari Szövetkezet vette birtokba, majd ők is kiköltöztek innen. Azután a szegedi bőriparnak eltűnt utolsó momentumát is 1991 áprilisában, bár jó lett volna ebből valamiképp megőrizni, hiszen az itteni lábbeliipar sokaknak sokat jelentett egykoron. Sajnos, a „bőrszató” is elmaradt.

Az egykori Kis-Tisza partján (a mai Maros utcában) működött Felmayér Antal képfestő üzeme, (egy tűzvész romba döntötte) amelyet 1826-ban alapított. Gyárában készített fehér pettyes vásznai nemcsak Szegeden, hanem az egész országban keresetté váltak.

A neves szegedi képfestő vásznakat még a harmincas években is Vásárhelyi Pál szobra mögötti területen árusították.

Felmayer Antal vagyona előbb gyermekei kezén oszlott meg, majd unokáinak gazdálkodásában szinte semmivé lett. Egyik lányát, Annát Kászónyi Károly katonatiszt vette el, a másik Lillint Károly felesége lett, s őt Reginának nevezték. Lillin volt a szegedi Kereskedelmi és Iparkamarának első elnöke (1890), és Lechner Ödönnel egy csodapalotát terveztetett magának a Stefániaira, ami sajnos nem épült fel. A harmadik lányt Fodor István, a későbbi polgármester-helyettes vette feleségül.

A korabeli szegedi módosabb polgároknak Szatymazon volt nyaralójuk, így Felmayér Jánosnak is, akiről a mai János-szállást elnevezték. A vasúti menetrendben ez a megálló ma is megtalálható. Vendégszerető nagy asztalánál számosan megfordultak, Lechner Ödön, Pártos Gyula, felesége Bartolucci Vilma, olasz

A „Tímár-ház”

Az iparosság városrésze

származású operaházi énekesnő, akinek igen izlett a tarhonyás paprikás csirke. Meg is kérdezte a vendéglátótól, hogyan vetik a tarhonyát, és kért belőle „magot”, amit aztán budai kertjében el is vetett. De a tarhonya nem kelt ki. Igaz, Felmayér azt mondta neki, hogy teknőben, tíz ujjal vetik, de ez valahogy elkerülte a művész-nő figyelmét.

Felmayer János desztrici eleganciája meghívta Mikszáth Kálmánt is. Úgy vette az életet, amilyent a produktált.

Természetesen több nagy képfestő is élt a városban. Ebből Felmayér Antal egyik unokájának leszármazottja volt az utolsó nagy képfestőmester, Dennert Mihály.

A szegedi szalámigyártás igazi rangját Pick Márk (Szeged, 1843. dec. 12. – Szeged, 1892. máj. 11.) gabona- és paprikakereskedő, paprikamalmos alapozta meg, igaz még a Margit (ma Gutenberg) utcában. Az alapító halála után özvegye és fiai teleptették át az üzemet a Felső Tiszaparton, ahol különböző rekonstrukciókat követően ma is üzemel. A szegedi szalámit világhíressé Pick Jenő tette.

A Tisza-parton, a szalámigyár mellett volt az egykori sóhivatal, amely a harmincas évek végéig működött, igaz, akkor már sóháznak nevezték. (Ma a Fűszért raktárházba található itt.)

A Kis-Tisza utcában állnak az 1879. évi nagy árvíz előtti népi építkezési remekműveket, amelyeket hajósgazdák, halászmesterek laktak klasszicista környezetben. Sajnos, egyre romlanak. Berta János hajósgazda háza különösen nagy figyelmet érdemelne, és Bitó Ferenc halászmestere!

A halászat mellett a másik, a vízhez kötött szabad iparágának számított a molnárság, és elsődlegesen a vízimalmok, amelyek a múlt század derekán indultak igazán fejlődésnek, és 1859-ben már 90 működött a Tiszán a Sárgegyháza Rózsáig terjedő állomáshelyeken. az úgynevezett malomjárókban, öblökben.

A malmok feletti hatósági felügyeletet az úgynevezett rév- és halászbírók gyakorolták. A malomjárókban ők jelölték ki a malmok helyét, ellenőrizték a molnárok munkáját és az örlemények minőségét. Érdekes megjegyeznünk, hogy a felsővárosi malomtulajdonosok között alig akad molnár, de annál több fafaragó, csizmadia, szabó, halász, kovács és kereskedő. Mondható, hogy a Felsővárosban és az Alsóvárosban egy-egy arányban voltak vízimalmok, míg a Palánkban az összesen csak 20 százaléka.

Felsővárosban a Sárga és a Római krt-i partszakaszon működtek a malmok. Ezeknek a malmoknak az adott igazi rangot, hogy Szeged a múlt század folyamán igen jelentős gabonapiaccá fejlődött. Főként a Felsővárosban alakultak ki nagy gabonarakartárak.

Azután jött az új technológia, és 1895-ben már csak 14 malom forgott a Tiszán, s ezek közül a Felsővárosban 5.

Egy hatalmas nyári zivatar (1907-ben) pótolhatatlan kárt tett vízimalmainkban. Az utolsó vízimalom 1920-ban tűnt el a Tiszáról. Emlékeztet Juhász Gyula Vízimalom című verse is őrzi. „...Csönd és nyugalom. / Unalom, nyugalom. / Almodik a víz, / mely messze hegyekből / Tengerekbe visz.”

Nálunk a Tiszán az úgynevezett alul csapós vízimalmokat építették, a lassú folyású vízre. A gyors folyásúakra a felül csapósakat alkalmazták, a hegyi folyókól. A hajóépítés mellett Szegednek nagy specialitása volt a malomépítés is, s mindezeket az úgynevezett superek végezték. Jeles felsővárosi malomépítők voltak: Ókrós János, Ábrahám József, valamint mások, akiknek kiváló tanítómestere volt Illyés Ágoston, a piarista gimnázium rajztanára. Itt is meg kell említenünk a Zsótérokot, a Kopszokat, a Therhősöket és a Tóthokat a már említettek után. A legnevesebb superplaccok a Felsővárosban és Újszegeden voltak, de meg kell említenem a palánkiakat és a boszorkányszigeteket is.

A vízimalmok tulajdonképpen két részből álltak. Az egyik a házhajó, amely egy hosszú, nyerges tetőre szerkesztett épülethez, amolyan kunyhóhoz hasonlított. Az orrtőkét mindig igen mivesen faragták ki. A házhajóban helyezkedtek el az őrleberendezések, igen választékos kifejezésekkel.

A vízimolnárok vagyonos, jómódú emberek voltak, és valamiféle elhivatott szerepet játszottak a szárazföldi ember és a zárkózott, vízen kóborló hajós népek között. Lisztes mellényeiken ezüst gombok pompáztak. Híres mulatózásaik (a neves molnárbálok) a Tisza-parton, a Fekete Sasban nagy vigasságokat jelentettek, de a felsővárosi porondokat is benépesítették a két ruhás asszony- és férfinép, minden Szent István-napon.

Ezeknek a molnár-vigasságoknak csilámló csillaga volt a még 17. évét el nem ért Tóthék Reginája (1872–1952), aki szintén a két színű öltözéket kedvelte. Fényszemei, arcának kellemes telítjje, körbe vágott haja a 4. nyaki csigolyáig, lé-

nyének kedves harmóniája ejthette vonzalmába Ignácot, az egyik szegedi betűvédő embert. Szabad idejükben a Tombác-féle fatelep és mészégetőnél találkoztak. (Ennek helyére építette fel vigadóházát Kass János, 1897-re.) De találkoztak ők az ötkarjútú platánok alatt, máskor Csányi Ágó vendéglőjében. Ezt a kapcsolatot megelőzően a leány, a más városban élő Nyáry barátnőjével 1886-ban ismerkedett össze, s járt hozzá, mint a 14 esztendő Wolf Janka Arany Jánoshoz, Nagykorőrsre. Ignác, amikor csak tette, egy-egy könyvvel ajándékozta meg választottját, érzelmetlen románcait levelekben közölte választottjával. 1892. júliusára már az ezredik napon is túljutottak, levélben pedig 175-höz. Az egyikből: „Már korábban férjfvé váltam. Most Hozzá kötődöm, Rólad írok, mert álmaimba bevonultam. Élsz. Te ihletsz, és én Téged idélek, hogy ne legyek boldogtalan, mint a fa, amikor már magára hagyja a lombja. Bármennyit is írok Rólad, bármennyire is ismerlek, úgy érzem semmit sem mondtam el Rólad, aki mindenkinél és mindennél több vagy. Ahányszor láthatlak, olyan üde érzést váltasz ki belőlem, mint az alvó gyermek álmodó arca.” A molnárlány kedvelte a vigasságot is, Szatymaztól a tápi rétig, a Nádor utcától a Rákóczi utcáig, s ezeket ma házbüliknek, jobb körökben garden partynak nevezhetnénk, amelyek akkor könnyű léptű szórakozást adtak a fiataloknak. Mások a Gecemánban pillantott meg a lány egy fiút (1890).

Városunk iparosságának jeles alakja volt Gelléri Mór (Apátfalva, 1854 – Bp., 1915), a szegedi „Self made man”, aki korai kereskedelem- és iparpolitikai céljainak megvalósításáért igen sokat tett. De ez mondható el Bakay Nándorról, a „szegedi kötelek”-ről, a piarista paptanárról, Szabóky Antalról, Dáni főispánról és másokról, akik munkássága révén 1876-ban megrendezték az emlékezetes első szegedi ipari vásárt, a Dugonics téren és környékén.

A Felsővárosban éltek között sokakat meg kellett volna még említenünk, mint a cigányokat, akik több száz éven át szinte teljes egészében elégtették ki Szeged zenei igényeit; Koszta Zsiga, Rácz Mór, Erdélyi Náci, Urbán Lajos, Boldizsár Kálmán, és a legnagyobb nótáfa: Dankó Pista (1858–1903).

A Dugonics u. 13. szám alatti házában lakott békésen Rózsa Dániel főbíró, állítólag „boszorkánymester” egészen 1728-ig, míg

őt is el nem égették a „boszorkányok” társaságában, a Boszorkányszigeten.

A Felsőváros iparossága hamar létrehozta Társalkodási Egyletét (1835) Réh János ügyvéd vezetésével (az Sz. Szigethy-legendárium szerint egyik őse Habsburg-ivadék, ugyanis II. József 1786-ban egyéjszakás szerelmet élt a fogadós szép feleségével, majd diszkrétén távozott, és az öreg Réh mindent vállalt) az értelmes polgárok tömörítésére, több mint 300 taggal, Maros utcai épületükben.

Kovács János, a Maros utca egykori lakója így vall a Felsővárosról: „...Hát bizony szép és nevezetes utca volt egykoron a mi utcánk, mert tudni kell, hogy ez az utca Szeged felsővárosi részének legrégebbi utcája.”

Ide telepedtek le Szeged óslakói, s ott, hol most a derék Forgárinai a szállmikat gyártja és a kincstár méregeti a sőt, még fél évszázad előtt is hajók horgonyoztak, s ott most a szőke Tisza iszapos partját s az idegen tájakról jött vízjáró emberek ott kötöttek ki pörge orrú ladikjaikat, hajóikat. Híres szegedi halászkok lakták a „Kis-tisza partját”, s szép asszonyaikat és lányaikat bámúlva nézték... az ideseregő hajókázó gányok...

Aztán azt ide kell írnom, hogy ez az utca volt Szeged legistább utcája, értvén a házakat, mert biz ott a kocsiút feneketlen kátyúkkal és örökös sárral megporral volt tele mindig.

A mi utcánkban lakni dicsőség, kitüntetés volt, s ha egy lányról megtudták, hogy a „Kis-tisza-parton” lakik, irigy bámullattal nézték rá s félve, tartózkodva közeledtek felé a legények...

...Halászáiról volt híres e város: itt laktak a leggazdagabb halászkok: hajóiról csodás dolgokat regéltek: itt lakott a legügyesebb hajóépitő. Milliós polgáiraírók egészen beszálltak a hazában: itt lakott a két leghatalmasabb „had”, pénzben, igyekvésben, munkában, takarékoságban, mindenkinél példát mutatva.

A szegedi szappan exportját a mi utcánk képviselte, a molnárok nevezetes alakjai a Fabók-hadban éltek és virtuskodtak, az asztalosok eleje is innen szállította „remekbe készült” bútorait, s a legszebb írhás subák, meg a legszűzibb papucskot ott varrták a mi szomszédunkban, Taryéknál, Tuksáéknál.

A legszebb-szabású kordován csizma készítője, meg a legügyesebb szabó, ki egyedül tudott a nyalka „fisereknek” – ti. halászkoknak, B. J. – mándli szabni és vitézköztés, sujtások zsinorozást csinálni – szintén ezen utcában laktak...

Hát a tömördek korcsmáról szóljak-e, melyekről szegény jó anyám mindegyre csak azt emlegette, hogy akkor pusztul el a világ, amikor a mi utcánkban minden második ház korcsma lesz... (Valóban: a Felsővárosban működött 16 kapualj alatti borharapó a századfordulón, s mellettük 22 korcsma, közöttük vendéglők, mind Lippay Péteré, amelyet rendre szegedi urak, országgyűlési képviselők is látogattak, Bálonéé (Gajdacsy lány), a Csipőgi-csárda, Csányi Ágóé, akinek asztalánál nemcsak neves írók-költők fordultak meg, hanem maga Horthy Miklós is – Gedó Mártoné. És a többiek: Masa szűle bormérője. (Lippai Imrénének hívták, de hamar megözvegyült, és az itteni szokások szerint, a tulajdonost leánykori nevén emlegették. Halászkok és ácsok látogatták a Rovó-kocsmát, mivelhát vele szemben volt az Ecsedy-féle hajóépitő tele. Halásznő Trezka néni kocsmája a Vásárhelyi sgt-on volt, Martonosi József vendéglője a Római krt-on, s ezt elsődlegesen faragók látogatták, és itt őrizték egy időben kézszámlájukat is. Itt volt Fodor András kocsmája. (Fia Fodor István ügyvéd, unokája Fodor Jenő (1875–1944) helyettes polgármester volt.)

...„Dehogy győzném felsorolni a sok nevezetességet, a sok emléket, a virtus tömördek válfaját, melyek mind ezen utca híreit, elsőségét, dicsőségét fennen hirdetik...” (Kovács János: A mi utcánk. Szegedi Napló, 1901. dec. 25.)

Valóban, Szegednek mindig csodálni-való városrésze volt a Felsőváros, amelyről egy századeleji utazó ezeket írja: „Szeged legszebb útvonalaának a Dugonics utcát tartom, és utána mindjárt a Maros utcát. Tessék arra sétálni koratéli szűkületkor, amikor az árnyékok kezdenek nőni, és a házak ablakszeméből fénysemű lányok fénye gyűrődik ki, szűrődik ki a goromba környezetre. Az öreg utcák hol balra, hol jobbra kanyarodnak, saját úri szeszélyük szerint, amelyeket annak idején nem zaboláztott meg a művészi formák ellensége, a szürke lény. Ezek a kedves öregek, szigorú tekintetű házak úgy állanak ott, mint régi strjúkba szállott emberek megkövesedett szellemei: bezárkózva, hangtalanul, és egy kicsit rezignáltan, mintha rosszállóan néznék a többi utca kötelező flancolását...”

Szeged ipartörténetében jóval előkelőbb hely illetné meg Felsővárost, mint jelen ismeretünk elárul róla. Valóban többet kellene tudnunk, de most is csak mórzsákat sikerült összegyűjtenünk róla, róluk, az ott élt és szorgoskodott „szegedi embörök”-ről, a „Szegedi Zseniről”.

És Szeged két nagy szellemóriása: Dugonics András (1740–1818) és Vedres István (1765–1830), mindketten a Felsővárosban születtek bunyevác származású iparos szülőktől.

Mi lesz veletek, hajósgazdaházak?

Elfogytak a halak, s elfogytak a fisérök is velük együtt, meg a halászok. Ma már a közmondás sem igaz „Ki a Tisza vizét issza, vágyik annak szíve vissza”, hiszen az egykori tiszta vizű folyó, melynek vizét lajtból áru-sították, rothadó békalencsét hordozó, barna színű szennyecsatorna, melyben fürödni sem ajánlatos, leg-alábbis a szegedi szakaszon. Sokan méla nosztagiával emlékeznek a negyvenes, ötvenes évekre, pedig már ekkor is fényévnvi távolságra voltunk a múlt századi állapotoktól. A szegedi halászok emlékét pedig csak néhány utcánév – Háló utca, Bárka utca – őrzi.

A fisér német eredetű jövevényszó, Bálint Sándor szegedi szótára szerint „halászati vállalkozó, aki régebben a piac korlátlan ura volt és nagy gazdagságra tett szert”. A jó szegediek közönségesen halkupecnek nevezték. Korabeli adatok nélkül nehéz ma elképzelni, hogyan tehettek szert halkupecnek olyan nagy gazdagságra, mely többüket birilistáira emelte. Megváltozott a táj, a város is, megszűnt a Tisza kereskedelmi jelentősége, s megszűnt a néptápláléknak számító halbőség is.

A korabeli források alapján álmódjuk magunkat vissza egy kis idő-re az elmúlt évszázadok Tisza part-jára.

A Tisza és mellékfolyói, ártéri mocsarai, morotvái a szabályozás előtt szinte elképzelhetetlenül gazdag tenyészhelyei voltak a különböző halaknak. Erre a gazdagságra a középkortól kezdve – gyakorlatilag azóta vannak írott forrásaink – számos szerző utal. Legrégbbiekek azok az adatok, melyek a tiszai halászhelyek körüli pörösködésekről szólnak. A XV. századtól kezdve aztán egyre bővül a halgazdaságról tudósító hírcsatorna. 1433-ban említi a francia utazó lovag, Bertrandon de la Broc-qiére, hogy sehol sem látott olyan hosszú és vastag halakat, mint Szegeden.

Oláh Miklós XVI. századi leírása szerint, Szegeden egy magyar forintért ezer, mintegy rófnyi halat lehetett kapni. Ugyancsak ő említi, hogy áradáskor búzlik a levegő a kinnrekedt, elpusztult sok haltól. Ez az elképzelhetetlenül gazdag vízi világ sok embernek adott kenyeret. 1522-ben Tinódi Lantos Sebestyén így ír a szegedi halászok létszámáról: „Csak jó fő halász is hétszáz benne vala...” Ez az adat valószínűnek tűnik, jóllehet a XVI. századi egyházi

Fisérök elmúlt kora

tizedlajstrom csak hét halászt, és két varsást említ.

„...Mivel az országnak több folyója van, mint bármely másnak, ezért itt a halak is nagyobb bőségben fordulnak elő. A Tisza folyó e tekintetben legelső egész Európában, vagy ha szabad mondanom, az egész világon, ezért a lakosok azt mondják, hogy a Tiszában csak hal és víz van. A Bodrog (Bodrac) folyó, mely a Tokaj (Tockay) közelében a Tiszába ömlik, szintén annyira haldús, hogy a lakosság állítása szerint, nyáron sekély vízállás mellett, a sok haltól megdagad a folyó, ez pedig nem oly kicsin ugyanis, ha hihetnek ama egyénnek, ki csak a kedvemért nézte meg, harminc öl (brasse) széles és kilenc öl mély, azonban nem igen lehet benne hálóval halászni. A nagy halbősége a folyóknak a sóbányákkal való földalatti összeköttetésnek tulajdonítják, mivel ezáltal rendkívül fokoztatik a halak szaporasága...” – írja egy XVII. századi utazó, Brown Eduard (1669).

1699-ben Szentiványi Márton írja, annyi a hal, hogy disznót hizlalnak velük. Az 1704. évi ostrom alatt a kurucok táborában, betegen, itt sátorozott II. Rákóczi Ferenc. Emlékiratai-

ban kiemeli: „Alig lehet vizet merteni anélkül, hogy halat ne fogjon az ember...”. Cserei Mihály történetében azt írja, hogy az 1771. évben Szegednél a Tisza vize minden látható és tapasztalható ok nélkül elenyészék. Annyira, hogy a számtalan halak a Tisza száraz fenekén künn maradván nem győzték az emberek kifogdosni. Részlegesebb adataink vannak a XIX. századból, részint a szabályozás előtti, vagy közvetlen az utáni állapotokról. Az 1840 körüli évekre vonatkozik a Szegedi Híradó cikke: „A szegedi halásztanyákon a kedvezőbb években a halbűz retentessége messzire lehatott, itt sózták, hasigatták, szárították és füstölték az óriás mennyiségű halat, melyet azután hordókba és bálákba összekötözve szállítottak a délvideki szerb és oláh falvakba, sőt több alkalommal egyenesen Oláhországba. Lehatatlan az a jólét és a gazdagság, mely ez időben a Tiszától és a halászsázból származott. Még a negyvenes években is 5-6 ezer mázsa eleven halat árultak a szegedi piacon, kétszer annyi száraz hal került vidékre s 4-5 száz akó halzsírt olvasztottak ki.” Persze a szárított hal mennyiségének mintegy kétszeresét kellett kifogniuk, hogy ennyit piacra tudjanak vinni.

„Száz ezer mázsákra ment – írja önéletrajzában a szemtanú Kovács István –, amit magába Erdélybe szállítottak, mert a szegediek nem csak a halfogáshoz, hanem annak feldolgozásához is értettek. Jól tudták tisztítani, hasítani, szárítani, füstölni, gyékénnyel csomagolni, úgyhogy a szegedi száraz halat évekig el lehetett tartani. Amint öreganyánk beszélt, számtalan külföldi kereskedő jött és nagy bevásárlásokat tett halból és halzsírból. Az időben a leghatásosabb halasztó telep volt a Porgány, Királica és az alsó Tisza jobb partján vagy 20-30 tanyán hasították a halat... A Tisza bal partján elkezdve Csongrádtól, le a Tisza torkolatáig, mindig kiemelkedett medréből ugyanannyira, hogy legkevesebb 50 négy-szögöl mérföldnyi terület víz alatt volt. Képzelték, ha abban a vízben elvetették a nagyhálót, néha egyszerre kihúztak száz mázsányi halat... Még e század elején egészen 1855-ig nem kevesebb, mint négyezer ember volt, aki halfogással, annak feldolgozásával vagy kereskedésével foglalkozott. Azt lehet mondani, hogy majd az egész Felsőváros.” Van olyan adatunk is, hogy a szegedi piacon nem darabokra vagy kilóra, hanem lapátszá-mra mérték a halat, igen-igen olcsón.

Bitó János szegedi fisér 1859-ben született. Emlékezéseit 1930-ban adta közre (Az én kis királyságom). Igen részletes adatai hű képet adnak a folyó gazdagságáról. 1869-ben halasztó gyerek volt egy halásztanyán. Ebben az évben igen nagy volt a halbőség. Szegedtől Csongrádig 37 hasító tanya sorakozott a folyó partjain. Egy-egy ilyen tanyán átlag 5000 mázsa halat dolgoztak fel, ebből 2000 mázsa szárított hal lett. Természetesen ez nem az egész évi fogást jelenti, hiszen csak idénymunka volt, június elejétől augusztus végéig tartott. Egy-egy tanya legalább nyolcvan személynek adott munkát. A Petró-tanyán, ahol Bitó is dolgozott, nyolc nagyháló halászott. „Annyi volt a hal, hogy egymástól nem fért.” Az 1870-es években voltak az utolsó gazdag nyarak. „Tiszai hallal élt akkoriban a fél ország, és még a koldús is akkor lakott jól hallal, mikor eszébe jutott éppen.” Amikor Porgány zsilipjét kinyitották, a beömlő vízzel annyi hal özönlött a Tiszába, hogy nem bírták feldolgozni. 1872-től kezdve, ahogy a vizek visszahúzódtak, úgy fogyott a halállomány. A napi 80-100 mázsa hal feldolgozására berendezkedett halasztó tanyák sorra megszűntek. A legutolsón 1883-ban szűnt meg a munka.

„Szeged csak 14 év előtt évenként átlag 30-40 ezer mázsa halat adott forgalomba, most alig bírja a főnnebbi mennyisége nyolcadat kiállítani. Ezek éltek a halásztanyákból, és pedig jobban, mint most a kiszáritott téreken gyakorlott szántóvetésből.”

Ezek a számszerű adatok még akkor is elképesztően gazdag halállományra utalnak, ha figyelembe vesszük Bitó azon megjegyzését, hogy a régi mázsa nem 100 kiló volt, hanem csak 65 kilogramm.

Összehasonlításképpen a közelmúltból idézek két adatot. A szegedi Kossuth Halászati Tsz korszerű hálókkal felszerelt halásza 2700 hold vízterületen (ebben a holtágak is benne foglaltatnak) 1965-ben 937 mázsa halat fogtak. A Szegedtől Csongrádig terjedő vízszakaszon működő három halászsövetkezet évi fogása összesen megközelítőleg 2000 mázsa volt. Ugyanebben az évben a Fehé-tői Halgazdaság 2700 hold területen 9000 mázsa halat termelt.

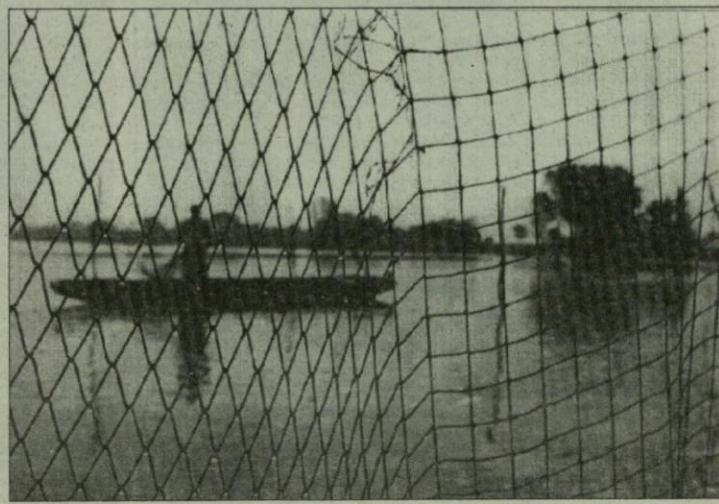
Sajnos, rég elmúlt a gazdag szegedi fisérök kora.

TROGMAYER OTTÓ

Halászok a Tiszán

GYENES KÁLMÁN FOTÓI

Miért vágyom a színpad festett világába...?

A nótaköltőnek legfőbb vágyalmát a maga szerette népszínművek sikerei jelentették volna. *Dankó Pista* fiatal kora óta valóságilag megszállottja volt a városi színháznak. Semmitől sem riadt vissza, még attól a megalázó szereptől sem, ami a színészek csizmáinak tisztítását jelentette, csak hogy Thalia papjainak közelében lehessen.

Vajasné, Mária néni (a 20-as években még élt) állítólag leánykorában menyasszonya volt Pistának, de a rokonság lebeszélte a házasságról, mondván, nem komoly ember az. A kérdésre, hogy miért, ez volt a válasz:

– Odahaza is mindig a színházat játszotta. Szőtte lé a lepedőket és csinálta a kordínákat... (Kordena vagy kortina a Szegedi Szótár szerint valamiféle színházi függőnyt jelentett!)

Pósa Lajos, amikor bemutatta kedvenc cigányköltőjét Gárdonyinak, megjegyezte, hogy ez egy istenáldotta tehetség, aki sokra vihethet, ha nem szindarabíráson jártatná folyton az esztét...

De ez így van a világon. Ha az igazi tehetségeket nézzük, azok egyike sem arra volt büszke életében, amire lehetett volna, hanem azokra a, mondhatjuk értéktelen alkotásokra, melyekre az utókor szinte rá sem hederített.

Van-e hát valami maradandó Dankó színműveiben. Kionthetjük-e a fürdővízzel együtt a gyermeket is? Próbáljunk erre némi magyarázatot találni.

A nótaköltő kisgyermekkorától, siheder éveiben, malacbanda muzsikuskorától kezdve házasságáig úgyiszlán a „nép körében” élt, járta Szeged külvárosait, a tanyavilágot s a színműveiben rajzolt tarka képekhez az élményanyagot s magát a háttérrel is innen szerezte, rajzolta. Erre utalnak darabjaiban elsősorban a helynevek, mint „Hatrongyos”, „Matty-ere” (Matty-ér), „Lúdvári sarok”, mint elsőrendű halászhely, s mások.

Utalások történnek távolabbi helyekre is (Kistelek, Kukutyin, Dorozsma, Makó, Algyó, Domaszék, vagy a legtöbbször szereplő Szatymaz). A sokszor emlegetett „Kutyanyak” vagy a „Potyka”, mely utóbbi az 1870-es években valahol a Tisza-parton híres halászcserda lehetett. Találkozunk néphagyományokkal, mint amilyen a radnai búcsújárás, megőrződnek népszokások (leánykérés, lakodalom, vőfély-rigmusok nem is egy helyen), vagy a „kikövetés” a menyasszonytáncnál stb.

A Pataki leányok-ban két ősi halásztelepülés, Szeged és Algyó halászaiknak vetélkedéséről, fiatalok egymás közötti évődéséről szerzünk tudomást:

„...Már hogy én a maga cicája vagyok? Hát macskának néz engem a „szögedi szükség”? Azt a „szögedi mindonét” a maga esze járásának! No hallja! Ez már csakugyan szögedi szokás! Algyón ilyet nem tudnak hazudni! Ó Imre fiam, de kiválasztottad Algyót a te edős apádnak!?”

Másból:
„...Mi lenne Szögédébül, ha Algyó nem volna? Hát Dorozsma sé kutyá!?”

(Tudniillik, az tartja el hallal a várost, Dorozsma pedig szolgálóval. Vö. Bálint Sándor Szegedi Szótárában!)

Annyi bizonyos, hogy a színműveiben szereplő személyek, ha nem is drámai jellemrajzok, mégis élő alakok. *Tollas Zsiga* öreg cigányprimás, vagy *Dadó Rózsi*, a meszelőt készítő cigányasszony mögött születni sejtethetjük. *Daróczy* pusztázó csendbiztos létező személy volt, tevékeny részt vállalt a cigányfiú leánykérésében. *Netu*, máshol *Netúrj Márton* dohánycsempész Tömörkény novelláinak klasszikus alakja. Mellettük a jól sikerült szegedi alakok egész sorával találkozhatunk. *Paplógó Jánossal*, akinek az „Istenes” ragadványnevet adta a nép, aki szörnyen jámbor volt, mindig imádságos könyvvel járt, vezetvén Radnára a búcsúsokat, ám akinek útközben pénzügyei is adódtak, amikor „elkezelte” a misepénzeket. Kíváncsi sikerült rajzi a finán fővigyázó, „Grünfeld”, kire nagyszerűen illik a szögedi nemzet tréfás elnevezése, a „kelkáposzta huszár” – zöldes egyenruhájáról. Pompás fickó Rigó, a malacbanda lezüllött primása, aki kisbíróvá lépett elő, holott még holmi pulyka-sikkasztás homályos ügyét sem sikerült tisztáznia. A kb. nevekkel illetett halászok, halhasító leányok, a falusi kanász, a cigány kisbíró, a legkülönbözőbb foglalkozású városi, tanyai, sőt fővárosi cigányok (himpellérek s egyebek) mindannyian szereplői voltak a letűnt szegedi népiéletnek. S ahogyan ezek beszélnek! Hamisítatlan környéki paraszti tájszólásban, vagy cigányosan. (Dankó egy helyen külön figyelmezteti is a rendezőt, hogy alakjai egy-két kivétellel, mind cigányosan beszéljenek.)

A szereplőinek szájába adott közmondások, példabeszédek hitelesek, talpraesettek. Olyan tömkelegét kapjuk ezeknek s olyan sűrűn cifrázva,

Tanulmányom, mely a 70-es évek végén, s atyai barátom és sorstársam, Bálint Sándor útmutatása alapján készült „Közmondások, népi kifejezések Dankó Pista népszínműveiben” címmel, ha nem is láthatott nyomdafestéket, ma sem lehet érdektelen ennek a városnak hagyományokat őrző, hűséges olvasói előtt. A nótaköltő színműíró tevékenysége csupán irodalomtörténeti, lexikális adat. A pataki leányok 1893, bemutatva Pécsen és Szegeden; Cigányszerlem 1898, bemutatva a fővárosi Kisfaludy Színházban; A halász szeretője 1899, átdolgozva, bemutatva a Városligeti Színkörben; A kun menyecske 1901, bemutatva a Kisfaludy Színházban, valamint a kéziratban maradt s részben töredékes A búcsúfia s a Jómadarak, melyekről a hivatalos kritika, ha ugyan foglalkozott velük, megállapította (mint azt Lőrinczy György lapszerkesztő A Pósa-asztal című művében olvassuk), hogy elsőrendű művek. Kérészetlenségük sikereik után méltán feledésbe merültek. A közönségnek tetszetek a fülbemászó dalok, miket elsőrendű énekesek (Blaža Lujza, Komáromi Mariska, Tamásy József – hogy csak a legnagyobbakat említsem) adtak elő. Dankó színműveinek cselekménye sablonos, dramaturgiájuk gyarló, mégis érdemes velük foglalkozni a bennük elszórt, elsősorban szegedi népi szólások – melyek cigány s nem cigány argóval kevertek – miatt, hiszen korukban viszonylagos eredetiségükkel legalább stílusosan igyekeztek hitelesíteni a valójában akkor már alnapias műformát.

hogy önkéntelenül is Dugonics András hősnoje, az igen ritka kiasszony pattogása jut eszünkbe...

Nem lehet céloim itt – cikkem terjedelme sem engedné meg –, hogy Dankó színműveit tartalmilag ismertessem. Talán egyet emeljek ki, a legsikeresebbet, A Halász szerető-jét, melynek meseje igénytelen ugyan, de legjobban ismerhetünk a Szeged környéki tájra, s annak népére. Eről a darabról a kritika is kiemelte, hogy arról, ami a színpadon történik, csak az adhat számot, csak az adhat olyan kifejezéseket szereplőinek szájába, aki maga is a nép egyszerű gyermeke, s csak „aki maga is a Tisza vizét itta...” A darab tartalmáról csak annyit, hogy két szegedi család engesztelhetetlen gyűlöletén alapszik, amely már Shakespeare óta állandósult probléma a világirodalomban is, hiszen ami a színpadon megtörtént, az az életben is gyakran megtörténhetett. Csak a két család fiataljainak szerelme hozza a végső megbékélést.

Ez a népszínmű méltán hozta a megérdemelt közönségsikert. A szereplők: *Feld Boriska*, *Felhő Rózsi*, *Haday*, *Hidvégi*, *Bihari* s mások, kitétek magukért. *Blaža Lujzát* *Lányi Géza*, a Népszínház kedvelt cimbalmosa kísérte. A fővárosi bemutató a magyar színészet történetében annál is inkább emlékezetes volt, hiszen ekkor ünnepelték a színházi díszletek ötvenéves jubileumát hazánkban.

Említett szólásmondásokat felsorolni külön tanulmányban lehetne. Itt csak némi ízelítőt, vagy két tucatot hadd nyújtsak belőlük, főleg olyanokat, amelyek nem szerepelnek Bálint Sándor kitűnő szótárában (főleg a cigányok által használtakból):

Csókafiók = törvénytelen gyermek; fattyúvirág, ha leányról van szó.
Pelyhes cigány = aki ágyban alszik s nem az istállóban.
Habinix nagyságos úr = aki nem akar kölcsönpénzt adni. „Ich hab' nichts!”
Körmös csuka = kecskebéka, ami „jó az uraknak”.
Szenteltvízes korszó = farizeus ember.
Kolerás a bugyellár = nincs pénz benne.
Olyan vagy, mint akit a szél hátra vert.
Szent Dávid bandájába kergetni valakit = másvilágra küldeni, kivégezni valakit.
Tele van a lábam renuméval = reumás a lába.
Úgy elagyabugyalni, hogy hármát fordul, egyet sóhajt...

Blaža Lujza
az első Magdolna

Komáromi Mariska
az első Mária

Üssön meg az anyád sulyokkal
A pusztaság súrolja ki a fazekadat...
Föld alatt ült mélyen... = börtönben volt.
Gyógyuljon be a szád... = cigány átok.
Varga betűt né rántson a kezéd = tartsd a szádát (B. S.-nál „dülöngélő részeg”)
Ica tolla, motolla... = színművekben sokszor szereplő táncos kurjantás.

Először gyün Kukutyin, azután mög Makó = radnai búcsúsok szólása.

Végezetül szóljunk néhány szót Dankó Pistáról, mint műkedvelő színészről. Mert az volt. Gyakran járt át Szatymazra, ahol nemcsak a malacbandában játszott, de „szerepeket is vállalt”. A leghíresebb vendégül a Bures-féle vendégül volt, ahol az árvízkarosultak részére rendezett műkedvelő előadáson *Tóth Ede* színművét, a „Falu rosszá”-t adták. Pista játszotta *Göndör Sándor* szerepét, Finum Rózsi pedig *Jóó Honka* alakította. Valószínű, hogy a fiatalok ekkor már ismerték egymást. Szerelme is szövődhetett köztük, hiszen a fiatal malacprimás, mint azt egy nemrég szerzett dokumentumfénykép igazolja, jóképű, dalias legény volt nemcsak a jelmezben, de amúgy is, nem csoda, hogy a jómódú polgárlány szeme megakadt rajta. A kék szemű legénynek (kortársai egybehangozva állítják Dankóról) nem ez lehetett első színi szereplése. A Báló-vendéglőben – mint mondják – sörshordókra épített „színpadokon” többször tartottak műkedvelő előadásokat. Pista írta a darabokat, „komédiákat csinált”, melyekben a szegedi urakat figurázta ki.

A nyolcvanas években jutottam egy eredeti fénykép birtokába, mely Dankó Pistát mutatja, árvalányhajas kalappal, fokossal, díszes subával, sarkantyús csizmával. A kép hátán dedikáció olvasható, tintaceruzával: *Benke Rozikának nagy szeretetem emlékéül D. Pista 1881. 6. 2.* (A kézírás, határozottan állítható, hogy a nótaköltőé. Cs. Gy.)

Nem volna teljes írásunk, ha nem beszélénk arról, mi volt magának a dalköltőnek véleménye színműveiről. Egy 1899-ben írt leveléből idézve, meggyőződhetünk erről is.

A San Remóban gyógykezelés alatt álló nótaköltő 1899 júniusában írta utolsó színművét. A halász szerető-jét, melynek szereplőit a szatymazi tanyákból vette. A Budapesti Napló a fővárosi bemutató előtt szólaltatta meg a szerzőt:

„...Boldog szerénységgel vallom be, hogy életem fája eddig is hozott egy-két babérlevelet. De ha valaki egyszer ebbe belekóstol, nagyétvá lesz tőle. Szídnak is érte, tréfából is, komolyan is sokan, miért nem elégszem meg a dallal, a magyar nótá melegével...?”

Miért vágyom a színpad festett világába. Miért nem hagyom a Múza egyik orcáját csokolatlanul...

Mit tehetek én róla édes jó Istenem, aki ott lakozol leginkább az én hitem szerint a Tisza-parti fűzfák lombjai alatt, ahol az istenasszony olyan szívesen kínálja magát...

Nem mondom, hogy új korszakot alkotok a népszínműveimmel, mert a régi Csepreghy és Tóth Ede bezárták s az új még megnyitásra vár hitem szerint, de a művészet iránt való rajongásom annyira fogva tartja a lelket, hogyha festeni tudnék, festenék, ha színészhetség volnék, színész lennék, ha szobrot tudnék faragni, hát faragnék, mert szép a művészet... határtalanul szép!

Mit is mondjak...? Ott szakajítottam ezt a szép témát, minden szavát, ott Szeged környékén, a kálászkőről, nylló pipacsokról. Mert szeretem ezt a népet, szeretem ezt a földet a lellem mélyéből...

Nem beszéllek a darabomról, csak ennyit, átadom a szót a színészeknek. Azután beszéljen a közönség róla. De csak minél többet és minél – jobbat.

Dankó Pista.
(Budapesti Híradó 1899. június 1.)

Mit tehetünk ehhez a vallomáshoz még hozzá, amilyen vallomás csak a „búzamezők énekeséhez” méltó lehetett. Ha csak azt nem, hogy ezt a szeretetet a nótaköltő csak halála után kaphatta meg szülővárosától viszonzásul...

Dankó Pista csaknem száz esztendeje halott. Utóéletét most éli, amikor sok száz, művésziileg megformált nótája szívárványként fölfutott, s ott ragyog a magyar dalköltészet egén. De jó lenne, ha mostanság a kabaré és rockzene hangos világában akadna valaki, hozzáértő, aki megpróbálna méríteni perlepte színűveinek gazdag humorából, folklorjából...

CSONGOR GYÓZÓ

Hat évig avatatlan

Tápai Antal Móra-szobráról

Tápai Antalt (1902–1986) Móra Ferenc indította el a művészi pályán. Az író a szó: „Megvalltam, kitapogattam a lelkét, benéztem a villogó szemek mögé, és levéltrásra szántam magam, pedig azt az én hajszolt életemben nehéz kimódolni. Először is levelet írtam a tekintetes tanácsnak. Arra kértem a várost, hogy ha ezt a rókusfiú sikerül bejuttatni a Képzőművészeti Főiskolára, a város adjon neki havi száz pengőket addig, amíg elvégez. Aztán Szentgyörgyi Istvánnak írtam, a Képzőművészeti Főiskola szobrásztanárának. Nem protekciót kértem tőle, hanem szigorúságot...” (Délmagyarország, 1930. jan. 5.)

Tápai is ösztöndíjat kért a tanácstól tanulmányai idejére (1926–1930). A levéltárban kiderült, hogy Móra ilyen tárgyú beadványt nem terjesztett elő. Minden bizonnyal barátjának, a Szegedi tulipános ládában megörökített Gaál Endrének (1860–1934) írt, hiszen a kultúrtaácsnok erősen pártfogolta a fiatal művészjelölt kérelmét. Szentgyörgyi István (1881–1938) már diák korában meglakta Szegedet, majd visszakerült, mint az 5. honvéd gyalogezred zászlósa. A Széchenyi téri virágpiacon fölállított fahonvédjéről Móra írt meleg sorokat a Szegedi Naplóban (1915. szept. 8.).

Az 1926 májusi fölvételi vizsga kitűnően sikerült, a hálás Tápai még azon a nyáron szobrot készített Móráról. Az író a Somogyi-könyvtárban ült modellt, ahol Szalay József (1870–1937), az irodalomserető főkapitány naponta meglelte, hogyan halad a munka. A szobor készítését, otthoni fogadtatását Móra a Kiformáltatásom című tárcájában (Magyar Hírlap, 1926. okt. 31.) írta meg. Idézem a csattanót:

„Tegnap történt meg a leleplezés, a legszűkebb családi körben. Ti elfogultak vagytok – mondtam a feleségemnek meg a lányoméknak –, a ti véleményetekre, bossúságotok meg, nem adok. Hanem majd a gyerek lesz az igazi bíró.

A karomra vettem és odaálltam vele a szobrom elé.

– Te, Ferike, kicsoda ez?

Az unokám rám nézett, aztán a szoborra, és kimondta az ítéletet:

– Pupák.

– Rád ismert – mondta az öreg nagysága. De ki kell jelentenem, hogy nem volt a hangjában semmi malícia.”

A tárcát közölte a Délmagyarország 1933. december 3-i száma is, majd a Magyar göröngy című írásával (Szegedi Napló, 1900. júl. 8.) egybegyűrve – számtalan költött részlettel és egészen más befejezéssel – Göröngykeresés címmel jelent meg a Göröngykeresés és más csendes történetek (Bp. 1935.) című kötetben.

A nevezetes szobor – Móra első szobra! – megérdemelné, hogy a Somogyi-könyvtár raktárából a könyvtár valamelyik nyilvános helyiségébe kerüljön. Sajnos, az egész fölülét fehér zománcra vonták be, így a visszaverődő fény egybemossa az arc formáit.

Tápai a Somogyi-könyvtár dolgozóinak a kérésére készítette el a második Móra-szobrát. A sötétbarna tölgyfából készült mellszobor (1935) ma is a könyvtár egyik olvasótermében van.

Köztéri Móra-szobor fölállítását Szalay főkapitány szorgalmazta. Ki más kaphatta volna a megbízást, mint Tápai Antal? A művész elkészítette a gipszmodellt, majd Kulai József faragónak Árvíz utca 21. számú műhelyében kifaragták a szobrot. Az író portréja márványból, a többi rész fehér mészkőből készült. A szobrot 1939 július első hetében helyezték el a Közművelődési Palota nyugati fölhajtója előtti parktérben. Az ünnepélyes fölavatásra – az előkészületek ellenére – több mint hat évig nem került sor. Magyarzatul elég az évszámra hivatkozunk.

A szegedi szélsőjobboldal már 1933-ban is elég erős volt ahhoz, hogy botrányt kavart hozzászólásokkal fenyegetőzve megakadályozza a Memento írójának díszpolgárrá választását. (Vö. Magyar László: Móra Ferenc élete. Bp. 1966. 198–199. old.)

A második világháborúban odaveszett Vér György (1904–1943) cikkéből idézek: „Somogyi kanonok könyveinek ablaka alatt a nyári napfény zuhogásában kofaragó munkások egymásra kezdtek építeni a köveket... Móra Ferenc szobra elkészült, csak úgy, nagydobok nélkül, majdnem titokban... Szegény jó néhai való Szalay József, az egyre nagyobb árnyékot vető „literátus főkapitány” szíve és dobbanása hozta létre... A Lantos könyvkiadó filléreiből és pengőiből... valósult meg ez a szobor... és a márványt aztán a város segítette kifaragni és fölállítani.” (Délmagyarország, 1939. júl. 8.)

Íme a pontos számok a kisgyűlés 1938. április 30-i határozatából: gyűjtésből befolyt 3183 pengő és 65 fillér, melyhez a város „előirányoz” 1816 pengőt és 35 fillért. Így lett meg az 5000 pengő Móra Ferenc szobrára!

Az avatás körüli huzavona híre eljutott Pestre is. Az Est 1939. július 28-i számának cikke (Bonyodalma Szegeden Móra Ferenc szobrának leleplezése körül) kipellengérezte Szegedet. A Gáspár Zoltán szerkesztette Szép Szó „Mórszak” című rovata (1949. 35–36. sz.) átvette Az Est cikkének a lényegét:

„Most semmi esetre sem rendezik meg az ünnepséget, mert senki sem kívánja a leleplezési ünnepséget vállalni. Nem akadt mértékadó tényező, aki vállalkozott volna rá, hogy Szeged nagy trójának szobrát átadja a nyilvánosságának. Az indoklás egyszerű volt és érthető. A politikai viszonyok nem alkalmasak... Móra ugyanis mindig progresszíven hirdette a megértés és emberszeretet gondolatát.”

Tápai Antal tudta, hogy hiába várja művének ünnepélyes átadását. Cselekedett: a papírkámszát levéve „fölavatta” Móra Ferenc szegedi szobrát! A sajtópörökben edzett Vér György világá kiállította a város szegényét:

„A szobor ott áll keresztesel, fölavatás nélkül, csak úgy „ruhátlanul” és „névtelenül”. Árva gyerek a tékozló városban, amely megfélemezte róla... zabiszobor a város szívében... Magára hagyott árva szobor, elfelejtették leleplezni.”

Néztem... a szobrást... az elkészülés forró és ünnepi perceiben – és néztem aztán, ahogy dülten és megsebzetten – szívében egy város sebével – kiszaladt hozzá... maga leplezte le fojtott szenvedéllyel, szótalan viharzással, beszédek és koszorúk nélkül... Elfelejtették megkoszorúzni, de napról napra friss virágot tesznek a fehér kövek ölébe... A Névtelen Járókelő, az Ismeretlen Polgár, az Örök Olvasó, a Hétköznapi Szeged... Aztán valami Hivatalos Gondozó járhatott arra, és reggelre elakartotta az egész névtelen csokorcsapatot, a Tiszába dobták az egész hivatalos szemetet... De csak egy napig tartott ez a kopasz árvaság – reggelre megint virág volt a kövek ölében...” (Délmagyarország, 1939. aug. 27.)

Akik a hivatalos várossal szemben is vállalták volna a szoboravatás ünnepség megrendezését (Bethlen Gábor Kör, Sík Sándor), nem voltak elég erősek a jobboldali nyomás ellensúlyozására. Hiába tűzték ki újból a szobor ünnepélyes leleplezésének a napját november második vasárnapjára, amint Vér György óvatosan írta, „szinte az utolsó órában még le kellett mondani az ünnepség megrendezéséről.” (Délmagyarország, 1939. nov. 14.)

A Közművelődési Palota keleti fölhajtója előtti üres parktérbe Tömörkény szobrát tervezték (Délmagyarország, 1939. okt. 24.). Végül is mindkét szobornak más helyet jelöltek ki. A Dugonics Társaság ötven éve (Szeged, 1943) című összeállításban az 1942. évi titkári jelentés arról ad hírt, hogy a társaság „Móra Ferenc szobrának is megfelelőbb” helyet keres. Tápai Antal Tömörkény-szobrának avatásakor (1943. máj. 23.) kerül végleges helyére a Móra-szobor, mely „Tömörkény szobrával szemben, a múzeum előtti parkban eddigi helyénél sokkal megfelelőbb környezetben fog állni.” A Délmagyarország 1943. október 21-én A Móra-szobor költözökdik címmel adott hírt az áthelyezésről. (Az elgondolás vitatható. A szobrot megfosztották az adott építészeti háttértől, melyet az alkotó figyelembe vett. A mű mai helyén a háttér lezáratlan, a tekintetet hamar elvonja a Tisza széles horizontja.)

Szeged városa 1946-ban szolgáltatott elégtételt az írónak: Tápai Antal Móra-szobrát október 25-én fölavatták. (Az író előtt nem Kotormány János van, hanem az Ének a búzamezőkről öreg Mátyásának – elképzelt – alakja.) Az ünnepségen jelen volt Móra Ferencné (1880–1953), a szegedi kulturális héten itt-tartózkodó Berczeli A. Károly, Böka László, Gergely Sándor, Kardos László, Kassák Lajos, Komlós Aladár, Laczkó Géza, Lengyel Balázs és Szalay József, Magyar László (1900–1971), a Juhász Gyula Társaság elnöke mondott avatóbeszédet, majd átadta a szobrot a várost képviselő Donász Kálmán (1897–1986) kultúrtaácsnoknak, a régi szegedi újságírás érdemes alakjának. Befejezésül Lehotay Árpád elszavalta Juhász Gyula Terzínák Móra Ferenchez című versét.

Nem csak a könyveknek, a szobroknak is megvan a maguk sorsa. Akkor is, most is.

APRÓ FERENC

Alkalmi vers, és holdudvara

„Írta: Móra Ferencz”

Igen, így cz-vel a végén. Mert 1903 júniusában, a vers születésekor még eképpen írták a Szegedi Naplóban (is). Köztudott, hogy Móra Ferencnek nem volt erőssége a verstrás, noha, amit megírt, az megíratott. Vele.

Igy látott napvilágot, de csak fülek számára ez a szép verse is, mint az idő tájt annyi másik, amikor Szegedre kerülve még kis fizetésű újságíróként nemegyszer jól jött a felkérésre írt versekért, egyéb ünnepi szövegekért kapott tiszteletdíjfele.

A szegedi felsőkereskedelmi iskola zászlóavatásra készült. 1903 júniusát írták. A Szegedi Napló napokkal előtt már hírelte: „Zászlóavatás: Június hó 7-én, a most következő vasárnapon avatja föl dtszes, új lobogóját az ottani felsőkereskedelmi iskola ifjúsága. Ez alkalommal a zászlóanyát tisztet Szarvady Lajosné úrasszony fogja betölteni. A szokásos ünnepi menetben, melyet a városi székepiület közgyűlési termében ünnepség fog követni, a következők vesznek részt. Koszorús-leányok: Aschinger Aranka, Aigner Rózsa, Fehér Eta, Gál Elza, Kovács-Mariska” (és még más leányok), illetve „Vőfélyek: Duránszky Károly, Domokos László, Erdélyi Sándor, Farkas Árpád, Keller Gyula” (és más ifjak). (Szegedi Napló, 1903. június 3. Újdonság c. rovata) A június 6-ai újság azonos rovatában már arról adtak hírt, hogy: „...Schack Béla dr., a felsőkereskedelmi iskolák országos főigazgatója szombatán, Lengyel Béla dr., miniszteri biztos, miniszteri tanácsos vasárnap érkezik le Budapestre...”

Majd elérkezett a nagy nap, június hetediké, amely napról tartalmas összefoglalót közölt a június 8-i Szegedi Napló. „ZÁSzlÓAVATÁS. A kereskedelmi iskola ünnepe, Szeged, Június 8. Borulásra hajló, szelid tavaszi ragyogásban szép menet vonult fel vasárnap délelőtt a Széchenyi 'érre (...) A szegedi állami felsőkereskedelmi iskola dtszes zászlaját avatják föl ünnepiesen a városi székepiület közgyűlési termében. (...) Külön küldöttség ment a zászlóanyáért, aki csakhamar megjelent ifjú gárdája élén, és fogadta a tantói testület üdvözlését.”

A továbbiakban megtudhatjuk, hogy a zászlóany Perjessy László kereskedelmi iskola igazgató karján vonult föl az Avatás színhelyére. „A magas, czímeres emelvény most trónusul szolgált, amelyben természetesen Szarvadyné úrasszony foglalt helyet. A terem zsúfolásig megtelt urakkal és hölgyekkel, illetve a sok diákkal. A műsor Szegedi Endre Királyhymuszával vette kezdetét, majd Schack Béla nyitotta meg az ünnepséget. Bihari László tanuló Molnár Jenő alkalmi versét mondotta el, majd a szalag felkötése következett. A szalag egyik oldalán ez állott: Féljed, imádd éted minden szakában az Istent. A zászló nemzeti színe. Az egyik oldalán Magyarország közep-czímere, a másikon: Hazádnak rendületlenül Légy híve oh, magyar. S a zászló közepén az évszám. A zászlót a szegedi nőipariskolában készítették. A szalag felkötést követően Perjessy László mondott ünnepi beszédet, majd: Nagy Péter tanuló szavalta el Móra Ferenc AVATÓ czímű gyönyörű költeményét. Az erőteljes nyelvezetével, gondolatainak szárnyalásával egyaránt kiváló óda mélyen megihlette a közönséget...”

A napokban dr. Deák Sándor egykori népfőiskola-igazgató járt benn nálam, a múzeumban. Fehér papírokat szorongatott kezében: Józsikám, Nagy Péter hagyatékában találtunk feleségemmel egy alighanem eddig ismeretlen Móra-verset. A verset ő mondotta el a zászlóavatón. Behoztam, itt nem veszel el. Feleségem mondotta, hogy Móra Ferenc az ifjúság felkérésére írta a verset.

Pár nap múlva dr. Lengyel András irodalomtörténész, dr. Apró Ferenc helytörténész, illetve Lele József egyetemi tanársegéddel nekiláttunk, hogy kiderítsük, valóban ismeretlen-e, s egyáltalán biztos-e, hogy a verset Móra Ferenc írta. Rövid időn belül kiderült, hogy valóban ismeretlen, bár hasonló Avató vers-et más alkalomra is írt Móra Ferenc, de az nem azonos a mostanival. Mivel a vers eredeti kézírata nem került elő, valóban kell a szöveg esetleges, szóról-szóra igazolható mórál hitelességét, netán az utólagos „hibáit”. Am, ha már egyszer megkerült, közzétesszük, hátha valahol mégis lappang az eredeti, és bekerülhet egyszer(a múzeum irodalmi anyagába.

Mint a madár a ringó ág-bogot,
Amelynek megnövekszik árnya enyhén,
Dallal köszöntünk ringó lobogónk,
Avatásodnak szent napjára kelvén.
S mint tavasz kipattant szűz virágát,
Körülrajozza fürgé méhe-had,
Rástimul lágyan selymed szűz havára
Ezernyi kérdés, eszme, gondolat.

Mert látod ifjú katonák vagyunk,
A világosság ifjú katonái.
Még harcot soh'se próbált bajnokok,
De immár készek küzdelembe szállni,
Nem gyűlölet készit, – szeretet vezérel,
Nem gyilkos ölom; – könyv a fegyverünk!
Vérben soh'se fürdő hadi jelvény,
Igersz-e győzelmet nekünk?

Oh mondd, a keskeny dűlőit megett,
Melynek ma-holnap sűrű fátyla lebben, –
Árnyék borong, vagy napugár nevet,
Mi vár reánk az élet-rengetegben?
Oh mondd, az évek titkos rejtekébcn
A boldogulás ért gyümölcse ring?
S meg nem szegülve, meg nem törve szárnyunk,
Elérnek-e addig reményeink?

Oh mondd, a jóság tiszta harmata, –
Az iskolában, mely lelkünk megeste
Az ifjúságnak szöke hajnalán, –
Enyhít-e bennünk, mgt eljő az este?
Oh mondd, az élet nyüzsgő árverésin,
A sor ha majdan ránk is, ránk kerül,
Az ideálok liliom-tisztasága
Marad-e majd megilletetlenül?

Oh mondd, szent eszméknek csokra,
Mely beillatozza ezt a földi létet
S megigézve ifjú szíveinket
Bennünk rajongó hódolatra készitet.
Oh mondd, az istenkéz ültette plánta
Aranygyümölcseit meghozza-e?
S beforrad-e már valahára tőlük
A földkerekség milliányi sebe?

Oh mondd, napsugaras borulatát
Érjük-e még hányt-vetett hazánkknak,
Mikor az ég sötét borulatán
A magyar nének új csillagja támad?
Oh mondd, piros virág sarjad-e majd
a bemohosult sírhalmok felet.
Oh mondd, nekünk lesz-e benne részünk,
Hogy a tavasz elűzze a telet?

FOTÓ: LIEBMANN BÉLA

Július van és éjszaka. Az ég gyémántporos, mintha valami pajkos és pazarló tündér szórta volna tele csillogó, drága ékszerekkel. A város álomra készül. A nappali meleggel jóllakott házak visszaadják az éjszakának azt, amit a nappaltól kaptak. Messziről, talán Erzsébet királyasszony ligetéből haldokló rózsák illatát sodorja a gyöngye szél, és összekeveri a lombok közül elősurranó nótáfoszlányokkal. Mintha illatot, nótát vajúdná ez az éjszaka; haldokló rózsák illatát, nyűtt hegedűk bánatos magyar nótáját. A Tisza partján fiatal emberpárok keresik egymás csillogó szemében a végtelenséget és a körül muskátlivirágos ablakai mögött tündérfilmek szövedéneket. Illattal, álommal, nótával terhes ez a július végi éjszaka.

Tóni bácsi kocsmája (a régi Lippai-féle kocsmá) a nagykörúton bújik el, a Brüsszeli körúton. Csendes, barátságos kis kocsmá ez, lombos kerttel, pirosabrosos asztalokkal, jó fajta homoki borokkal. Kedves házigazdája: Tóni bácsi, valamikor a Kass-kávéház főpincére. Tóni bácsi a régi, „jó, öreg korcsmárosok” közül való. Kerek, pirosan mosolygós arcán hatalmas fekete bajusz őrökdi és apró szeme megbújva huncutkodik sűrű szemöldöke alatt. Tóni bácsit nagyon szeretik a vendégei, akik között csak kevés nem törzsvendég akad. Szolid szívű, csendes szavú iparos emberek üldögélnek a lombok alatt, a pirosabrosos asztalok körül és tempósan hörgintgetik a homokot. Kis igényű, kis vágyú emberek, akiknek nagy öröm a kis öröm is, és akik Tóni bácsi boránál jobb bort nem ismernek. Olykor, ha az éjszakából előkerül valami hegedűszerszám, dalolnak is. Régi, szép magyar nóták elevenednek meg ilyenkor, hogy gyönyörűség hallgati.

Tóni bácsi kocsmájába bevetődik néhanapján Juhász Gyula is. Természetesen nem egyedül vetődik be, hanem többedmagával: néhány újságtárolóval, daltestvérrrel, öreg színésszel. Itt mindenki szereti Juhász Gyulát, az egyszerű emberek muzsikás szíve megnyílik előtte. Néha odajárulnak asztalához elfogódott hangú köszöntővel – koccintásra. Tóni bácsi visszakorholja őket helyükre.

És rendelés nélkül odateszi az egy litert Juhász Gyula asztalára.

Tóni bácsi a második litert tette szó nélkül az asztalra, amikor új vendég érkezett: Urbán Lajos, az öreg Kukac, hóna alatt a kopott hegedűtök. Hetvennégy súlyos, viharos esztendő megörbítetté kissé az öreg nótá-legény hátát, de szemében ott pislákol még az a régi tűz, amelytől lángra lobbant hajdan sok nagy úr és úri dáma szíve. Igaz, hogy ez a tűz akkor még a hűrokról szállt föl nótaszárnyon.

Az öreg cigány ma árva, szomorú alakja a szegedi éjszakának, mintha lassan elfelejtkezne róla azok, akik mindig esküsznek, hogy nem tudnak felejteni. Árván, szomorúan vánszorog

Öreg cigány hegedűjén szomorúbb és szebb a bánat

Magyar László

Magyar László (1900–1971) az 1944 előtti Délmagyarországnak volt kiemelkedő tudású munkatársa. Több könyv szerzője. Írásának szereplői: Juhász Gyula, a költő; a Kukac néven ismert Urbán Lajos (1852–1925), a primás; a szegedi születésű Bartos Gyula (1872–1954), a későbbi Kossuth-díjas színművész, és Lugosi Döme (1888–1945) ügyvéd, zene- és helytörténész. Lippai Péter híres vendéglője a Brüsszeli körút 5. számú házában volt, a konyhában a felesége, Nyári Julianna volt az úr. (Hogy a vendéglő 1924-ben kinek a kezén volt, sem az 1921-i, sem az 1927-i címtárból nem derül ki.)

A 24 éves Magyar László tisztában volt a következőkkel. A hírlapírás legfőbb föladata a jelen dokumentálása, hogy ötven, még inkább száz év múltán hálával és elismeréssel tekintsenek az újságírói életműre. Tudta, hogy a 41 éves Juhász Gyula az országnak – talán – legnagyobb élő költője, életének minden mozzanata érdemes a megörökítésre. A színes írás a Délmagyarország – akkori nevén: Szeged – 1924. július 27-i számában jelent meg. A szerkesztőség a legnagyobb papírhiány közepette is helyet adott a szépprózába oltott újságírás ezen maradandó teljesítményének. Pár szó Kukacról is. 1925 januárjában kiadta élete első kottáját, benne három nótával. Köztük volt a megzenésített Juhász-vers is. Cserzy Mihályhoz indult, hegedűtökjében a tiszteletpéldánnyal. Sosem ért oda. Rosszul lett, összeesett, a Pulz utca 14. számú ház előtt meghalt. Cigánysors: a sírját megszüntették, a kottából egyetlen darab sem maradt ránk... Kukac a legendákban, és a literátus újságírás ékköveiben él tovább.

A. F.

nyűtt hegedűjével azokra a helyekre, ahol mulatnak az emberek, de a nyűtt hegedű nagy ritkán kerül már csak elő a kopott tokból, hogy elsirjon valami régi bánatot. A fiataloknak új muzsika, fiatal cigány kell, az öregek pedig ritkán emlékeznek. Hiába, amióta cigány van a világon, ez a muzsikás cigány tragédiája. Pedig Urbán Lajos több nótát muzsikált egymaga, mint az egész mostani cigányarmádia együttvéve. Nagyon nagy urak könnyeztek meg hegedűje szavát, amely Pallavicini örgőfő híres vadászünnepein is kedvre hangolt Ferenc Ferdinánd füle hallatára és Nikolajevics Nikolaj nagyherceg szívét is elérzékenyítette, sőt Abdul Hamid egykori szultán öfelségét is gyönyörködtette Konstantinápolyban.

Most körülnéz homályos, mélyreható zódott szemével. Azután földértül az arca és lassan felénk tipeg.

– Az Isten áldjon meg benneteket, hogy együttötök, hogy mögvagytok.

Tóni bácsi poharat hoz az öregek, aki egyenként ismeri fel az asztal körül ülőket és csendesen fölnyitja a hegedűtököt.

No nézd – mondja –, csak most látom, ez meg itt a Bartos Gyula. Tudom ám még a nótádat!

És halkán sírják is már a hűrok: Kidült a fa mandulástól.

Elváltak én a rózsámtól.

– Jókai Móricnak is ez volt a nótája. De sokat húztam neki, még Párisban is.

Aztán jött egyik nóta a másik után. Egyik szebb, mint a másik.

– Van egy nótám – mondja később Urbán Lajos – ott csináltam, a kórházban, amikor az a jószágos Boros Jóska gyógyított. Azt gondoltam, hogy majd te csinálj hozzá szöveget Gyuluskám!

– És már sírják is a hűrok a hetvennégy esztendő nótakirály bánatát. Egyszerű akkordok, minden fölösleges cikornya nélkül, mégis belopódnak az ember szívébe.

Másodszor már dúdoljuk valamennyien.

Juhász Gyula ceruzát vesz elő és jegyzi a ritmust. Aztán egészen közel hajol az asztalhoz és mire az öreg Kukac hegedűje negyedszer sóhajítja el a betegágyon született nótát, Juhász Gyula már át is nyújtja az első strófát.

Urbán Lajos nótája

Öreg cigány hegedűjén szomorúbb és szebb a bánat.

Eltemeti a babámat, elsiratja a hazámat.

S szebb hajnalról zeng a hűrja, reménykedve vár:

Mikor minden magyar nagyság, magyar vltsgát újra támad.

Urbán Lajos bátyámnak szeretettel, Juhász Gyula

Egyikünk eldalolja, és öt perc múlva már tudja és dudolja Tóni bácsi lombos kertjének minden vendége. A tenyerek összevérdőnek.

– Éljen Juhász Gyula!

– És összecsendülnek a poharak is.

Új magyar nóta született ezen a július végi, csillagporos éjszakán, amikor haldokló rózsák üzenetét hozta susogva a szélid szellő.

Most Lugosi Döme papírt vesz elő és ír. Amikor elkészül, átadja Juhász Gyulának, aki elolvassa, aláírja és továbbadja. A levél, amely Andor Zsigmond színgazgatónak szól, a következő:

Kedves művésztestvéreim!

Felhívjuk a figyelmét egy előregedett sinylódó szegedi művészre, akit valaha az egész város közönsége szeretett, két nemzedék vígadózott produkcióján. Ez a szegény testvéreim Urbán Lajos, vagy más néven Kukac volt cigányprimás és nótaszerző. Sok indoklás mellőzésével az a kérésünk, hogy az új színházi szezon elején Urbán Lajos fölségélyezésére adja elő a Cigány című népszínművet, amelynek keretén belül szerepeltetni lehet az összes szegedi cigányzenekart. A hírlapi reklámozást magunkra vállaljuk. Nem kérünk

felemelt helyarákat, csak azt, hogy a felkért urak és hölgyek felvonásközben cigánymódra tányérozzanak a közönség között.

A levelet valamennyien aláírtuk. Aztán elkészül a másik strófa is:

Öreg cigány ifjú szívtel, tüzesen húzza ezt a nótát.

Magyar égen csillagok is, angyalok is ezt dalolják.

Ezt zokogja a csalogány, strja Tisza már.

Amíg ismét szabad lesz és megint nagy lesz Magyarország.

Ezt is eldaloljuk. Mindenki dalolja és az öreg Kukac kezében reszket a vonó. Észre se veszi senki, hogy a fölsővárosi templom tornyában elkondította már az új harang az éjfélt. Egy óra felé járhat az idő, amikor hivatalos vendégek jelennek meg a kert ajtajában. Két egyenruhás államrendőr.

Tóni bácsival váltanak néhány szót. A jó öreg zavart mosollyal jön az asztalunkhoz és odasúgja Urbán Lajosnak.

– Nem szabad már muzsikálni öreg, itt vannak a rendőrök...

Kukac el is tenné a hegedűt, de mi nótáchekek vagyunk még és nem hagyjuk abba.

Öreg cigány hegedűjén szomorúbb és szebb a bánat.

A két rendőr ismét visszajön és az egyik odaszól hivatalos hangon Urbán Lajoshoz.

– Hallja öreg, jöjjön csak ide!

Kukac már menne is. Döbönt csend támad hirtelen, majd az egész asztal feláll és odamegy felelősség-vállalni az államhatalom megjelent képviselőihez.

Magyarázkodás, kérlelés és végül – megbékélés.

De többet ne muzsikáltassanak az urak, éjfélt már elmúlt. Jó éjszakát.

Visszaülünk az asztalhoz. Kukac éppen akkor zárja le a hegedűtököt. Elszálltak a nóták, nagy némaság szűrődik le a lombok körül.

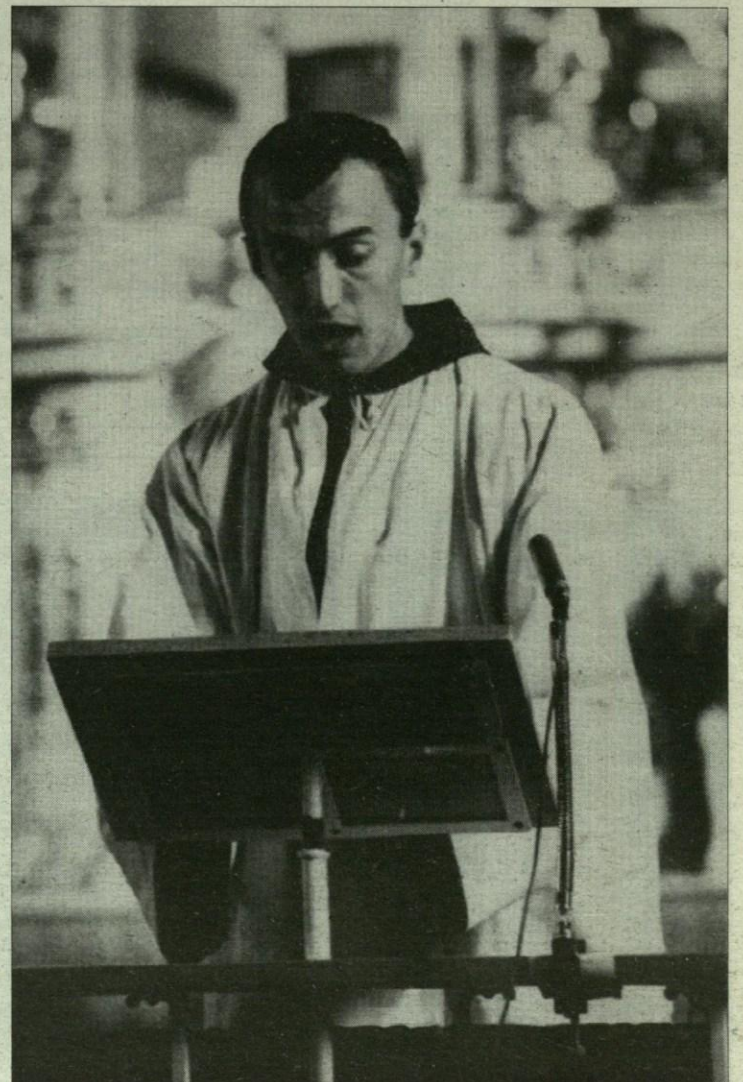
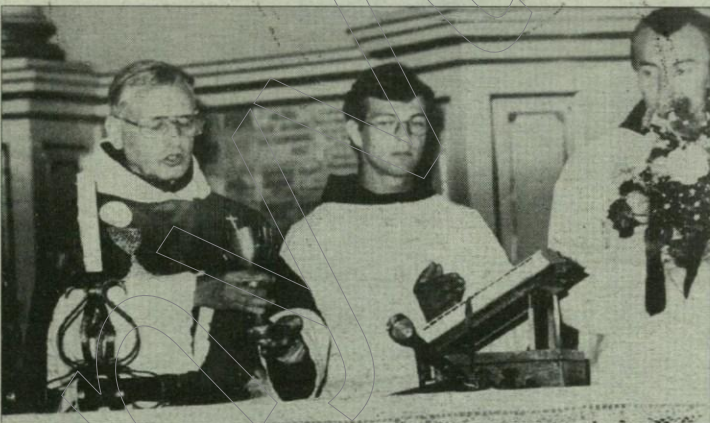
Tóni bácsi piros bort tesz az asztalra. – Ez a Rákóczi-induló – mondja szomorúan Lugosi Döme. – Piros borral jelzi az öreg, hogy mehetünk haza.

Kiittuk Szent János áldomását, és elindultunk a csendes körúton. Lassan ballagtunk az alvó házak tövében. Itt is, ott is felhangzott az új nóta:

Öreg cigány hegedűjén szomorúbb és szebb a bánat.

Mise Csíksomlyón rendi kispapokkal

Fotó: Gyenes Kálmán

Magyar László és Tápé

Ha a század elején, méginkább a harmincas években „üriembör járkált” Tápén, mindenki köszöntötte, s az idegenek visszaköszöntek. Főként a szegedi „mívelt világ” jelesei sétáltak ki az akkor még utcahosszat guggoló gyékényes faluba: ki tollal, ki ecsettel örökített meg belőle kis drabkákat.

Szegedi nagyjaink – *Tömörkény, Móra, Juhász Gyula* és mások nyomán – néztek ki hozzánk a fiatalok, s a velük szimpatizáló serege is. Kutatásai, gyűjtőútjaik alkalmával sok tápai család- dal ismerkedtek meg. Közülük kerültek ki jó adatszolgáltatók. A festőknek meg képdokumentum-anyagok: tájban, emberekben egyaránt.

A nagy kiterjedésű Lele család – vagy, ahogyan mások mondogatták: *a Lele had* – mindegyik – végül is – Tápé-szerelmének ajtót nyitott, az első kopogtatásra. Házainkban megfordult többek között *Buday György, Juhász Gyula* és szinte családtagként – 1934-től fogva – *Bálint Sándor*. Emlékszem, milyen sokszor emlegették eleim ezeket a látogatásokat, s mindig különös büszkeséggel mondták, hogy a Lelek adatai különösen értékesek, hitelesek. Nem mintha a másik család nem lett volna egyáltalán megbízható, csupán annyival voltunk előbbre (?) más családoknál, hogy a mi öregeink általában otthon voltak, s bár dolguk volt, mégis a vendég elsőrendű „dolagnak” számított: már ami az adatszolgáltatást illeti. Anyai nagyanyám *Lele Mihályné* született *Fodor Etel*, az akkori falu (1900–1947) legbőlcsebb asszonyának számított. Nem csoda hát, hogy aki „vendég” Tápéra érkezett, az mind fölkereste Őt. Őseitől örökölt tudománya volt a hitelesség, szavainak ellenőrizhetősége. Gyűjtött bár más családnál is akármelyik gyűjtő, kutató, estére nagyanyámmal kötött ki, aki, mintegy parasztlektor ellenőrizte, mit mondtak a tápaiak a nekik fölött kérdésekre. Akinek az adatai megfeleltek, emlékszem, csak mosolygott és fejével jelezte: *Úgy, úgy. Megesett, hogy nem egészen volt pontos valakinek a válasza, azt szelíden és finom szavakkal javította ki, nehogy – még így, távolról is – megsértse azt, aki a nem egészen pontos adatokat szolgáltatta. Nagyanyám után fia, Magyar bátyám és leányai, Mária, Etel, Rozália és Ilona* (e sorok írójának édesanyja) is csakhamar jeles adatközlőkké léptek elő, s ez már azt jelentette, hogy a Lele család Tápé mindenek előtti adatszolgáltatói lettek. Ehhez a harmincas évek elejétől hozzá kell vennünk József bátyámat (nagybátyám *Lele József*), aki a szegedi tanítóképzőben *Bálint Sándor* tanítványa volt. Amikor házasodott, *Bálint Sándor* volt a násznagya. *Bálint Sándor* nagyon sok kiváló embernek mutatta be családjunkat, főként olyanoknak, akik valamilyen témában a mi öreg falunkban bűvárkodtak, kutattak.

S amikor az 1960-as évek második felében nekiláttunk a falumonográfia-kutatáshoz, kivétel nélkül minden fejezet-író benyitott a Lelekhez is. Meg a *Molnár Péterné Veronka* nénihez, *Nyinkó Örszéné* nénihez, *Nagy Bence Pál*hoz, és másokhoz, kiknek kiváló és megbízható adatai

nélkül szegényebb lett volna a tápaiak „százforintos misekönyve”-e.

Nemrég azt mondta az egyik nyugdíjas tápai tanár, hogy „*A Lelek minden Tápé-kutatót kisajdítottak!*” Megmaradt bennem ez a mondat, de akkor nem vesződtem vele. Annyi időt szenteltem csupán rá, hogy magamban helyére tettem a dolgot, s a mondatot eképpen változtattam meg: „*A Leleket minden Tápé-kutató asztalhoz ültette*”. Legfőképpen *Bálint Sándor*, s a vele Tápéra kilátogató írók, költők, művészek, akik minden esetben, elsősorban vendégei voltak a Lele családnak.

Ily módon aztán nem csoda, hogy szerettek hozzánk visszajárni újabb és újabb alkalmakon, újabb és újabb adatokért. S most már – gondolom – az sem csoda, hogy sok-sok Tápé-szerelme éppen a Lele-házak valamelyikében lett igazán „fogadott gyereke Tápénak”.

Egy ilyen fogadott gyereke emlékezem, s az Ő tápai kapcsolatairól, alább – eleimtől örökölt – hitelességgel.

Magas, hófehér hajú „szaraz embör” ballagott Tápé főutcáján. Munkából érkeztem hazafelé. Lassú lépteire figyeltem föl, s fölöttébb bodor füstjére, amit egyenes szárú pipájából eregettem. Mivel szemünk találkozott, jó tápai szokás szerint odabiccenttettem neki. Ő meg vissza. Aztán nem láttam egy évig. Hatvanötben aztán megint találkoztunk. S megint nyáron, mint egy évvel azelőtt, s megint a nagyutcán, amint szintűgy ballagált, pipázgatva. Most már „jó napot”-tal köszöntöttem. Megállt, és úgy fogadta: „Magának is.”

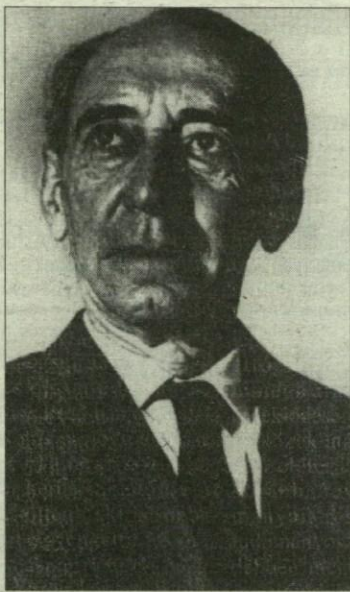
– Édesanyám – mondom otthon –, nem tudom, látta-e már, hogy egy pipázgató úriember járkál a faluban. Nem tudja, ki lehet az?

Megkérdeztem, mert az akkori falusi asszonyok sok mindenről tudtak, ami a faluban zajlott. Hát, tudta.

– Ja, az a szépjárású embör? Úgy hívják, hogy *Magyar László*. Újságröfőle kapa-kasza kerülő. De jószándékúnak látom. Éppen engem kérdezött, nem tudné-e neki valahol kiadó szobát, így nyáridőre, mert hogy ű maga pesti lenne.

Domonkos Szurkos Pálné javallta *Magyar László*nak az édesanyám. Ott egy nyáron lakott. Lett volna éppen Szegeden is helye, egészen biztos, mert a felesége lányáéknál meghúzhatta volna magát, de Ő Tápéra vágyakozott.

1965-ben már *Manci* nagynéném házában, *Lele Ambruséknál* találkoztunk. Úgy, mint ismerősök, hiszen már két ízben is láttuk egymást, s eljutottunk a tisztas köszöntésig. Családjunkban *Lövész Tibor* tápai tanár úrral érkezett, az Ő „kommendálásával”. Csakhamar megtudtam *Magyar Laci* bácsiról sok mindent. Kitárulkozó, nyílt tekintetű és szívű ember volt. Beszélgetés közben azt is elmondotta, hogy előfordult a szegedi

lapoknál is, mint újságröf, és úgy is, mint rajzolgató „grimmaszista” –, ahogyan Ő fogalmazott.

Nyarait ettől fogva rendre *Ambruséknál* töltötte. A Tisza vízében is gyakran megbuggyant. Olykor az egész család vele tartott a vén folyóra. A délutánokat szigorúan beosztotta. Hetente két-három alkalommal is bebekattant Szegedre, a kis Virág teraszára, ahol egykori barátaival diskurálgattak. Többször magával vitte *Ambrus* gyerekeit: *Klárkát és Őcsit*. (Őcsit Szeged sportszerető/közönsége később a Volán kézilabdázói között ismerhette meg, védtetetlen átlövéséről.) Am azokon a napokon, amikor a családdal maradt, mindig ment oda, ahova a többiek elmentek: legtöbbször a testvérséghöz, ami, ha sorban elmentek mindhez, az egész nyarat kitöltötte.

Nagy derű ölelte *Laci* bácsit, mivel igen sok anekdotát mesélt. Am ugyancsak kacagott, ha mondjuk *Etel* néném meghívta egy „*paripafingra*”, ami nem volt más, mint egy tányér kukoricagombóc leves.

Élményeiből kisebb tárcák születtek, s láttak napvilágot a szegedi lapban. És rajzolt is. Mindegyiküket lefirkált, s egymáson meg magunkon neveltünk hetekig.

Amikor a családdal került, azt mondta: „*Igénytelen vagyok és leszek. Csak amyi hely kell, ahol megvackolok esténként. Nappalra kisétálok a városra, tehát nem zavarom a rendet*”. De másképpen lett, legtöbb idején „otthon”, a Lele családdal töltötte. Talán mondanom sem kell, minden esztendőben, amikor a vonattal Szegedre érkezett, kisebb Lele-küldöttség várta Őkelmét a Nagyállomáson. S

amikor elutazott, a csapat kísérte ugyanoda. Minden ittléte után egy-egy csokor emlék maradt bennünk. Gyakran kihozta feleségét, mert „*Erzsikém meg akarta látni, kik azok a Lelek, akik között olyan jól érzed magad, Galambom?*” És kisétáltak némelykor *Virág-os* barátai is, akikkel aztán este, naphanyatlás idején ballagtak vissza Szegedébe. Ott, amelyik úton kijöttek: a Tisza-gáton, a fűzések mentén.

Bálint Sándor az időben is gyakran kilátogatót közénk, a nagyanyai házhoz, ahol tehát már nagynéném és veje, *Lele Ambrus* lakott-élt a családjával. De oda jártunk mi is, szinte hetente; a népes *Lele*-had, hogy ne múljon el sok idő anélkül, hogy ne lássuk egymást. *Magyar Laci* bácsi, *Bálint Sándor* bácsi, *Jósi* nagybátyám és *Ambrus* néki-nekierészkedtek a beszélgetésnek: hol a falu hagyományairól, máskor meg az ország állapotáról beszélgettek. Mindig megegyeztek, azaz hogy nem is vitatkoztak. Egyikük sem volt igazából politikai alkat. Ebből eredően maradt a csöndös-mosoly, ha egy kicsit mélyebbre mérültek a politizálásban. Ugyan, mi mást is tehettek volna?...

Amíg *Laci* bácsi pesti otthonában tartózkodott, vagy mondjuk „elugrott” a magyar tengerre, addig állandó levelezésben volt *Klárkával* és *Őcsi* úrral. Egyik legkedvesebb levelét írta *Klári* kisasszony – emlékezik dr. *Lövész Tiborné*, *Laci* bácsi feleségének leánya –, amiben ez állott, nem egészen pontosan: „... *Megszületek a kismalacok, meg a Hédi*”. Vagyis, az óiban kismalacokkal, a lakásban meg egy kislánnyal, *Hédikével* gyarapodott a tisztos házi népe.

1971-ben, mint azelőtt minden esztendőben, pontosan érkezett *Pestről* a vonat. *Laci* bácsi most is nagy örömmel fogadták *Ambrusék* a Nagyállomás peronján. Hamarosan kiértek Tápéra, s nagy beszédbe ereszkedtek: leginkább arról beszéltek, mi történt Pesten, meg Tápén, e két világvárosban azóta, hogy *Laci* bácsit nem látták Szatyorfalván.

„*Mintha nem olyan lett volna Laci bácsi, mint szokott lenni. Nem volt az szomorú, de derűs se nagyon. Bizonyos dolgokra nem emlékezett, s egy ízben belehamuzott a levesestányérba. Ugyanakkor alaposan belekönyökölt a hamutábla. Mondtam is Apusnak – emlékezik Mancika, a ház asszonya –, itt valami baj van. S amikor elhagyta egyik papucsát, és nem vette észre, már bizonyosak voltunk benne: baj van.*” Persze, senki sem érezte vele. *Laci* bácsi se vette észre, hogy bizony egyre többször csinált olyat, amit egyértelműen „a bajnak tudunk be”, hiszen „*olyan pedáns ember volt korábban, hogy szinte bámultuk precziségét*”.

Egyre jobban éreztük, sőt *Erzsók*, a felesége is mondta: a baj valóban komoly. Félteztük Őt, hiszen időközben valóságos „*rokonná*” rukkolt elő. Legalábbis a *Móra*

Ferenc élete című könyvének ajándékozásától fogva, melyet 1966-ban eképpen dedikált: „*A Lele nemzetségnek igaz szeretettel: Lele (Magyar) Laci, a fogadott családtag*”.

Hetvenegy nyarat írjuk tehát. Abban az esztendőben első alkalommal rendezték meg Szegeden a Nemzetközi Néptáncfesztivált. A nagy eseményt a városháza előtt *Ortutay Gyula* nyitotta meg. *Bálint Sándorral* mi már ezt előre tudtuk, s úgy terveztük, ha lesz rá ideje, meghívjuk Tápéra, had lássa, mit változott azóta, hogy a harmincas években, mint „*Szegedi Fiatal*” ott járt.

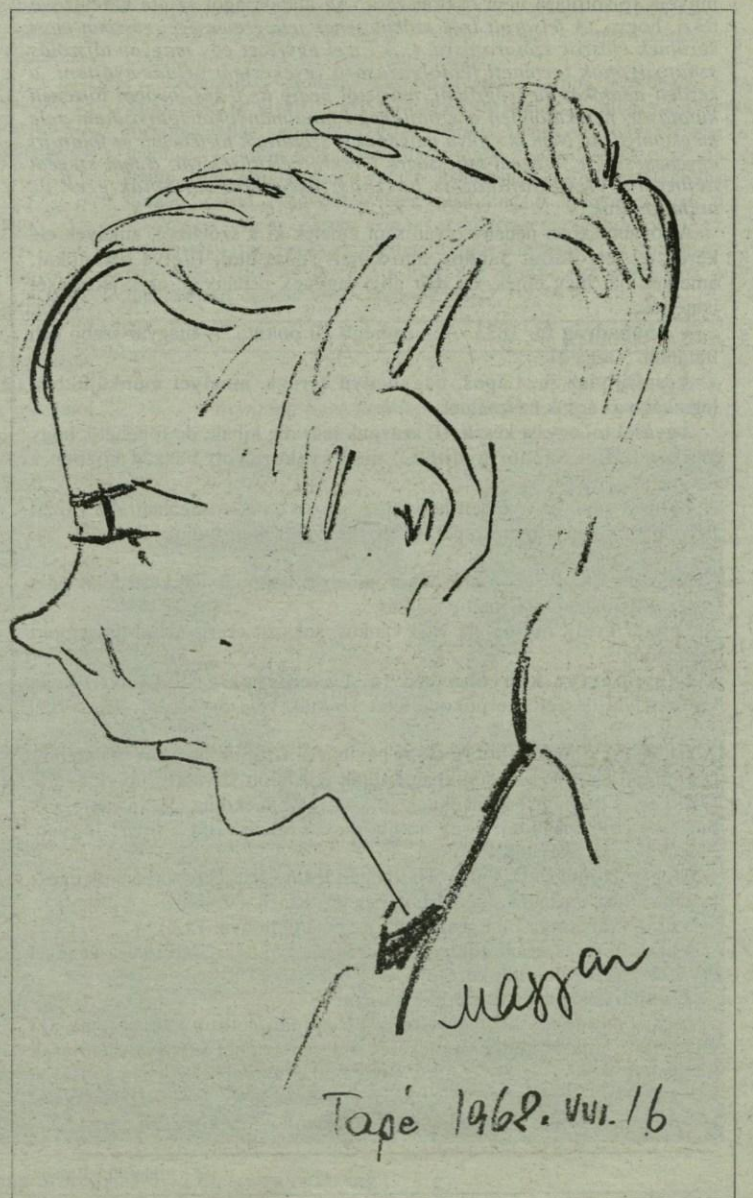
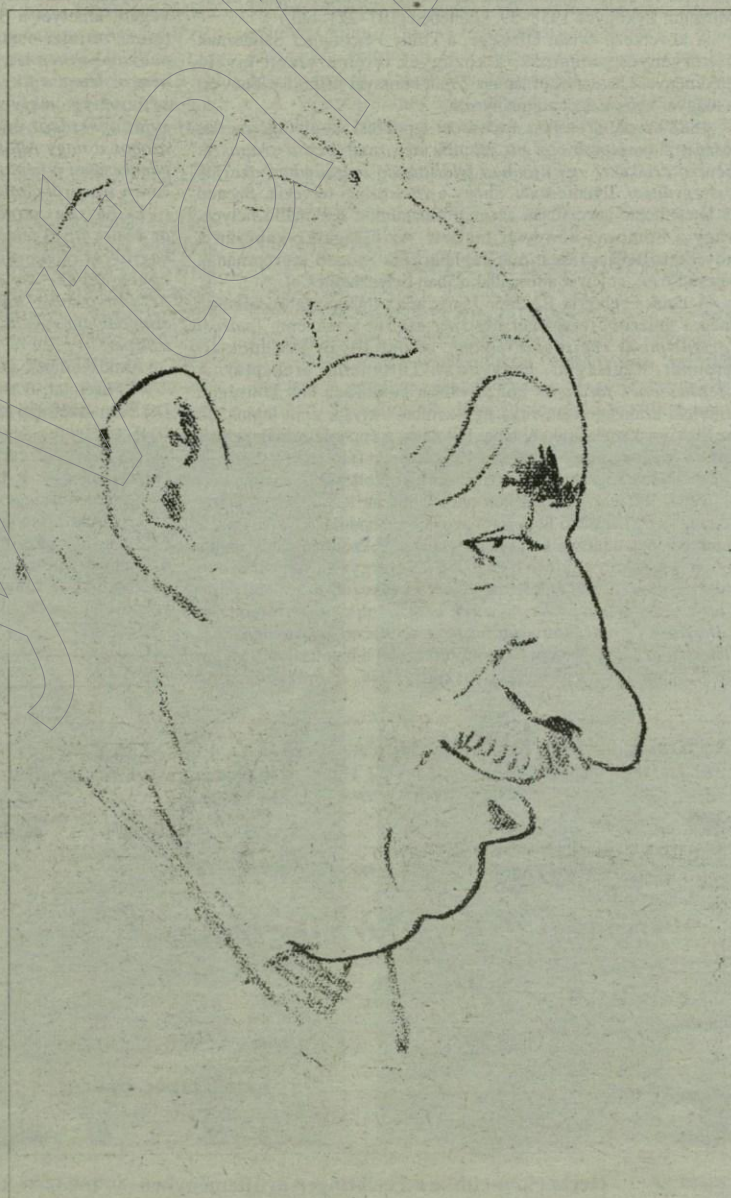
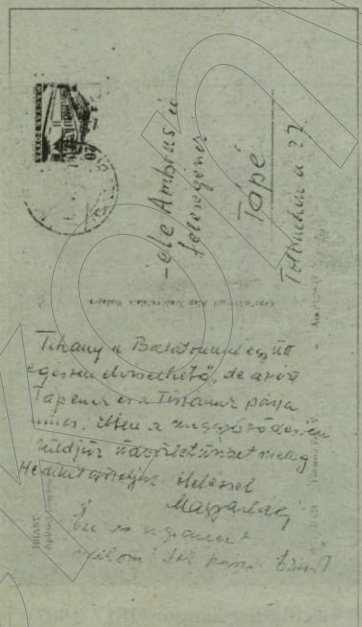
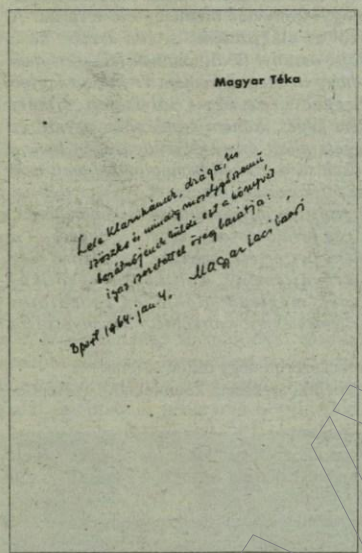
Magyar Laci bácsinak is szóltam. Július 12-e volt, forró nyári napsütéssel. És nagy izgalommal, mert *Laci* bácsi – bár egyre beteges volt – mindenképpen találkozni akart „*Tutussal*”, nálam, kis múzeumomban. Az volt a terve, hogy megkéri *Ortutayt*, segítsen, hogy *Tápénak mielőbb legyen egy „tájháza*”, amelyben elhelyeznénk gyűjteményemet – és oda várhatjuk ezentúl azokat, akik Tápé néprajzi értékei felől érdeklődnek. *Bálint Sándor* ezt az ötletet nagyon szépnak, magam pedig jónak, és megvalósíthatónak tartottam. A nagy találkozóra ennek szellemében készültünk.

Igen, de végül is nem lett belőle semmi.

Ugyanis *Ortutay Gyula* a jelzett napon – hatalmas eső miatt – nem tudott kijönni Tápéra, csak másnap. *Pedig* vártuk. Leginkább *Magyar László*, aki egyre idégesebb lett. Am, hogy estefelég nem jött (pedig délelőtre vártuk), *Laci* bácsi és „*kisérete*” hazamentek. Másnap már nem jött. Nem jöhetett. Kórházba került. *Ortutay* viszont megérkezett. *Juhász Antallal*, *Bálint Sándorral* és *Ilia Mihállyal*. Igaz, *Ilia Mihály* csak a tévészébe és a tanácsházára kísérte *Ortutayt*, de *Bálint Sándor* és *Juhász Antal* eljöttek vele hozzánk, kis gyűjteményem megtekintésére is. Bejegyzését vendégkönyvem őrizi. *Magyar László* erről talán még értesülhetett, hiszen a szegedi klinikán, ahol kezelték, meglátogatták *Klárkáké*, s a család más tagjai is. De a nagy találkozás *Ortutayval* örökre elmaradt. *Laci* bácsi többé nem jött el Tápéra. Május 3-án, 71 éves korában. Egy héttel később, október 8-án a Belvárosi temetőben temették el. Szűk családi körben.

S abban a „szűk” körben ott voltak befogadó családjának tagjai is Tápéről, a Lelek, akik a gyászkoszorújukra azt iratták: „*Szeretetteljes, utolsó, fájo üdvözléssel Laci bácsinknak, Tápéről, a Lele család*”.

IFI. LELE JÓZSEF

Nagy Bene Pálnál, a kifogyhatatlan tápai adatközlőnél

„Szülővárosomnak”

Az Akadémiai Kiadó (Budapest) éppen harmincöt évvel ezelőtt adta ki Bálint Sándor néprajztudós szülővárosának ajánlott Szegedi Szótár-át. A Bevezetés-ben – többek között – ez áll: „Ez a szótár több mint harmincesztendő munka gyümölcse. Gyűjtői helyzetem kétségtelenül kedvező volt. Törzsközségi, alsóvárosi paraszt-szülők gyermekeként születtem, tehát a szegedi néprajz anyanyelvem. Művem forrása elsősorban alighanem én magam vagyok. Öregem között nevelkedtem. Gyermekek között olyan jelenségeknek lehettem tanúja, amelyeket az első világháború teljesen elsöpört. Kapcsolataim azóta sem szakadtak meg egy pillanatra sem a szegedi nyelvi hagyományokkal, a tájszólás közösségével. A szegedi néprajzzal tudatosan egyetemi éveim legelején kezdtem foglalkozni. A gyűjtést azóta is állandóan, ha nem is mindig rendszeresen folytattam. (...) A szótár nem egyetlen társadalmi rétegnek, a parasztságnak, hanem az egész törzsközségi szegedi társadalomnak szókincsét szeretné a maga bőségében és gazdag stílusában felölelni, társadalmi hullámzásában megörökíteni.”

Bálint Sándor a Szótárral olyan munkát tett hón szeretett Városának asztalára, amelyben a maga eszközeivel, és a szorványos elő-irodalmak felhasználásával igyekezett minél teljesebbet nyújtani, bár azt is jól tudta, hogy tökéletes teljességre nem törekedhet.

„A szegedi tájszólás abban az igen kedvező helyzetben van, hogy alakulását, fejlődését a középkor végétől kezdve nyomon kísérhetjük.”

Itt elsősorban a kódexekből merített segítségekre utal a Szerző, amelyeket oldalszámra sorol föl, jelét adva, hogy enciklopédiáját a fölkelhető legszélesebb irodalom felhasználásával, illetve az élő szájhagyomány átmentésével alkotta meg. Mégpedig úgy, hogy a kódexek mellett a fölkelhető, vonatkozó történeti és nyelvemléki, nyelvújítási eredményeket is alapos tanulmányozással használta fel. Mindezek nélkül silány maradt volna a Szótár, s aligha küldhetné a szegedi néprajz üzenetét a mának. A szegedi néprajzzal foglalkozók névjegyzéke, műveik felsorolása nem ösztönözött. Az alaposságát szinte kötelezővé teszi, hogy: „A felsorolt írók szókincsének jellegzetességei részben most kerülnek először szótáradásra. (...) Ezzel egyrészt egy magyar tájszólás szövegének történeti feldolgozására igyekeztem példát nyújtani, a kezdeti adatokat megrögzíteni, másfelől pedig az ő-zés további történeti kutatását, nemkülönben a szóföldrajzi tanulmányokat iparkodtam vele megkönnyíteni. Nem is szólva magának a szótárnak történeti és földrajzi egyetemességre, szegedi teljességre törekvő célkitűzéséről: a mai szegedi néprajzi vizsgálatokhoz is hasznos távlatokat kínálnak ezek az archaizmusok.”

A továbbiakban néhány olyan szót emelek ki a szótárból, amelyek elé kerestet tett Bálint Sándor, ami kihalt szóra utal. Illetve olyanokat, amelyek bár még élnek, de már alig vagyunk néhányan, akik jelentését ismerjük.

+ Abanadrág fn. 1833. Aba nadrégh 10 poltura. A magyar-szabó cím irataiból. Varga 21.

Ácsplajbász fn. Lapos, nagyhegyű ceruza, amelyet munkájukban leginkább az ácsok használnak.

Ágyásól tn. ágyást készít. (E szavunk már rég kihalt, de föltehető, hogy amikor Bálint Sándor gyűjtötte, még gyakori volt beszéd közben a használata. (Lele F.)

Bánfalva hn. Elenyészett helység a város szomszédságában. Az 1522-i tizedlajstromban még szerepel. Pontos fekvését nem tudjuk. Reizn. I. 54. 79. III. 139. 419.

Csás mn. Az a befogott ló, ökr, amely a hajtónak bal keze felől esik. „A csás ló jobban húz, mint a hajszás.”

Fejalj, févalj, fn. Fej alá való vánkos, sokszor csak valami összegyűrt ruhadarab.

Kígyóhártya kényóhártya fn. Levedlett kígyóbőr. Nr. Avaz szalonnával összetörve pokolkeletét szokták vele orvosolni. Tá. (azaz: Tápe)

Kovácsos uborkás búcsú fn. A havibúcsú régi, tréfás neve. Valamikor a templom előtt hosszú sorokban árulták a leültött kovácsos uborkát, ami az érkező elttikkadt búcsúsoknak jólesett. Az anekdóta szerint az egyik búcsús kérdezte: Néné, hogy az uborka? Krajcár! Hát a leve? Ingen. Akkor aggyon a leviből!

Megveszt megront. 1728. „Háromheti leánykáját a boszorkányok egész tagjában megvesztették, meg is holt beléje”. Reizn. IV. 428.

Szitáléktharonya fn. Egészen apró szemű tarhonya. Tá.

Vakdülő fn. A szántóföldnek az a része, ahol két darab föld a végével összeszolgál, de út nincs közöttük.

Zsandarkaszárnya csendőrkaszárnya.

Néhány érdekes szót emeltünk ki csupán a több ezerből, de azt gondoljuk ezek is kellően érzékelik, milyen értéket képvisel nem csak Szegeden, hanem az egyetemes magyar nyelvújítás számára is Bálint Sándor Szegedi Szótár-a. Mivel hozzájutni már sehol sem lehet, lassan el kellene gondolkodni az újabb, még életében kibővített kiadásán.

IFJ. LELE JÓZSEF

A szegedi természettudományi gyűjtemény

Reizner-korszak

1. A kezdet

Természettudományi gyűjteményekkel kezdetben csak az iskolák rendelkeztek. Kellott a szemléltetőeszköz a tanítandó tananyag könnyebb megértéséhez. Ezek a gyűjtemények leginkább lelkes vadászok adományaiból, vagy egy teljes gyűjtemény ajándékozásából, esetleg vásárlásából álltak.

1857-ben már *Kertész László* csongrádi lakostól vásárolt Szeged városa *ornitológiai gyűjteményt* – mely 63 darabból állt – a szegedi Piarista Főgimnázium természettani múzeumának, Nagy Márton vezetése alatt. Majd 1861-ben ezt írja a Szegedi Híradó: „Főtanoda természettani műterme ismét becses ajándékban részesült. Györgyevics György tanácsnok és Scultéti András ügyvéd vadászati közben elejtett és kitömött nagy sást küldtek be, a máris szépen felszerelt madárgyűjtemény számára.”

1875-ben a szegedi születésű *Freuder Miksa*, aki 21 évet töltött Földünk másik felén, és szenvedélyes madárgyűjtő, a városi bérház egyik bolthelyiségében állított ki elévénék társaságában preparált madarakat. Igen érdekes és művészién összeállított csoportozatai voltak. Külön nagy figyelmet váltott ki egy paradicsommadár család. Ugyancsak 1875-ben *Nánky József* reáliskolai tanárnak küldte *Varga Sándor* ajándékba a *gölylepkét* (*Gastropacha quercifolia*), amelyet abban az időben ritkának tekintettek, mivel rejtett életmódot él.

1876-ban a helybeli polgári fiúiskola tanszergyűjteménye gazdagodott *Kovács Albert* iskolaszéki elnök, patikus adományaival, majd *Heszlényi József* tervező és kivitelező mérnök 35 darab kitömött állatpéldányaival.

1876. november 1-jén *dr. Tóth János* népiszkolai felügyelő, piarista paptanár ajándékozott egy teljes természettani múzeumot a polgári leányiskolának. Főleg fizikai és vegytani anyagot tartalmazott, de jelentős az ásvány- és növényzeti gyűjtemény is. 1877-ben *Fendi Antal* tanár gazdagította a belvárosi elemi iskolát. Negyven ásványt, 1 db teknőcöt, 20 db gyümölcs- és erdei faemelt küldött.

A városi múzeumnak először 160 darab ásványt küldtek be 1885. június 8-án a *Lászy-féle régiséggyűjteménnyel* együtt. Főbb lelőhelyei: Selmecbánya, Kőrmöcbánya, Szomolnok, Verespatak, Dobsina, Úrvölgy, Rüdabánya, Kapnikbánya, Nagybánya. Előtte, március 14-én egy másik adomány jelzéséről érkezett levél *Szabados János* helyettes polgármesterhez. A levél *Schäffer Béla* szegermi főszékességi successortól jött, amelyben tudatja, hogy *dr. Feichtinger Sándor* kir. tanácsos, reáliskolai igazgató és megyei főorvos gazdag növénygyűjteményét Somogyi apátkanonok névnapijára alkalmából Szegednek ajándékozta. Egy fél század óta, kitartó fáradsággal, tudományosan rendezett gyűjtemény birtokába jutott, főleg hazai, de Svájc, Tirol, Salzburg, Stájer-Olaszország területéről is. Közgyűlés augusztus 13-án tárgyalta a gyűjtemény átvételét, amelyet egyetemi szintűnek minősítettek, és a főgimnáziumban helyezték el, majd a múzeumban, ahová a tanács szánta. 1897. október 8-án veszi át *Reizner János*, a könyvtár igazgatója *Magyar Gábor* főigazgatótól a Feichtinger-gyűjteményt.

1886. május 3-án indította útra Feichtinger ajándékát, mely áll 57 nagy folió kötetből, minden kötetben 100 ívvel. Vele együtt egy általa készített névjegyzék is érkezik. Az imponáló gyűjtemény, amely hasonló – a kalocsai érsekségét leszámítva – alig van hazánkban, hamarosan megérkezik. Leltár szerint 4205 db növényből áll, összesen 870 növényfajta képvisel. A gyűjtemény remek állapotban van. A Feichtinger-féle gyűjteményről részletes tájékoztatást ad *Csongor Győző*, Móra Ferenc Múzeum Évkönyve 1958–59. kötetében (197–221. old.)

A következő évben Öfelsége, a király Feichtinger Sándornak és törvényes utódainak, a közügyek terén szerzett kiváló eredményei elismerésül január 28-án baranyai nádasi előnévvel a magyar nemességet adományozta.

1888 szeptemberében a fővárosi lapokban az alpolgármester kezdeményezésére egy hír jelenik meg, melyben a *szanaszét heverő értékeket egy újonnan felállítandó múzeumban akarják összegyűjteni*. Ilyenformán, ahogy a fővárosban tervezik, Szeged is létesíthetne speciálisan szegedi múzeumot. Különálló helyen, vagy a Somogyi-könyvtár mellett. Az újságcikk kapcsán a következő tanácsulésen már foglalkoztak Szeged múzeumának létesítésével, amelyet a főreáliskolában helyezhetnek el.

A tanács felkérte Reizner János könyvtárigazgatót, alkossa meg a múzeum tervezetét. Reizner szerint a múzeum „*városi történelmi és régiség-tár*” lenne, öt osztállyal: Kémléktár, Éremtár, Régiség-tár, Fegyvertár, Történelmi arcképtár. A „*természeti tárnak*” konzerválása különösen sok költséget, kiterjedt szakismeretet, ritka úgyszereteket kíván, amit leginkább az illető szaktanár uraknál lehet feltalálni, s épp e körülményeknél fogva történt, hogy a becses Feichtinger-féle gyűjtemény is megőrzésre a főgimnázium természettanai szertárának adatott át.

Tehát Reizner tervezetében nem is kívánt természettanai tárat létesíteni. A meglévő kevés anyagtól is szabadulni kívánt. Ennek a tervezetnek a tárgyalására nem került sor. Azonban 1892. május 1-jén a közművelődési bizottság megtárgyalta az 1888-ban készített tervezetet, mert nagy erővel elkezdődött a múzeum szervezésének gondolata. Az a cél, hogy a millenniumra tervezett könyvtár- és múzeumalotába már rendezett gyűjteményeket lehessen bevinni. A négy év előtti tervezetet a bizottság elfogadta, de kiegészítette etnográfiai osztállyal is. A múzeum címe

„Történelmi, régészeti és népművelődési (néprajzi B. G.) múzeum.” Osztályai: kő-emlék-tár, éremgyűjtemény, régiség-tár történelmi arcképtár népművelődési osztály. A bizottság a 'múzeum keretéből kieső'-nek minősíti a természettanai anyagot, és a már meglévő ásvány- és egyéb gyűjteményeket a szegedi középiskolák részére osztják ki, vagy értékesítik.

1893. október 6-án *Schaufuss Kamilló* németországi rovarász atyjától nagy értékű természettanai múzeumot örökölt, és több más város mellett Szegednek is felajánlotta gyűjteményét ajándékként, azzal a feltétellel, hogy őt alkalmazza múzeumigazgatóként. A tanács Reiznerre kérte fel, hogy utazzon Köln-Elbébe, nézze meg, és tegyen részletes jelentést annak belső becséről és értékéről. Reizner jelentésében rámutatott a múzeum hiányaira is és mindent egybevetve az a véleménye, hogy értékes a gyűjtemény ásvány- és őslénytani és népművelődési része is, de természettanai része a nemzeti múzeumnak lenne méltó része. A tanács több törvényhatósági bizottsági tagot kérdezett meg, akiknek véleménye, hogy országos hírű szaktudós, Herman Ottó vizsgálja meg az anyagot. Herman Ottó december 27-én utazott Meisenbe, majd következő év, 1894. február 10-én elküldte jelentését, amelyben a gyűjteményt „*meiseni loomtár*”-nak minősítette. A Schaufuss-múzeumról részletes tájékoztatást Fári Irén-Kőhegyi Mihály írtak a Herman Ottó Múzeum évkönyvében, 1985-ben.

Természetesen Herman Ottó levele után szó sem lehetett ezután, hogy valaki a meiseni ajánlattal foglalkozzék Szegeden. Lázár György helyettes polgármester, a Dugonics Társaság elnöke a legilletékesebb helyről igyekezett megtudni az irányelveket a múzeum felállítására ügyében. Ismét Herman Ottóhoz, a nagy tekintélyű szaktudóshoz fordult, aki a tőle megszokott készséggel foglalkozott Szeged nagy fontosságú kultúrügyével.

Herman Ottó ugyanakkor sarkallt múzeumlétesítésre, az ilyen közszellem formálására, a magyar nemzeti művelődés megteremtésének szolgálatában.

Fontosnak tartja Herman Ottó a múzeumban belül a természettudományos, ahogy ő írja: a természettanai részleget, megfelelő szakszemélyzet alkalmazásával.

A növényzeti alapot illetően hivatkozik a Feichtinger-féle herbáriumra, amely fundamentumot jelenthet, amire ráépülhet a helyi valóság. Beszél az ásvány-, a kőzet- és őslénytani gyűjtemény lehetőségeiről, amely legalább olyan rangot vívhat ki, mint a herbárium. Felhossa Reizner János többoldalú kompetenciáját. Ígéretet tesz arra, hogy ilyen tartalmú felkéréseinek a jövőben is szívesen eleget tesz, segítve a Dugonics Társaság munkáját.

Értekezlet tartottak 1894. február 28-án a szegedi múzeum ügyében *Tergina Gyula dr.*, *Magyar János dr.*, *Löv Emmánuel dr.*, *Bartos Fülöp*, *Kalmár István ügyvéd*, *Zsótér László*, *Vellay Imre*, *Cserő Ede dr.*, *Lakatos Károly*, *Kratochvíl Péter*, *Szomolányi Nándor*, *Kisteleki Ede* részvételével. Az értekezleten *Kemechey Jenő* előadta, hogy a meg nem vásárolt Schaufuss-féle gyűjtemény helyett azt az elvet fogadják el, hogy a múzeum létesítését önröböl, fokozatos beszerzés útján lehetne eszközölni, melyben már meg is van az alap, és fölébreszte az érdeklődés. Az agitáló bizottság elnöke *Tergina Gyula dr.-t*, jegyzővé pedig *Zsótér Lászlót* választotta meg, ezután elhatározták, hogy a bizottság kíséreltet tesz *Kossuth Lajos* herbáriumának megvásárlására is.

Hogy ez a vásárlás megtörtént-e, nincs nyoma.

1895-ben épül a kultúrpalota, ahol a múzeumot is tervezik elhelyezni. Erre Reizner János tervezetét készíti tanulmányozás végett, amelyet a Somogyi-könyvtár bizottság elé terjeszt. A természettanai osztályról az elképzelése: „*Azon esetre, ha a múzeumban természettanai osztályt is állítanának fel, szerintem nem az lenne a főcél, hogy itt Szeged faunája és florája legyen képviselve, melyet Szeged népe úgyis jól ismer, s mely sajátosságait úgy sem képez, hanem mindenben egyező és azonos a nagy Alföld egész állat- és növényvilágával; – hanem ellenkezőleg a népünk okulására az kell bemutatnunk, amit nem ismer, s amiről általános tájékozódásai sincsenek.*”

És ha „*Egy természettanai osztály felállítására is kimondatnék, az esetre itt fő feladat egy kiváló ásvány-, kőzet- és geológus, – a kagyló- és csigagyűjtemény beszerzése, amelyhez járulhatna még egyes lepke- és rovargyűjtemény, különösen egzotikus példányokból, amelyek meglepő alakja és csodálatos színpompája egyúttal kellemes és gyönyörködtető látványosságot is képez.*”

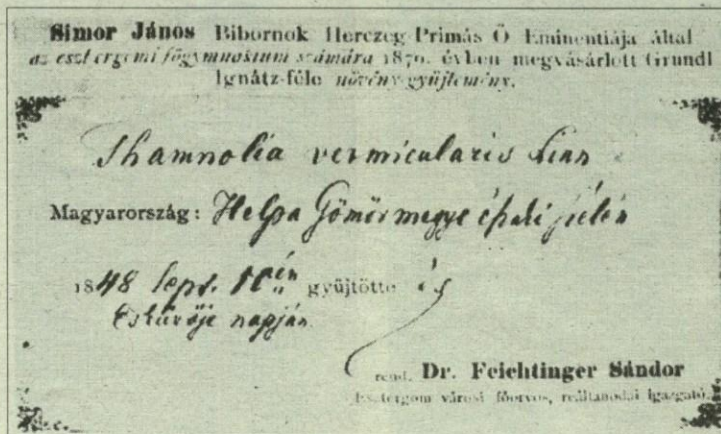
A múzeumnak a tervezet szerint négy osztálya lenne: A.) Éremtár, B.) Történelmi, régészeti, kőemléktár, C.) Képtár, D.) Természettanai tár.

A tanács az 1895. december 13-i közgyűlésnek a városi múzeum szervezésére vonatkozó határozatát jóváhagyás végett fölterjesztette a belügyminisztériumhoz, és megbízta a könyvtárbizottságot:

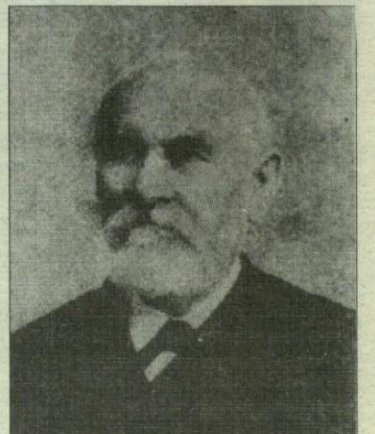
- 1.) dolgoztasson ki házirendet a Somogyi-könyvtár részére;
- 2.) természettanai-tár szervezése ügyében a Feichtinger-féle növénygyűjtemény kombinációba vételével szakértők meghallgatása után, készítsen alaptervezeteket, s a tárgyalás végett mutassa be a tanácsnak.

(Folytatjuk.)

BÁTYAI GITTA

Herbarium-címke a Feichtinger-gyűjteményben

Feichtinger Sándor (1817–1907)

Shakespeare-t lehetetlen igazán felfogni, megérteni, hisz mondanivalója a kettőségek paradoxona, a „*lenni vagy nem lenni*”, avagy egyszerre tagadni és állítani, gyűlölni és szeretni. A szenvedés és süllyedés, a nagy ember és a kis világ humánus-tragédiájának felelősségét mind magára vállalta. S mi mégsem vonjuk, vontunk le következtetést. Nem tanulunk Hamlet, Otello, Machbet, Rómeó és Júlia tragédiájából...

A „dualizmus-dramaturgiája” Shakespeare-nél, ugyanúgy Örkénynél, a tartalmi-konstrukció meghatározója. Agyrém, szikrányi ötlet, álomkép vagy valami más? Nem! Egyszerűen az élet, a valós, tapintható élet, az örökké ismétlődő jelen (történelem?) irodalmi, színházi megfogalmazása.

Avantgárdizmus, és feladatok közt...

Akár csak a mű, az alkotás, a színház meghatározója is lehet e kettősség. Egyszerre betölteni a „színművészet ápolását és a magyar nemzetiség színházi kultúrájának fejlesztését”, és az avantgárd színházi törekvések műhelyét, nem kis feladat.

Márpedig az Újvidéki Színház alapokmányában ez a két tény a döntő.

Létezett (létezik) vajdasági magyar színjátszás. Népszínház, népművelő színház, faluszínház? Valójában a világháború utáni korszak tükröképeként működtek ezek a teátrumok. A közönség, a művészek, írók, az ifjú értelmiség egyszerűen szükségét érezte a változásoknak, igényelte a modern, mássággal fűszerezett dramaturgiát. A mintakép a belgrádi színházi újhullám fellegvára az ATELJE 212 lett, a BITEF nemzetközi avantgárd színházi szemle főszervezője. „Eppen az Újvidéki Színház alapításakor élte utolsó évadját a legtovább műsorán lévő Atelje-előadás, a *Godot-ra várva*. És ekkor már jócskán éppúgy csak az emlékeztet őrizte a Zári tárgyalás (Sartre) típusú egzisztencialista téledráma, vagy a „pokol mi vagyunk” zaklató vizsgálatát végző eliot-i drámavers, a *Köztél harkor megjelenítését, akár csak Félicien Marceau álmodern szórakoztató sikerdarabját (A tojás), vagy Genet romlottságról írt színpadi esszéjét (A balkon). De a színház túl volt a szürrealista és abszurd dráma olyan különféle változatainak egyaránt intellektuális izgalmat sugárzó színtevitelén, mint az Übü király (Jerry), a Victor avagy Amikor a gyermekek vannak hatalmon (Vitrac). A székek (Ionesco), a Pinter-hullámmal érkezett A gondnok, A szerető, Hazatérés meg a keleti-abszurd variánsainak – Mrozek: Rendőrség, Rozewich: Kartoték, Havel: Kerti ünnepély – vagy az Albee-féle lélektani dráma (Nem félünk a farkastól, Kényes egyensúly) bemutatóján, meg a Schisgal-dívat (Géprők, Tigris, Szerelm, ó!) jelezte bulvár túz sikerében is. Olyan szerzők és művek kerültek 1973-ra az Atelje 212 történetének lapjai közé, amelyekért egykor érdemes és szükséges volt színházai alapítani.” (Gerold László: Színház a nézőtérrel.)*

Ekkor még érezhető volt az 1968-as belgrádi egyetemistatüntetések, egyetemistaforradalom hatása, az a bizonyos eufória, mely a győzelmet követi. Diadalmaskodott az újítás, kísérletezés, fejlődés gondolata, nem csupán a szocrealista létforma, hanem az általános, talán minden társadalomban jelenlévő sivár konzervativizmus fölött. Belgrád magánéletét is bekebelezte az „újhullám”, a művészetek neoreneszansza, s talán magától értetődő, hogy eme „párizsi nyüzsgést”, Újvidék is követte. Ennek szellemében alakult meg 1973-ban az Újvidéki Színház, melyet nem csupán a magyar ajkú közönség látogat, látogatott, hanem a szerb értelmiség is.

A vajdasági magyarság szempontjából roppant fontosnak találok ezt a dátumot, hiszen a gócpont, az itteni, honi magyarság bölcsője, az ifjú értelmiség, az „egyetemváros” kapott teátrumot.

Első félidő

1973-ban, Németh P. István igazgató vezetésével, megalakult az Újvidéki Színház, s az első bemutatón (Örkény: Macskajáték) 1974 januárjában élvezhette a türelmetlen és hálás közönség. Majd következett a Play Strindberg (Dürrenmatt), a Sosem lehet tudni (B. Shaw), a Mockinpott úr kínjai és meggyógyíttatása (P. Weiss), a Mesél a Bécsi Erdő (Ödön von Horvath), színpadra került az Emigránsok (Mrozek), a Nem félünk a farkastól (Albee), A székek (Ionesco), vagy éppen a Don Juan (Moliere). Már a kezdetben reprezentatív alkotók névsorával találkozunk.

Beszélhetnénk egyfajta profil kialakulásáról? Még véletlenül sem. Sőt, valódi profil talán még a mai napig nem alakult ki.

Az alapokmány a kamaraszínház kifejezést használja, egyfajta kísérleti-stúdió, műhelyé váló átalakulás lehetőségét kínálva. Állandó társulata ekkor még nem volt a teátrumnak (tiz évet vártak erre), az újvidéki kezdeményezésnek. Viszont az állandó rendezők jelenléte meghatározta a színház irányvonalát, igaz, evvel egyfajta rendező-színházzá formálódva. Mindenképpen Harag Györgyöt emelném ki, aki munkásságával – ha egy pillanatra is – megteremtette az újvidéki színház profilját, legendás előadásain egy fiatal értelmiségi generáció nevelkedett, meglátásai, értelmezései,

Macskajáték

Húszéves az utolsó vajdasági magyar hivatásos színház...

*Akkor nemesb-e a lélek, ha tűri
Balsorsa minden nyűgét s nyilait;
Vagy ha kiszáll tenger fájdalom ellen,
S fegyvert ragadva véget vet neki?*

*Mert ki viselné a kor gúny-csapásait,
Zsarnok bosszúját, gögös ember dolyfét,
Utált szerelme kínját, pör-halasztást,
A hivatalnak packázásait,
S mind a rúgást, mellyel méltatlanok
Bántalmazzák a tűrő érdemet...*

(Hamlet)

színházi megfogalmazásai pedig alapul szolgáltak egy erőteljes trupp megteremtéséhez. Az „újhullám” előadástípusaitól eltérően, ő Csehovhoz nyúlt, s a kor követelte mássággal színpadra álmódta a Három nővért, a Cseresznyészkertet, a Ványa bácsit, átdolgozta Kosztolányi Édes Anná-ját, fölfedezte a kínai drámairodalom tükrözte világgép és az európai lét közti érintkezéspontokat (A buszmegálló). Egyénisége akaratlanul is „iskolát”, jellegzetességet, irányzatot eredményezett, teremtett.

Természetesen a színház repertoárján könnyed, szórakoztató darabok is szerepeltek. A legsikeresebb produkció talán Molnár: Játék a kastélyban című vígjátéka, melyet az újvidéki művészek tizenöt év után is (több mint 120 előadás) örömmel és készséggel játszanak.

Az Újvidéki Színház, tízéves jubileumára, épületet és önálló társulatot kapott. Ezzel talán a teátrum egy új korszakába léptünk.

Második félidő

Új épület, új vezető, állandó trupp, új célok, új feladatok. Mintha minden egy csapásra megváltozott volna. A gyermek, fiatalos, bohó teátrum egyszerre csak felnőtt, megfontoltabbá, számíttatottá vált. Az avantgárdizmus szellemét megtartotta, csupán a rendeltetés, az irányelv, változott.

Ebben az időszakban – a '80-as években – kezdődtek a gondok Szabadkán, megtörtént az ottani magyar társulat elorvasztása egy állítólagos világszínház nevében. Ezzel Vajdaság (a vidék) teátrum nélkül maradt. A különleges és bonyolult feladatot az újvidékiek bátran vállalták. Egyóval: módosult a repertoár.

Ugyanakkor az Újvidéki Színház egy fontos nemzetiség-politikai „ügyet” is magára vállalt. Egyfajta hidat teremtett, épített – sokszor összekötőként, tolmácsként – a magyarországi és a határon túli magyar színjátszás évtizedes szakadéka között. Mind gyakrabban látogattak Újvidékre romániai, csehszlovákiai, ukrainai, magyarországi társulatok, s mind gyakrabban indult turnéra a társulat. Felvállalták a vajdasági magyar dramaturgia, drámaírási ápolását, színházi lapot (Thália) indítottak. Segédkeztek a zágrábi, belgrádi, szarajevói, ljubljana-i és a magyarországi színházak közti kapcsolat-felvetésben. Kialakult az új imázs.

Egyszerre működtek mint modern és népszínház, üzletkötők és kultúrpolitikusok. S tevékenységük, törekvésük, önfeláldozásuk a mai napig sem lankadt, hiszen munkájuk nélkülözhetetlenségét a börtös jelen még inkább kidomborítja.

Két évtized mérlege

Nagy bukások és nagy sikerek egyvelege. Az öröm és csalódás kettőssége. Mint minden színházban, mint az életben...

Részt vettek fesztiválokon, versenyeken, szemléken, vendégzerepeltek a közép-európai országok legjobbjában, játszottak Egyiptomban. Elismerések, díjak, oklevelek díszítik a színház igazgatói

rezidenciáját. De talán mégsem ez a leglényegesebb. A valós értékek azon érzelmi, szakmai, baráti kapcsolatokban rejlenek, melyeket a trupp éveken át ápolgatott, alakított ki kollégákkal, művész- és embertársaikkal.

A vajdasági magyar színjátszás szemszögéből is jelentős szerepet tölt be a teátrum. Számtalan remek magyarországi (Babarczy, Székely, Jancsó, Szabó István, Csizmadia), belgrádi (Radoslav Doric, Ljubomir Draskic, Vera Crvenčanin), zágrábi (Zelimir Oreskovic), kolozsvári (Harag György, Tompa Gábor) szakember jelenléte, munkája formálta, tökéletesítette, oktatta a vajdasági előadóművészeket. Az Újvidéki Színház, az Újvidéki Színművészeti Főiskolával karöltve a vajdasági színművészet központja, alkotóműhelyévé varázsolta a várost.

Húsz év után mérlegelni, születésnapot ünnepelni... Egy olyan pillanatban, amikor... „Halálra fogja pedig adni testvér testvérét, atya gyermekét, és magzatok lámádnak szülők ellen, és megöletik őket.” (Újszövetség)... Mérlegelni kell, miközben a vajdasági magyarság a legnagyobb veszélybe került, mikor az eddig pályogatott ifjú értelmiség külföldre menekült az értelmetlen öldöklés elől, miközben visszatért a vandalizmus, a fasizmus, az embergyűlölet sötét korszaka, miközben a Walkür lovasai pusztítják a humanizmus, a krisztálytisztasza szellemi értékek utolsó oázisait... Mérlegelni kell, igaz, keserű szájjal... Mérlegelni kell, hogy az erő és akarat visszatérjen ereikbe, hiszen az igazi megpróbáltatás csak most következik...

Ünnep előtt

Az ünnep fennköltébbé teszi a létezés sokszor szomorú pillanatait, s választ ad a homályos „lenni vagy nem lenni” hamleti kérdésre. Lenni, de nem csupán önmagunk beteljesedése, sikere, kibontakozása, hanem egy egész embercsoportért, nemzetért. Az Újvidéki Színház születésnapjáról és jelenéről Franyó Zsuzsa dramaturg nyilatkozik:

– Szerencsénkre Újvidék város, mint a színházunk alapítója, támogatója és mecénása továbbra is igényli munkánkat, ragaszkodik hozzánk. A múlt évben kilenc bemutatón láthatott közönségünk – a színház létezésének első évtizedében még csupán 3–4 premier volt –, s ezt a számot roppant nehéz megtartani. Egyrészt a városunkat is sújtó tragikus gazdasági helyzet miatt, másrészt mert társulatunk egy része kénytelen volt elhagyni otthonát. Fontosnak tartom megemlíteni, hogy a repertoár összeállításakor figyelembe kell vennünk azt a kellemes tény, hogy az utóbbi időben számtalan meghívást kaptunk a vajdasági magyarok településeiktől. Ebből következik a kettősség: őrizzük a valamikori avantgárd profilunkat, a maximális esztétikai igényességet, és ugyanakkor színpadra állítunk szórakoztató, könnyed vígjátékokat, zenés darabokat is. Számtalanszor számon kérjük tőlünk az autalitás problematikáját. Úgy érzem, hogy napjainkban a valóságot, s a bennünket körülvevő esztelenséget nem feltétlenül szükséges a színházban bemutatni, mert ezt már megelőzni nem lehet. Inkább megpróbáljuk feledtetni a napi borzalmakat, más és értelmesebb irányba terelve nézőink figyelmét, gondolatait.

Sajnos tervezni majdnem lehetetlen. Az évi kilenc előadás létrehozása a szervezethez, az emberfeletti munkának lehet az eredménye, s annak az igénynek, hogy mindig csináljunk valamit, s ne foglalkozunk a külső világgal. Ezért praktikusán csupán heti terveket készítünk.

Ami az ünnepséget illeti, vannak már elképzeléseink. Mindenekelőtt a honi, hazai, tehát vajdasági magyar drámairodalom reprezentatív műveit óhajtuk bemutatni. Végül is tengernyi csodálatos születésnap megoldás létezik, mégis úgy döntöttünk: ez esetben sem tervezhetünk...

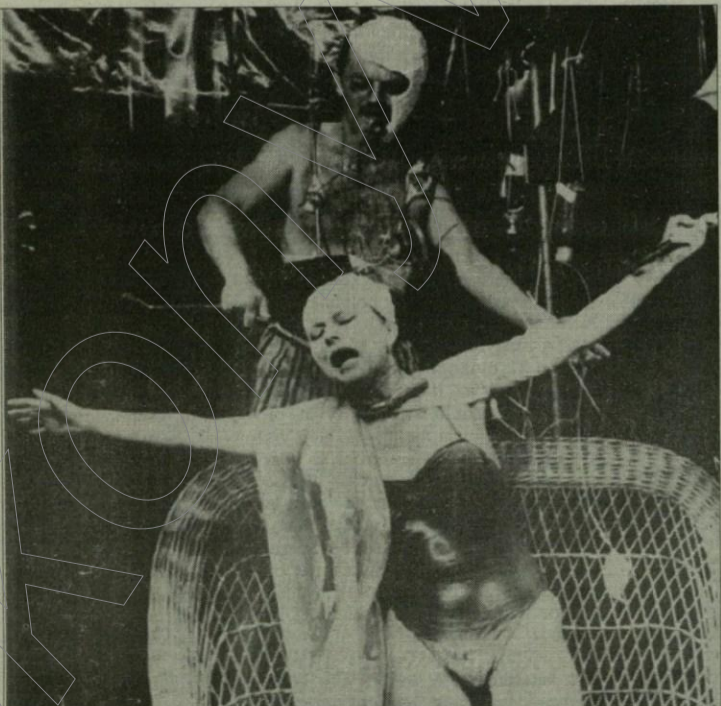
Pillantás a jövőbe

A tervek, az álmok az emberi szellem éltetői. S bárkit megfosztani ettől a kincsétől: vétek. Újra felbukkan a hamleti kérdés... Újra szembesülünk az ismert kettősséggel...

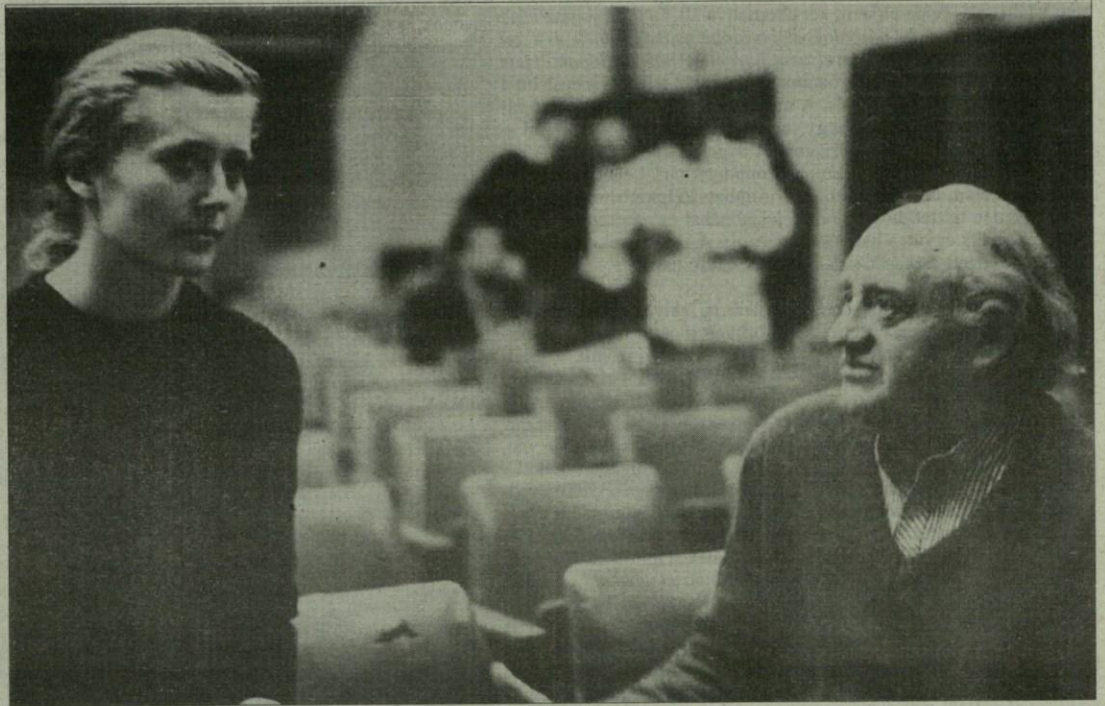
Az utolsó vajdasági magyar hivatásos színház szembesül a Shakespeare által megfogalmazott egyszerű, s mégis szinte megoldhatatlan gondolattal. Nincs válasz? Lenni: de hogyan? Nem lenni: ez a vajdasági magyar kultúra megsemmisülésének első jele lenne. Még mindig nincs válasz. Pillantsunk a jövőbe: tökéletes homály, csend. A jövő nem ígér, talán nincs is... Marad a jelen, a közönség – nem csupán a magyar közönségre gondolok –, az értelmiség – mely sokszor cserben hagyta színházát –, az ifjúság, az egyetlen erkölcsi támasz, s marad a munka, az akarat, a megmaradás ösztönének a roppant ereje...

FARAGÓ ATTILA

A riport elkészítését a Komplet Kereskedelmi Részvénnytársaság szponzorálta.

Beckett: Ó, azok a szép napok

Az Édes Anna próbáján Rövid Eleonóra és Harag György

Mindennapi sirámok

Omnia sponte fluant, absit violentia rebus

Amikor Ildikó hazajött és említette, hogy írhatnék egy személyesebb hangú írást a családommal és velem történekről, nagyon könnyű feladatnak találtam. Hiszen mindennap egy regényt élek át, egy fejezetet a történelemből, s úgy érzem az üres oldalak pillanatok alatt megtelnek, sőt le sem tudom írni mindazt, amit érzek. Hétfő reggel aztán elővettem az írógépet, kiültem az erkélyre, és...

Néztem a fehér papír szüziességét... cselekedni szeretnék, de nem tudok elindulni. Bekapcsolom a magnót, kedvenc együttesemet, a Zvijezde-t (Csillagok) hallgatom. Míg a sóvárgó dallam betölti a szobát, visszaemlékezek 1991. augusztus 27-re, amikor Opatijából (Abbázia) néhány napra átjöttem Magyarországra meglátogatni rokonaimat. Egész Szlavóniában lövöldöztek, Baranyát, ahol dolgoztam, már elfoglalták a szerbek. Egyszerűen már untam a mindennapi aknavetések, ezért úgy döntöttem, hogy a szabadságom másik felét Magyarországon töltöm. Amikor ma visszaemlékezem az elmúlt nyárra, eszembe jut, hogy azokkal az emberekkel, akik gyilkoltak – és teszik ezt még ma is –, én jóban voltam. Számomra is érthetetlen, hogy napközben munkahelyükre jártak (nem mondom, hogy dolgoztak), valamelyikükkel délutánonként a teraszokon üldögéltem. Igaz, augusztustól egyre ritkábban... Este pedig ők célzották, és bombázták a várost. Néhányan „gyanusak” voltak, és tépelődtem is akkor rajta, nem azokkal vannak-e ők is, akik miatt a fürdőaknában alszom, a szüleim pedig a ház betonlépcsőjén alatt. Ma mindez nekem is nevelésnek tűnik, mint ahogy Ildikónak is az volt, amikor először elmeséltem. Azonban mind, ami akkor történt velünk, „ártatlanság” a későbbiekhez képest.

A magyarországi „nyaralásból” már nem mehettünk haza. Hónapokkal később a szüleim is átjöttek, de nem azért, mert maguk döntöttek volna így, hanem azért, mert szenteste kizavarták őket a házukból a szerbek. Nem azért üldözték el őket, mert „usztasák” lettek volna vagy politizáltak, hanem csak azért, mert nagy házuk volt és földjük, és ezeket a város valamelyik lakosa kinézte magának. A két öreg karácsony este gyalog jött Pélmónostorról (a horvátországi Baranya székhelye) a magyar határig, onnan vitték őket a mohácsi menekülttáborba. A nővéremék is egy időre Magyarországra menekültek a két gyerekkel, de végül is Zágrába mentek, a sógorom pedig beállt harcolni a horvát gardába. Hasonló sors várt nagybátyáimra, unokatestvéreimre, és mindazokra a rokonságunkból, akik Pélmónostoron éltek. A megszállók nemigen kedveltek bennünket, mivel „befolyásos” és jómódú család voltunk. A szerbek így gazdagabbak lettek néhány emeletes házzal, lakással, autóval, színes tévével, videóval, HIFI-toronyral és még sok minden mással... Ezeket a személyes tárgyakat azért írom le, hogy megmagyarázzam magamnak is azokat a pillanatnyi érzéseket, amelyek néha megérintenek. Sokat gondolkodtam erről. Nem egyszer fedeztem fel magamban azt a pillanatnyi hitet, hogy ők talán nem is emberek, hanem valamiféle más élő teremtmények. Főleg akkor kísért ez az érzés, amikor a híreket hallgatom, vagy a tv-híradójukat nézem. Mégis, mint keresztény, nem fogadhatok el ilyen vélemény! Tudom, hogy bennem ez a gyűlölet addig tart, ameddig dühös vagyok. Később próbálok valamiféle magyarázatot találni számukra: hogy félrevezették őket politikusaik, a tömegkommunikáció; vagy hogy köztük is vannak olyanok, akik nem hiszik el komolyan, hogy „*ahol egy szerb str van, az Szerbia*”, de ezekben a magyarázatokban sem hiszek igazán. Nagyon ritka köztük az, aki elismeri, hogy a háborút Horvátországban, Bosznia-Hercegovinában nem a szerb kisebbség, „védelméért”, hanem a területek elfoglalásáért folytatják a volt jugoszláviai fegyvereivel. Él bennük a mítosz arról, hogy őket „mindenkinek akarja alázni, a világ nem érti, hogy ők igazságos harcot vívnak a fennmaradásért, és saját életüket védik...”. Úgy gondolom, ha én szerb volnék, velem ezeket senki nem tudná elhitetni. Nem csak a mindennapi emberek hisznek ezekben az állításokban, hanem az akadémikusok, értelmiségiek is. Ezért nem várok semmilyen változást a politikájukban, csak a világ, főleg Amerika beavatkozásaitól várom a háború megállítását. Néha megjátsz egy balkáni-, vagy egy szélesebb európai háború veszélye is. Ezért nagyon kínoz egy morális kérdés: *kell-e harcolnom a hazámért?* Annak ellenére, hogy szüleim magyarok, és én is magyarnak vallom magam. Horvátország a hazám. Sokszor elítélem magam, hogy nem harcolok, hanem mint menekült éldelek Magyarországon. Amikor mentéseket próbálok keresni magam számára, akkor arra gondolok, hogy belőlem katonára sosem lehetett volna. Nem csak azért, mert félek, hanem azért is, mert képtelen lennék bárkire is löni. Sógórom erre azt mondja, hogy amikor fekszel a lövészárkban, és körülötted halnak meg az emberek, gondolkodás nélkül tudsz löni. Valamikor az eszéki jogi egyetem kriminalisztikából hallgattam, hogy mindegyik gyilkosnak csak az első ölés okoz lelkiismereti problémát, később már mechanikusan megy. Tehát gyakorlatilag belőlem is gyilkos lehetne a védekezéskor. Nagyon nehéz leírni a gyilkos szót, mert úgy hat, mintha eltélném a barátaimat, akik védik házukat, családjukat, de egyszerűen más szót nem találhatok. Tehát előttem két alternatíva áll, és mint jogász csak a tényeket ismerem: *ha harcolok, előbb-utóbb gyilkos lennék, és ezzel a tudattal kellene élnem; mivel nem harcolok, hazaárulónak érzem magam, és így tekint néhány barátom is, akikkel teljesen megszűnt a kapcsolat, még telefonon is. A második alternatíva – amelyet választottam – azt is jelenti, hogy menekült státuszom van, munkanélküli vagyok, és a jövőm (ki gondol ilyen időkben a jövőre?) nagyon bizonytalan. Az ember azonban mindig kitart. Lehet, hogy nem a legjobb példa, de középiskolás koromban Pélmónostoron láttam egy kegyetlen tisztet, hogy kinezta a katonákat egy forró augusztusi napon, és velük együtt a határőr kutyákat is. A kegyetlenkedéseket az egyébként edzett farkaskutyák közül az egyik nem bírta ki, és délutánra elpusztult...*

A kitarás jele a Vöröskeresztbe-járás is. Milyen nehéz volt először a segélycsomagért és a heti 600 forintért menni! Egy évvel ezelőtt a fizetésem 600 márkát ért. Tizenegy öltönyöm volt, sztereo HIFI-torony teljes felszereléssel, 474 lemezzel, színes tévé, videó... Most a lemezeimet a „Szerb Rádió Pélmónostor” használja. Állni sorban és vámi a 600 forintot papírra, borzasztó megaláztatásnak tartottam, de mostanra ezt is megszoktam. A Szentírásban is benne van, hogy az ember „éljen úgy, mint a madár, minden ingatlan nélkül”. Tudom, hogy ez nagyon nehéz, mert az ember ragaszkodik eredményeihez, gazdaságához, ezért nagy bukás, amikor mindent elveszít... Nagyon nehéz élni azzal a tudattal, hogy mindened volt, és most koldus vagy. Ezért érthető azok, akiknek semmilyen sem volt. Ők nem izgulnak, mert „*ma fönt vagy, holnap megbukol*”. Amikor mindent elvesztünk, megerősödik a hit. Hiszen aki barát nélkül marad, az társat keres abban, aki ilyenek – amilyen –, elfogadja. A remény hal meg utoljára... Amikor a tényeket így elfogadtam, kissé cinikusan nézek a küzdelemre. Egyetemista koromban a szocialista országokba később jött „hippi időkben” sokat használtam az „*omnia mea mecum porto*” latin közmondást, amely most igazság-valóság lett.

Emberek és „emberek”

Nem is vettem észre, hogy eltelt az idő, hiszen már délután van! Kicsérletem a kazettámat, amelyeknek mindegyike valamilyen emléket idéz fel. „Film” a neve az együttesnek, amelyet hallgatok éppen a panellakás forró falai között, és visszatérek a tengeren töltött tavalyi nyárra. A háború előtti utolsó években presztizs-jellegű volt a tengerparti nyaralás, mert egyre szegényebb lett az ország, de nekem semmi gondot nem okozott, hogy 10 napot a tengerparton töltsek. Augusztus közepén Baranyában már aknázták a házaikat, Eszék Alsóváros és a Dél II részét bombázták. Én a tengerparton nyugodtan nyaraltam. Nem azért, mert ott szerbek nem éltek volna, és azok különböztek volna a baranyaiaktól vagy a szlavóniaiaktól, hanem azért, mert az imperialista szerb politika itt már nem képzelhette el határait, csak a déli oldalon, Dubrovniknál. A nyaralásomat több barátom rosszalotta, hogy míg a városom vérzik, én nyaralok, de ezt nem fogtam fel túl komolyan. Valahogy könnyűnek éreztem mindazokat, akik vadászpuskákkal és pisztolyokkal akartak szembeszállni a jugoszláv hadsereggel, amely Európa harmadik legerősebb hadereje volt. Ekkor még elképzelhetetlennek tartottam a háborút, bíztam a politikusokban. Sajnos nagyot tévedtem! A barátaimmal tartottam a kapcsolatot akkor is, amikor Ausztriából újabb Magyarországra jöttem. Örökké emlékezni fogok arra a napra, amikor Baranya elesett, Eszéket körbezárták. A tv-hírek tele voltak a véres háború képeivel, halottakkal, lerombolt házakkal, üldözöttel, menekültekkel, egyszóval szörnyű állapotban volt Szlavónia és fővárosa. Felhívtam a legjobb barátomat, és köszönés helyett euforikus beszámolóba kezdett arról, hogy megsemmisített egy tankot. Ekkor már megállíthatatlannak tűnt a háború. Amikor az újságokban megláttam ismerőseim, barátaim képét, akik áldoztaként estek el a hazáért, világos lett, hogy egyhamar nem fog befejeződni az öldöklés. Lehet, hogy a politikusok egyszerűen békét kötnek Horvátországban és Jugoszlávia volt területein, de a háborút itt nagyon nehéz lesz megállítani. A horvátok, és más, nem szerb népek többet nem tudnak bízni a szerbekben, a szomszédjukban, akik a „felszabadított” bevonulások megmutatták, kiket kell megölni. A mostani helyzet sokakat az 1945-ös vajdasági és baranyai partizán bevonulásra emlékeztet, amikor sok magyar, német, horvát és más, nem szerb lakost gyilkoltak le, vagy üldöztek el. Mohácson találkoztam néhány emberrel, akik ezeket az eseményeket átélték. Míg más – kevésbé hányattal sorsú magyar – 200-300 márkát ért az ösztön a határon túlról érkezettől, akik szinte semmi nélkül maradtak, és nem akartak Nagyatádra menekülttáborba menni, hanem mindenféle házakban maradtak – de mégis Baranyában –, azok az emberek, akik egyszerűen átéltek az üldözést, ingyen adják a házukat, és mindenféle ajándékot azon túlmenően. Most, amikor már egy éve folyik a háború, a menekültek tartalékai és a magyarok lehetőségei is egyre fogytak, sokan arra kényszerülnek, hogy az immár békés Eszéken keressenek üres lakásokat, amelyekbe addig, míg a sajátjukhoz nem jutnak, beköltöztetnek. Azonban nyugot itt sem találunk, hiszen ott ahol lehet találni mások lakásában, ahova a jogos is szeretne visszatérni. A legszomorúbb azoknak a helyzete, akik nem mehetnek vissza Horvátországba, és akkor kell több száz márkát fizetniük, amikor Horvátországban egy átlagos fizetés 100 márká körül, ugyanennyire olvadt az átlagos nyugdíj is. A nők, és a gyerekek Magyarországon, a férfiak pedig a gardában szolgálnak Horvátországban. Az egyik volt kollégám például gyerekeivel szállást kapott egy szolgálati lakásban, amiért nem kért bérleti díjat. Amikor szeretek volna elköltözni, a főbérlő 1000 márkát kért. Megtakarított pénzüket csak 600 márká volt, azt mind – szó nélkül – odaadták, és a férj barátaitól kölcsönkaptak meg a hiányzó 400 márkát. Van olyan eset is, ahol a tulajdonos egy volt magyar katona, akit 1945-ben 7 évre internáltak, a családját pedig Vajdaságból kilakoltatták, meg a villany-számlát sem engedte kifizetni a házában lakó menekült családnak, mert tudja, mi jelent minden nélkül maradni. Az ember ilyenkor jobban megéri, ha valaki rosszindulatú, és sokkal jobban értékeli a segítséget, egyszóval az érzelmi intenzívabb. Főleg magunkról, a családunkról beszélnek, hiszen nálunk a családnak mindig nagy jelentősége volt. Nem úgy, hogy harmonikus életet élünk, hanem intenzív érzésekkel telít. Ha mérgesek voltunk, hidegült a kapcsolat, vagy mindent mondtunk egymásnak, de ha bárki tőlünk bajba került, megint homogén család lettünk. A mostani helyzetben nem is kell mondanom, hogy mennyire fontos, hogy néha együtt lehetünk és tudunk egymásról. Kétszer havonta látogatom szüleimet Mohácson. Az első krízist átélték, most közömbösebbek. Nem magukra gondolnak, hanem rám, jövőmre, családomra, nővéremre, az unokákra. Minden ünnepet megtartunk, emlékezve a múltra. Többször úgy érzem, hogy a pusztában jódosó zsidó családokra hasonlítunk, ami számomra az élet lefolyását jelképezi. Lehet-e megérteni Ábrahám Izáák áldozatának történetét anélkül, hogy valaki nem ment keresztül szenvedéseken, vagy nem vesztett el mindent? Lehet-e egyáltalán hinni annak, aki nem élt át megaláztatásokat? Nincs szándékomban hittani írást folytatni, csak azt szeretném érzékeltetni, hogy hitem segített abban, hogy nem süllyedtem el teljesen a vereségemben, hanem egy kis önbizalmat szereztem. A szenvedő horvát nép egy okkal több miatt fordul Istenhez, hiszen akinek már semmije sincsen, az csak tőle várhat menedéket. A horvát katonák mindegyike hordja magán a géppuska mellett a rózsafüzért is...

Szüleim rokonaink házában élnek, de már néhány hónap után nehezebben élik át mindennapi gondjainkat más házában és a reménytelenségben. A házból, ahol élnek, látszanak a pélmónostori dombok, megsemmisített haza. Apámat gyakran látom, amint arra az irányra meredten néz. Az ENSZ-erőkben, akik békét teremteni jöttek Baranyába, nem nagyon hisznek. Rádadásul az a szóbeszéd járja, hogy az odatelepített szerbekkel paktálnak, fociznak az ottani szerb önkéntesekkel, míg a kitelepített magyar és horvát őslakosság – akiket nekik kellene hazatelepíteniük –, menekülttáborokban szenved. Az apámat többször nyugtatni kell, hogy hamarosan hazatérhetnek Baranyába, kidobják a házukba betelepített szerbeket, de őszintén nem vagyok abban biztos, hogy ez gyorsan lejátszódhat. A horvátok napról-napra közelebb állnak ahhoz, hogy megköszönjék az ENSZ-csapatok segítségét, és megkérjék őket, hogy menjenek haza, majd ezt követően erőszakkal visszafoglalják a megszállt területeket. Csak ez a megoldás látszik jelenleg célravezetőnek, de sajnos ez újabb harcokat, újabb véráldozatok jelenthet.

Eszék közelében

Nyár van, a szegedi panellakás erkélyén ülve visszagondolok a múlt nyári eszéki utcákra, ahol mindennap találkoztunk a barátainkkal, beszélgettünk, szerelmeskedtünk. Nem voltam már ott egy éve! Hallom, hogy teljesen megváltozott a város: nagy része lerombolva, az utcákon nincsenek társaságok, szerelem sincs, csak gyűlölet. Igen, a társaságból néhányan a csetnikek oldalán vannak, mások a horvát oldalon, csak én vagyok a harmadik oldalon, vagyis

sehol, a senki földjén. Lemondott rólam több barátom is, ami nagyon fáj. Még a háború kitérőse előtt sokat beszélgettünk ezekről a dolgokról, és én mindig mondtam, hogy nem tudok emberre löni, de barátaim képtelenek megbocsátani, hogy elhagytam városomat és hazámat.

Szombaton ismét Mohácson jártunk, és szüleim Ildikóval Eszékre mentek nővéremekhez, akik ott találtak lakást. Én is szerettem volna menni, de sógorom szerint szert továbbra is él az rendelkezés, amely szerint a katonaköteles férfiak nem hagyhatják el az országot engedély nélkül, ezeket pedig az eszéki önkormányzat állítja ki. Mivel az elmúlt évben én nem voltam otthon, biztos nem kapnám meg ezt az engedélyt. Ezért Mohácson maradtam, várva visszakeresésükre. Mikor este megjöttek, sokat meséltek. Többen üdvözletüket küldték. A város tele van katonákkal, mindenki fegyverrel járál az utcákon, a kirakatokban, a középületek ablakaiban nincsenek üvegek, fóliával vannak bevonva. Ha valakit lopáson találunk, a rendőrség azonnal lelövi, ezért „nem gond” az üveghiány. Az épületek első, második szintjéig magasodnak a homokzsákok. A pincében látszik, hogy „egy életre” rendezték be azokat. Lövések, égésnyomok a házak falán, de a zöld fű, a virágok élnek mindenütt, és a házak között lévő barátságos kertekben békésen játszanak a gyerekek, beszélgetnek az öregek. A férfilakosság „érintett korosztályai” kivétel nélkül tevénytér ruhában járnak. Mintha Eszék a katonák városa lenne! Pedig látszik néhányuk szemüvegén, alakján, hogy nem igazán erre a pályára születtek, mégis hősiesen helytállnak.

Amikor november végén – Eszéket védve – meghalt az egyik legjobb barátom, kijelentette: „*Ebben a háborúban meghalnak a legjobb horvátok, és a legrosszabb szerbek!*” Most lassan látom, hogy ez bevált jóslat lett. Azonban, mint minden háborúban, itt is a legerőszakosabb kerülnek a hatalom élére. Ezért is történik meg, hogy a horvátok napról-napra hasonlítanak a szerbekhez. Mindenhol erőszak, gyűlölet. Eszéken az apám találkozik régi beosztottjával, aki tetőtől-talpig fel volt fegyverkezve. Mivel már több mint egy éve nem találkoztak, kezelt akart nyújtani és beszélgetni kezdeményezett. Erre a fiatalember azt válaszolta, hogy: „*Magá öreg, azért nem gyilkoljuk meg. Szerencséje van, de azt, hogy nem harcolt mellettünk, sohasem bocsátom meg önmagának!*” Mindenhol vér és erőszak. Több horvát katonával szoktam találkozni Mohácson. Itthagyták családjukat, kisgyerekeiket, mivel Eszéken nem tudtak szállást találni. Valahányszor Mohácson járunk, hétvégeken beugrunk hozzájuk újságokért, meg egy kis beszélgetésért. Jogászok, orvosok, tanárok, tisztviselők... Még ezelőtt egy évvel, Szent Vince napján, együtt jártunk borozni. Akkor még a jó ételek, a fiatal lányok, a szórakozás, a viccelődés volt a legfontosabb számunkra. Ma nézem őket: nem tudnak mosolyogni. Megőszültek, arcuk kifejezéstelen, szavuk hideg, minden érzés nélkül szólalnak meg: itt meg itt meg legyilkolták az anyját, ott megerőszkolták az unokatestvérét... A halálról úgy beszélnek, mintha a boltba indulnának, vagy a vacsora készítéséről esne szó. Míg én szörnyülködök, mi is történik velük, ők mindezt már „normálisnak” tartják. Minden gondolatukban a szerbek felé irányuló gyűlölet található, amely nem a szerbiaiaknak szól elsősorban, hanem az ittenieknek, a volt szomszédainknak, akik ma rabolnak, gyilkolnak, gyűjtogetnak. Nemrég égett le a pélmónostori katolikus templom. Az ENSZ-csapatok tehetetlenek voltak. Beszélnek erről barátaim, mondják, hogy a mi szerb szomszédainkaiak lehetetlen az újbóli egyeztetés. Ugyanezt mondják az ottani szerbek is. Ők sem akarnak többet velünk együtt élni, „*akik nem védjük meg a Szerb Köztársaságot a horvát fasizmus ellen, a szerb nép kiirtása miatt folyó igazságos harcban...*”. Így szólnak meg mindennap a pélmónostori „Szerb Rádióban”, ahol két propaganda-hír között az én lemezeimet juttassák reggeltől estig. Ez a rádió engem is megnevezett, mint persona non grata-t, az ő „köztársaságuk” területén. Több családtagom nevét felolvasták, de érdekes módon a szüleimét nem, mivel őket a „köztársaság” helyi szervezete kergette el lakásukból. A horvát katonák arról beszélnek, hogy nem is vágyódnak visszamenni Baranyába, míg a szerbek ott vannak. Csakis páncolkocsikkal. Akkor pedig remélik, hogy már nem lesznek ott a szerb szomszédai, mert akkor... Az egyik ismerősöm mondja, hogy az élete már úgyszólván nem téve, a gyermekeinek nem tud sokat adni, ezért már nem is nagyon érdekli az élet. Csak egy nagy kívánsága van: legyilkolni Baranyában tíz szerbet és akkor vele is végezhetnek. A legtöbb ismerősöm mégis Baranyába szeretne visszatérni. Mérgesek is mindenkire: az ENSZ-csapatokra, a horvát kormányra, Tudjman elnökre, a világra, amely semmit sem ért ebből a háborúból, de legtöbbször azokra, akik jugoszláviai háborúról beszélnek horvátországi vérontás helyett, akik válságról beszélnek háború helyett, akik egyforma bűnökről beszélnek horvát és szerb oldalon. Horvátország területének egyharmadát foglalták el a szerbek, míg Szerbiában egy négyzetméter sincs, ahol ne a szerb lakosság uralkodna. Fél Horvátországot lerombolták, felgyújtották, Szerbiában egy ház sem sérült meg, vagy ha igen, azt maguk gyújtották fel, mert magyaré vagy horváté volt. Mindezt tudni kell, ha valamennyire meg akarjuk érteni a helyzetet. Beszélni a nyelvről, és semmilyen különbséget nem találni a szerbhez képest további sértés, amit egy horvát sem bocsát meg. Hiszen a horvátok már a hetedik évszázadtól beszéltek saját nyelvüket. A szerb-horvát nyelv csak később „jött” létre, amikor a két nép „testvéri egyesítés” került. A hivatalos nyelv mindig a szerb volt, vagy valamilyen keverék nyelv a kettő között. A nép, amelyet sohasem tanítottak meg rendszeren a szerbül, se horvátul, valóban elkezdett egyfajta keverék nyelven beszélni, ahogyan ma még beszélnek is Bosznia-Hercegovinában, vagy a horvátországi „krajnában”. A választások óta eltelt 3 év után ismét saját nyelvükön szólalhatnak meg.

Amikor katona voltam a „jugoszláv néphadseregben”, az alattam lévő ágyon egy macedón fiú aludt. Velem valamiféle szerb nyelven beszélt, de honfitársaival macedonul. Mint minden szláv nyelvet, ezt is meg lehetett érteni. Udvarias akarva lenni – az előbbiekhöz hasonló tudatlansággal megkérdeztem tőle, hogy az a nyelv, amelyen egymás között beszélnek bolgár-e? Látni kellett volna arckifejezését! A volt Jugoszlávia népeit az a hír kiséri, hogy közülük jobban és többet csak a magyarok tudnak káromkodni. Ekkor jöttem rá, hogy bármilyen káromkodást mondtam volna neki, egyik sem fájt volna annyira, mint az, hogy a macedón nyelvet bolgárnak neveztem. Hiszen ez is hasonló a szerb-horvát, orosz-ukrán, cseh-szlovák vagy bármelyik egymás mellett élő nép viszonyára. Nem mondom, hogy közeli népek, hiszen a szerbek és horvátok csak az utolsó 72 évben, az Osztrák-Magyar Monarchia bukása óta élnek együtt. Akkor sem azért, mert a horvátok akarták volna, hanem azért, hogy minden szerb egy országban, Jugoszláviában élhessen. A két nép addig teljesen különböző történelmet élt meg. Szerbia mindig Balkán volt, az első világháború előtt 500 évig a török birodalomhoz tartozott. Horvátország pedig mindig Közép-Európa, Ausztriához, Magyarországhoz kötődött, egyes területei (Dalmácia, Isztria) pedig Olaszországhoz. A területeihez hasonló volt a kulturális, eszmei kötődése is az országnak. A szerbek pravoszláv (görökéleti) vallásúak, a horvátok katolikusok. A szerbek elfogadták a szocializmust és a kommunizmus ideológiáját, horvátok sohasem.

Azonban – mint a háború vesztesei – el kellett hogy fogadják mindazt, amit – két világháború nyertesei –, a szerbek akartak. Én

sem igazán kedvelem, amikor valamelyik magyar ismerősöm felteszi a szokásos kérdést: „miért veszett össze a két nép, amikor olyan harmonikusan éltek?” Hiszen ő tíz napig nyaralt az Adriai tengeren, és látta, hogy minden rendben van. Erre általában azt szoktam válaszolni – visszakérdezzel –, hogy vajon mi hiányzott a magyaroknak, amikor itt voltak az oroszok? Hiszen itt is minden rendben volt! Nem volt tiltakozás, mindenki elégedett volt, szórakozott, élvezte a viszonylagos jólétet. .. Erre a válasz az volt, hogy „neked csak úgy tűnt!...” A „testvériség-egység” alatt élő országok egyike sem lehetett „boldog”. Tehát amennyire kívántak együtt élni a horvátok a szerbekkel, az számomra hasonlít ahhoz, amennyire kívántak a magyarok együtt élni a „ruszikkal”. A horvátok nagyon vallásosak, és majdnem mindannyian katolikusok. Az együttélés alatt a volt Jugoszláviában jellemző lett, hogy a keresztvetésnél a szerbek csak három ujjukat használják, míg a katolikusok egész kezükkel keresztet vetnek. A háborúban – mint a tévében is látható – a szerb önkéntesek három ujjukat emelik fel „Victoria” nevében. A három ujj anatomizált lett a horvátoknál. Bárkinél látom, én is dühös leszek. Nem azért, mert más vallást jelképez, hanem azért, mert vérre, gyűjtogatásokra, hódításokra emlékeztet. Nem csak engem. Nemrég vendégségben jártunk egy fiatal horvát nemzetiségű családnál, akiknek három éves fiuk van. Kérdeztem a kisfiútól, hogy hány éves. A kisgyerek mivel még nem tudja mondani az r-hangot, kezén mutatta az éveit. Felemelte mind a két kezét: az egyik kezén két ujjat mutatott, a másikon még egyet, mert nem akarta a három ujját egy kézen fölemelni. Nem csak viccnek láttam ezt az esetet, hanem annak jeleként, hogy már a hároméves kisgyerekekben is benne él a szerbek elleni gyűlölet.

Gyermekek

A még most is zajló háború sok fájdalmat okoz mindenkinek, de míg a felnőttek valamennyire tudnak védekezni, a gyermekekben nagy depressziókat okozhat. Valamelyik újságban olvastam, hogy a 13-17 év közöttiek élik át legnehezebben a háborút. Azért, mert eddig szüleik mindentől védtek őket, minden döntéstől, veszélytől megóvták, most pedig egyszerre felnőtté kellett változniuk. ..

Nővéremnek két fia van. Az egyik 10, a másik 8 éves. Szüleik éjjel-nappal dolgoztak, minden munkát elvállaltak, így tudtak venni egy négyzetes lakást, berendezve új bútorral, színes tévével, videóval, személyi számítógéppel. A nagypapjuknál is mindez megvolt, és még szőlő, gyümölcsös is. Végül nagybátyjuknál (vagyis nálam), mindig mindent megkaptak, amit kívántak. Az elmúlt szeptemberben mindezt el kellett hagyniuk, és menekülteként kellett élniük egy zágrábi szállodaszobában. Ott is jártak iskolába. Ugyanúgy, mint Pémonostoron, kitűnők maradtak. Más gyerekek nem nézték le őket, a zágrábiakon kívül együtt jártak a vukováriakkal, de mégis menekültek voltak. Ház, vagyon, otthon nélkül. Míg írom a szavakat, érzem, hogy nem igazán kifejezőek, valahogy hiányoznak belőlük az érzelmek. Mindig attól félek, kimondva profanzálom az érzéseket. A tényekről, az igazi eseményekről próbálok beszélni. ..

Tehát unokatestvéreimnek nem volt karácsonyfájuk, és nem kapták azokat az ajándékokat, amelyeket szerettek volna. Nem cipelhettek engem a boltokba, nem mutogathatták, milyen ajándékokkal lepem meg őket. Nem volt együtt a család szentestén, és boldog új évet sem kívánhattunk egymásnak. Be kellene nézni ezekben az ártatlan gyerekek lelkébe, és meglátni, mennyire ismerik a realitást. Amikor a nyolc éves unokaöccsém Szasa barátairól és osztálytársairól mesélve mondja: „tudod”, vagy „emlékszel” erre és erre, „ő csetnik” stb. „maradt Baranyában, és most lopja a mi szőlőnk, nézi a videonkat, vagy már el is adta őket a zombori, illetve a szabadkai piacon”, akkor benne nem a kisgyermeket látom, hanem érzelmileg felnőtt embert, aki már érti, hogy ki hozta családját ilyen helyzetbe. Igaz, vannak helyzetek, amikor éppen nem tudják felfogni, hogy például miért nem vehet nekik fagyaltot mindennap az anyjuk... A szívem nagyon fáj, amikor a kisebbik felelőse azokat az időket, amikor naphosszat a cukrászdában ültünk, fagyiztak, kóláztak, habzsolták a sok finomságot. Most itt volt Szegeden, vendégeskedett nálunk, és hívtam fagyaltot. Ő azonban inkább meg akarja takarítani azt a pénzt, amit fagyira költöttünk volna, és vinni akarja magával Horvátországba. Majdnem sírva fakadtam, hiszen ez a kisgyerek sokkal jobb időkre emlékezik, és most idegenek miatt, akik hódítani jöttek, minden nélkül maradt. Az idősebbik, a tízéves Goran figyel magára, nehogy érzéseiről szóljon, hiszen ő már „felnőttnek” tartja magát, és „férfi” beszélgetést folytat velem a fegyverekről, szerb gyilkolásokról, a szomszédairól, akik kirabolták házukat. Fejéből tudja az összes horvát hazafias dalt és azokat dudaróssa egész nap. A kedvenc dala a „Hé, belgrádi barátom” című:

*Szép belgrádi lányok,
hogy tudatok csókolni!
Még emlékszem az újvidéki
lány szép hajára.*

*Ő miatta utaztam a
Duna és a Száva mentén, és
száz falut megszerettem.
Jaj, de szerencsés voltam!*

*Hé, belgrádi barátom,
minden szerb nőt ismertünk,
énekeltünk a háború előtt.
„Üdvözlégy Mária, horvátok királynője!”*

*Hé, belgrádi barátom
Szlavóniában-falvak égnek,
hé, belgrádi barátom
a tengerre sem mehetek.*

*Hé, belgrádi barátom,
találkozunk a Száva mellett,
nem fogsz megismerni,
ezért te leszel, aki rám lő.*

*Tlengedem az első golyót,
ti legyetek mindig az első, a
másik golyót megbocsátom, a
harmadik nem talál el.*

*Én nem is fogok célozni
az Istenhez imádkozok,
hogy lövéssem ne érjen,
de eltalált téged.*

*Meg foglak siratni, s
lecsukom a szemeidet.
Jaj de szomorú lettem,
a barátomat elvesztettem,
a barátomat elvesztettem!*

Goran gyermekhangjával éneklő a bánatos dalt, és én benne egy komoly férfit látok, aki ha (Isten megmentse ettől!) az apja meghal a fronton, a család feje lesz. Igen, ilyen eset már többszörös Horvát-

országban. Csak amikor a háború befejeződik, és nyilvánosságra hozzák áldozatait, derül ki, hogy hány család maradt egy vagy mindkét szülő nélkül. Szomorú dolog, de így van. Goran tízéves fejjel teljesen készen áll erre a feladatra. Az ő éveiben nekem még a játék volt a legfőbb gondom, és remélem, hogy az ő életében is lesz még mód sok játékra, és mindenre, ami egy gyereknek szükséges! Beszéltem neki bátor Hrvoje barátomról, aki megígérte, hogy páncélkocsin érkezik Pémonostorra és a város közepén fog parkirozni. Míg beszéltem erről, Goran szemei ragyogtak. Annára fontos a remény az életben! „Haza”-utaztak tőlünk Eszékre, ahol idegen hazában lanknak, de legalább most együtt van a család. Megígérték, innak majd, remélem, meg is érkeznek ezek a levelek...

Barátok

Levelet kaptam Eszékről. Djurdjica írt. Továbbra is énekel az Eszéki Horvát Nemzeti Színház kórusában. Mindenkiről beszámol, aki a társaságunkba tartozott. Volt barátnóm, Vesna napról-napra híresebb énekesnő lesz. Egyszer még büszke leszek rá! Emlékszem, hány operát kellett miatta végignéznem! Fölmentem a galériába, kényelembe helyeztem magam, és néztem, illetve hallgattam. A Nabucco-t 5-6-szor kellett nézmem havonta, ugyanígy a Zrinyi Miklós operát, a Csárdáskirálynőt, és még sok minden mást. Ő is írt pár sort a levélbe, főleg arról, hogy nagyon aggódik a húga miatt, aki a körülzárt Szarajevóban maradt. Drjudja írt Hrvojéről, a legjobb barátomról. Miután öccse, Damir meghalt, hallani sem akar rólam. Most, ahogy a levélből kiderül, nősülés előtt áll, de nem azt a lányt veszi el, akit még én is ismertem. Zseljko munka nélkül maradt, miután a gyára tönkrement. Most a munkaközvetítő irodában várja, hátha szükséges valahol egy jogász Eszéken, Ljilja, szerb barátnőnk valahol Eszék környékén él, de senkinél sem jelentkezett. Snjezana, akinek apja szerb, Boszniába menekült, ahol most már valószínűleg a szerb „anyaországban” él. Ante továbbra is az iskolában dolgozik, és iszik, mint valaha, és tovább szidja a kormányt, az elnököket, a szerbeket, mindenkit, tehát hála, semmi sem változott. Davor láb nélkül maradt, Robert tenyér nélkül. Ivayna megbajlott. Djurdjica Splitbe megy nagyanijához, a tengerre nyaralni. Eszék lerombolva, de továbbra is él. Nagyon nehéz, mert az emberek tele vannak keserűséggel. Mérgesek a vezetők, a kormányra, az elnökökre, de mégis egyetértenek abban, hogy kitartanak a szerb agresszió ellen. Vasárnap választások voltak, de senkit sem izgatott különösebben. Tudjman továbbra is elnök lesz, Budisa, a Szocial-Liberális Párt elnöke valószínűleg soha nem lesz elnök, mivel túlságosan művelt és reális. A Drávában csak néhányan fürdenek. Senki nem bízik még a békében, az ENSZ-csapatokban, legkevésbé a túlparton lévő szerb megszállókban. Alig pár kilométerre állomásoznak innen, és látszólag szemlélik mi történik a városban. Ezért továbbra is mindenki nagyon óvatos, és figyel mindenre.

Munka

Alapító tagja lettem a Szegedi Színkör Társaságnak, amelyet szegedi színészek hoztak létre, azzal a céllal, hogy középiskolásoknak mutassanak be előadásokat, és erre pályázatot is nyújtottunk be. Itt akartam kamatoztatni jogász-ismereteimet, mivel más módon nem tudok munkát vállalni mint külföldi, és mint idegen diplomával rendelkező. A gazdasági jellegű tevékenységet végeztem, de mint kiderült, leteljedési engedély nélkül ezt sem láthatom el. El is mentünk a rendőrségre, és szépen, türelmesen vártunk a sorunkra, órákon keresztül. A bejutás után kaptunk egy hosszú listás papírt arról, hogy milyen okmányokat kell ehhez megszerezni. Köztük egy Kőjál bizonyítványt is. El is mentünk, de a vizsgálatok elkezdése előtt 2800 forintot kellett volna befizetnünk. Mondtam a hölgynek, hogy én

Győzelem

menekült vagyok és nem tudom ezt kifizetni. Nagyon szégyellte magát, de nem tudott segíteni. Jogászként most már Horvátországban is nagyon nehezen tudnék elhelyezkedni. Azonban Ildikó, mint feleségem valószínűleg jóval könnyebben tudja majd fölvenni a horvát állampolgárságot, mint ahogy ez nekem történik Magyarországon (magyar létemre!). Pedig szegény Horvátország biztosan rosszabbul áll Magyarországnál! Vajon elvesztett-e valamit a Magyar Köztársaság, hogy egy állampolgár „kicsúszott a kezéből”?

Reggelek

A reggelek mindig nehezek. Zavaros álmok után fölébredve a hibákat keresem magamban (a cinikusabbak mondani fogják, hogy egy katolikusra jellemző, hogy kínozza saját magát, másokat is, mindenben keresve a bűnököt). Miután mindenféle cselekvéseimet elítélem, előveszem *Mirósláv Krlezsa* horvát író „*Petrica Kerempuh balladái*”-ből való versét: „sohasem volt, hogy valahol nem volt, – sohasem lesz, hogy valahol nem lesz”, és már kezdem is az új napomat, újabb kísértésekkel. Próbálkozom valami hasznosat csinálni a lakásban, írok, olvasok, hallgatom – sajnos – a szerb híreket Újvidékről, amelyek mindig nagyon fölmérgelnek. Tudniillik teljesen a kábitószereszedőkre hasonlítanak. Ők is tudják, hogy a kábitózis nem jó, én is tudom, hogy nem szabad hallgatni a szerb híreket, de teljesen függő vagyok. Amny hazugságot mondanak, hogy úgy gondolom, még Göbbels is amatőrnek tűnik újvidéki „elvtársaihoz”. Ha nem éltem volna át ennek a drámának az első felvonását, akkor lehet, hogy valamit el is hinnék ezekből, de sajnos, mivel rólam is szólnak, minden hírt fordítva értékelek. Tehát, ha valamiről azt mondják, hogy megtörtént, akkor tudom, hogy valójában ez nem történt. Hiszen már a szerbek sem hisznek ezekben a hírekben, ezért is tüntetnek a tévé és a sajtó vezetői ellen, de a szerbiai ellenzék túlságosan gyöngye ahhoz, hogy bármit is tenni tudjon. Az újvidéki hírek szerint az egyik boszniai várost valamelyik nap „felszabadították”. Másnap az „usztasák és a muzulmánok a körbezárt városban – amelyet hamarosan fölszabadítanak”, szörnyű gyilkosságokat követtek el a szerb lakosok ellen”. Harmadik napon már utcai harcokról számolnak be. A szerbek sohasem veszítettek, ők békét akarnak, de „mivel az usztasák és muzulmánok mindig gyilkolnak és gyűjtogatnak”, nekik védekezni kell. Az is meglehetősen érdekes, hogy ha a szerbek elfoglalnak egy várost, és a tévén látható, hogy mindegyik ház le van rombolva, minden ég, füst és gyilkosságok nyoma, a szerb bementő néz rám a tévé képernyőjéről és szemerebbségek nélkül mondja, hogy a muzulmánok és a horvátok felgyújtották a várost, majd megszöktek előlük. Valószínűleg szerintük mindenki felgyújtotta saját házát, kórházukat, templomaikat, minaretjeiket. Annyi muzulmán és horvát halt meg a hírek szerint, amennyi nem is élt. Mondom, Göbbels amatőr volt. Ne gondolja azonban senki, hogy a horvát tévé vagy rádió sokkal különb lenne, ott is vannak szégyellnivaló hírek, de mégsem viszik ennyire túlzásba. Ezekről azonban kevesebbet tudok, mivel kevesebb jut el Szegedre. Azonban nyugodtan állíthatom, hogy meg sem közelítik a szerbeket, főleg az újvidékieket, akik a legnagyobb szerbek. Ha valakinek ajánlást tehetek, akkor javasolom a magyar híreket, mert azok érzésem szerint elég jól értékelik a problémákat.

Pesszimizmus

Többször is fölvettem már magamnak a kérdést, miért is vagyok pesszimista. Nemcsak én, hanem még rengetegen Horvátországban. A tanáram, professzoraim, az értelmiség nagy része pesszimista. A „testvériség - egység” ideje alatt a volt Jugoszláviában mindig a horvát nép megalázó pozíciójáról beszéltek, ahol a horvátok és az ott élő magyarok sem érezték jól magukat. „Usztasa” nyelven, nem szerb-horvátul beszéltek, nem Jugoszláviát, hanem Horvátországot érezték hazájuknak, és még sok más „szeparatista” tendenciát követtek, amiért a párt, és a horvátországi szerb igazgatók – és mindenféle más vezetők – elítélték őket. Egy vajdasági magyar barátomnak tengerparti nyaraláson beszéltem ezekről, de ő nem értette, hogy miért is akarunk kilépni Jugoszláviából, amikor „itt minden jó, sokkal több szabadság van, nyaralhatunk a gyönyörű tengerünkön”. A horvátok erre a „mi” szóra nem egy szerb fiút a tengerbe dobtak a „régis szép időkben”, hiszen az Adriai-tenger horvát. Akkor vajdasági ismerősöm még fölfoghatatlannak tartotta, mi bajunk van a szerbekkel. Nem tudom, hol lehet most! Elest-e Vukovárnál, vagy harcol valahol Boszniában, vagy elmenekült a „legszerbesebb” országból az „oroszok alatt élt” Magyarországra, és menekülteként éldegél...

A volt Jugoszláviában susogva beszélgettünk Horvátország sorsáról, a kommunista vezetőről, hadseregről, rendőrségről. Valószínűleg a félelmet örököltük az előző generációtól. Az értelmiség Schopenhauer befolyása alatt nőtt fel. Ilyen generáció tanított minket, és az én háborúviselt nemzedékem fogja nevelni az újabb generációkat. Nem akarok senkit megbántani, de én sehol nem látok itt mosolyt, örömet, csak sötétséget. Az irodalom, a művészet tele van fájdalommal...

A gimnáziumban kötelesek voltunk kívülről megtanulni a nagy horvát költő, *Augustin-Tin Djevic* versét. Akkor a „hétköznapi sirám” megtanulása sok gondot okozott, mivel hosszúnak találtam és nem teljesen érthetőnek. Most viszont országom, népem személyes hangú mottójának érzem ezt a verset:

*Gyengének lenni mly nehéz,
és milyen nehéz egyedül,
öregnek lenni, s ifjúnak!*

*Erőtlenül és beteg
tengődni egyes-egyedül,
készség közt és nyugtalan.*

*Taposni messzi utakon,
és megtaposva, sárba lenni
csillagtalán égbolt alatt...*

*... És sehol sincsen senkije,
szívbe tüske tüje szúr,
és lángot hordoz két kezén.*

*Egyes-egyedül vándorol
a bezárt kék égbolt alatt
előtte tenger messzeség,*

*s kinek mondja el panaszát?
Meg nem hallgatja senki sem,
még bolygó testvérei sem...*

*... Mert győtrő már a gyengeség
mert győtrő lenne egymagam –
(mikor lehetnék nagy s erős,
mikor lehetnék kedves is) –
de győtrő, leggyőtrélmesebb,
hogy vén legyek s ily fiatal!*

(Csuka Zoltán fordítása)

Az orosz asszony

A birodalom lakosságának majdnem fele orosz, és ha az ukránokat, belorusszokat is hozzájuk számoljuk, akkor ők vannak többségben. Oroszok, így orosz asszonyok, a hatalmas ország minden csücskében előfordultak. Általában ők képviselték a mozgékonyabb, emancipáltabb nőtpust, ők váltottak ki csodálkozást, sőt megbotránkozást a másféle hagyományokra támaszkodó helyi közvéleményben.

És nemcsak bennük. Sok ismerősöm mesélte büszkélkedve vagy fejszóvalva oroszországi asszonykalandjait. A lényeg hasonló volt. Meglepően könnyen ismerkedtek, sőt, mentek el ebben az ismerettségben a legvégső határokig. Az esetek nagy számából következően nincs jogunk a mesélők szavaiban kételkedni. Legföljebb azt kell végiggondolnunk, hogy ők nem a teljes társadalommal, hanem csak egy részével kerültek kapcsolatba. Dolgozó nőkkel, tolmácsokkal, magasan kvalifikált középvezetőkkel, ügyintézőkkel, és így az ő szokásaik alapján ítélték meg az egész orosz társadalmat.

Ez a megítélés egy kicsit félrevezető. Mondhatnánk, túl kedvező, túlságosan reménytelkedő. Európa határai egyúttal az emancipáció határai is. Az oroszok ebben is, mint annyi mindenben, a határvidéket képviselik. Az irodalom egy kicsit megtevést bennünket. A modern orosz regény és színpad teli van aktív, akár kezdeményezést is vállaló nagyszerű nőkkel, akiknek a passzív lelkületű orosz férfiak a nyomukba sem érnek. A forradalmár *Csernisevszkij* is azon kesereg, hogy az orosz férfi a randevún sem tudja betölteni megfélemlően hivatását. Nagy tömegeket vizsgálva az élet azonban más. Ama jellegzetes nemzetközi viccsorozatokban, amely azt vizsgálja különböző helyeken, miként viselkednek a szereplők egy in flagranti esetén, nagyon élesen elkülönül Kelet a Nyugattól. Londonban a férfi bocsánatot kér, hogy nem kopogott elég hangosan, mielőtt belépett, Párizsban a nő örül, hogy most már hárman szerethetik egymást, Berlinben pedig szemrehányást tesz férjének, aki negyedórával a megbeszélt idő előtt jött haza. A moszkvai in flagrantinak több variációja van. A legnépszerűbb az, amikor Iván káromkodni kezd, hogy az ördög vigye el, most már otthon is sorba kell állni. De a klasszikus, igazán csak oroszok által használt változat szerint Mása engedelmesen lép ura és parancsolója elé, és azt mondja, hogy üssél, Misa, csak ne a poszátot.

Az orosz nő helyzetének leg súlyosabb terhe, hogy teljesen tisztázatlan. Az orosz mikrotársadalomban együtt él a régi híres dosztojro, a házirend, amely egyértelműen a család urának és parancsolójának tartja a férfit, és neki mindenben alárendeli a nőt, és együtt élnek a forradalom utáni évek kétségtelenül erősen emancipációs hagyományai. A sematikus regények egyikében *Gladkov* Cementjében van egy pompás kis jelenet, amikor a vöröskatonna hazatér otthonába, és a lépcsőházban találkozik feleségével. Maga elé akarja állítani, meg akarja esketni, hogy az asszony híven őrizte a családi tűzhely tisztaságát. Mire az végigméri, közli, hogy ilyen hülyeségekre nincs ideje, menjen föl, ott talál kenyérgyegyet, majd három nap múlva ő is jön, de most elutazik, mert dolga van. Ebben a pillanatban omlik össze a régi családi struktúra. És valóban össze is omlott egy kicsit. Kimegy a házasság a divatból. Az egyházi házasságot nem egy polgárilag rendezett házasság követi. Az úgynevezett polgári házasság abban az időben azt jelenti, hogy két szabad szovjet állampolgár úgy dönt, hogy együtt él. Ez volt a fő divat, amelyet végezetül a háború szüntetett meg, hiszen a frontra induló férfiak még utolsó pillanatban elvették feleségül élettársukat, hogy gyermekeik jogállása és egyéb hivatalos dolgok – lakás, meg esetleges özvegyi juttatások ügye – ne hogy rendezetlenül maradjanak. A háború ideje alatt a nők egyébként keményen betörték a termelés minden területére. Ekkor vált elképzelhetővé a női főmérnök, a női igazgató. A férfiaknál a patriarchizmus csak a legfelsőbb vezetésben tartotta mindig magát.

A társadalmi karrier a világ egyetlen csücskében sem kedvez a nőnek. Az orosz nő számára meg-

Szerelem a FÁK árnyékában

Hol vannak most a nők?

Valahányszor a hatalmas szovjet birodalom térképét daraboló, fellángoló belső határokat figyelem, legelőször a nők jutnak eszembe. Azok a nők, akiket megismertem, azok, akikről hallottam, olvastam, akiknek sorsáról ma már többnyire semmit sem tudok, de félek, hogy sok mindent ki tudok belőle számítani.

A szovjet birodalom elképzelhetetlenül hatalmas volt. Nemcsak tízezer kilométer hosszú, ötezer kilométer széles, de időben is legalább ezer év élt, ha nem is békében, de legalábbis közömbös nyugalomban egymás mellett.

A diktatúra nagy betontömbjének szétrepedése után a különböző korok magukra eszméltek, és észrevették maguk mellett a másikat. Most nemcsak népek, nemzetek, de kultúrkörök, történelmi időszakok is háborúznak egymással. Ebben a háborúban sok vér folyik, nagyon sok áldozata van a kíméletlen küzdelmeknek, és az áldozatok között vitathatatlanul ők vannak többségben, a nők.

Sokat köszönhetek abban a világban a nőknek. Ők nyitották rá a szememet arra, hogy hazugságra épül az egész. Még bőven hittem a szocializmus megvalósíthatóságában, sőt, elkerülhetetlen győzelmében, amikor már tudtam, hogy ami Csoptól Csukcsföldig megvalósult, annak semmi köze a szocializmushoz. És azt is tudtam, hogy ez a hatalmas államszörnyeteg csupán a felszint hódította meg, ott a mélyben a legkülönbözőbb népek, mikrotársadalmak élnek a maguk életét.

Mielőtt valaki félreértene: én szerettem volna, ha egy kicsit mélyebbre tud menni a magánszférában a szovjet hatalom. Szembetalálnunk magunkat ötszáz, vagy ezeréves szokásokkal, erkölcsökkel, nem igazán kellemes élmény. Mi, európaiak, az emancipáció eszméjének árnyában nőtünk fel, és ha ezt egy kicsit képmutatón is szokták mifelénk megvalósultnak feltüntetni, azért ennek értékeit egyáltalán nem becsülhetjük le. Főleg, ha más típusú civilizációkkal vagyunk kénytelenek összevetni. A birodalom meglehetősen tarka képet mutatott ezen

a területen. Észországban a kedves vendég együtt fürdött a családi szaunában az egész meztelen családdal. Grúziában megcsodálhatta a feleség falra kiszögezett diplomáját, ám az asztalhoz csak a férj ült, az asszonynak nem volt ott helye. Íróbarátomat a Jeges-tenger partján, egy halászfaluban egy köztisztelőnek örvendő főkadász szígonnyal kergette végig, mert a vendég nem volt hajlandó az éjszakát a házigazda udvariasságból átengedett feleség mellett tölteni. És ez mind csak a felszín. Ezen lehet mosolyogni, el lehet csodálkozni, lehet fejet csóválni, ám a felszín mögött a mélyben ott élnek a kemény, számunkra döböntőnek, elviselhetetlennek tűnő tragédiák.

oldhatatlan feladatot jelent. Akik láttuk a *Moszkva nem hisz a könnyeknek* című filmet, emlékeztetünk arra, milyen gondosan titkolja a szerelmes nő az imádott férfi előtt társadalmi karrierjét. Ez a karrier teljes embert kíván, így a család fő otthon kétszeresen ragaszkodik előjogaihoz, rekompenzálva ezzel esetleges kisebbségi dolgaikat is. A két műszak még elmegy valahogy, ám amikor megszületik a gyerek, a szolgáltatásaival nem túlzottan dicsekedhető szovjet társadalom már nem tud annyi támaszt adni a nőnek, hogy a hármas megterhelést elviselje. Legelőször a férjtől szabadul meg, az a legegyszerűbb. A válás úgyszólván nem szovjet találmány, de nyugaton a válásokat az újrászokások szokták követni. Az orosz minta pedig az, hogy ha egy társadalmi karriert befutó nő egyszer megszabadult a férjétől, akkor még egy hasonló urat és parancsolót nem kíván a nyakába venni. Szexuális életét természetesen nem fojtja el. Nyitott, ami nem zárja ki, hogy akár monogám jellegű kapcsolatokba is belemerjen évekig. De abban a pillanatban, amikor a férfitársat férjnek érzi magát, s jogait óhajtáná érvényesíteni, sürgősen felmond neki.

A gyermeknevelés is különleges formát mutat. Moszkvai hölgyismerősnemnek a lányát az ő édesanyja, vagyis a lány nagymamája neveli. Őt is nagymamája nevelte, amikor szülei diplomata-szolgálaton voltak, és fanyar mosollyal mondja, hogy tizenhat éves lányá már potenciális anya, és nemcsak ő is nevelheti az unokáját. Ebben a generációváltós rendszerben embertelensége mellett nagyon sok praktikum van, hiszen az anyaság és az ez irányú lekööttségek terheitől a legértékesebb időszakban mentesítik az asszonyt.

Különös furcsasága ennek a jelenségnek, hogy az általam látott példák többségében a gyerekek is lányok voltak, így három-négy generációs, matriarchátusos dinasztiák alakultak ki. Ebben persze

semmiféle biológiai csoda nincsen, inkább arról van szó, ha egy-egy ilyen, férjétől és partnereitől már emancipálódott nőnek fia születik, akkor félreveti minden megszerzett jogát és öntudatát, és alázatosan szolgálja trónörökösét, amihez az is hozzátartozik, hogy éles szemmel és ritka eréllyel óvja a párvalasztásban a hozzá hasonló emancipált nőktől.

A mostani társadalmi mozgások egyébként felgyorsítják az orosz területen, és általában az európai részeken az emancipációt. A nők fegyelmezettebb munkaeurók, és jobban beszélnek idegen nyelveket, ami idáig egy nagy orosz számára nem jelentett különösebb előnyt. A KGST-ben megtanulták az ő nyelvüket, a tolmácsolás tipikus, aránylag rosszul fizetett női munka volt. Most azonban a nyugati partnerekkel jórészt nők tárgyalnak, és nem csupán tolmácsok, ügyintézők, kisebb vezetők kerülnek ki a női szakembergárdából, hanem megjelennek a különféle kft.-k, szövetkezetek vezető pozícióiban is a nők. Különös karriernek lehetünk tanúi. Egy háromgyermekes hadiövezgy-ismerősöm éppen az anyai háttér felhasználásával villámgyors karriert csinált. Ma egy, valutában többmilliósi értéket képviselő vállalat elnöknője. Fiatal, jóvágású, nálánál tíz évvel fiatalabb sofőrt tart, aki nem csupán testőre, de időnként az elfoglalt mama helyett foglalkozik gyerekeivel is, akik nagyon kedvelik ezt a természetes, és az ő régi világukhoz közel álló személyiségű fiút.

A prostitúció kifejlődéséről inkább csak az újságokban olvastam, mindenesetre egész Közép- és Nyugat-Európát elárasztja már az orosz szexexport olesó és garantáltan jó minőségű munkaeurájával. Az elit prostitúcióval azonban már volt szerencsém találkozni. Egy alkalommal a Kozmosz Szálló előtt szólított le egy különleges választékosággal öltözött hölgy, hogy bevinném-e a szállodába. Miután a formáságokon átesve ezt megtettem, bent búcsúzás

előtt megkérdeztem, hogy amennyiben a kérdésem nem zavarja, megmondaná, miért volt erre szüksége? Kiderült, hogy az általa igényelt frizurát Moszkvában csupán két fodrászszületben produkálják. A Gorkij utcabelire hónapokig kell várni, a Kozmosz fodrászműhelye rövidebb határidőre is felvesz előrendelést, de nem tudja a városból érkező vendégek beszállítását biztosítani, amit ők így kénytelenek megtenni. Gesztusomat értékelve mondta, hogy az ő ugyancsak zsúfolt naptárában szívesen szorítana helyet számomra is, amit – utólag sajnálom – elhárítottam, pedig bizonyára érdekes dolgokat mesélt volna erről a világról. Sokkal mélyebben ismerem azonban a művészeti elítelt csapódó félprostitúciót, azokat a hölgyeket, akik tartós partnerkapcsolatok lépésőin keresztül csinálják meg a karrierjüket. Egyikük, akinek pár évvel ezelőtt egy magyarországi látogatás is fontos volt ruhatárának megteremtése céljából, ma szovjet filmrendező férjét egy amerikai filmproducerre cserélve, New Yorkban él.

Az orosz nő tehát előnyösen kerül ki a változásokból, föltéve, ha a birodalomnak olyan területén marad, amely valaha felszálló ágba kerül. Az ázsiai országokba szorult orosz lakosság elleni gyűlöletet azonban valószínűleg elsősorban nőknél keresztlélik ki az ottaniak. Ez egyrészt veszélytelenebb, másrészt az európai nő eleve sok mindenben irritálja az iszlámon és egyéb, nem európai ideológiákon nevelkedett fundamentalistákat.

A szovjet középkor

Közép-Ázsiában és a Kaukázusban ma is él a kalin, vagyis a nősülendő fiatalembernek olykor egy-egy gépkocsi árának megfelelő összeget kell fizetnie leendő apósának, hogy megváltsa azt a munkaeurót, amelyet hitvese a másik családban képvisel. Ebből két dolog világos: a nő érték, és a nő vagyon tárgy. E két körülmény

alapvetően meghatározza jogait is. Nemcsak asztalhoz nem ülhet le a nő a férfival, nemcsak strandra nem járhat ki, nemcsak a hagyományos takaró-öltözék, a csador ottani változatai kerülnek egyre inkább vissza rá. A központi hatalom által a helyi szokások ellenére neki ajándékozott jogok is egyre-másra kezdenek feledésbe kerülni. Talán ennél is borzalmasabb, hogy az intimszférát mind mélyebben járja át a középkori, elsősorban a mohamedán fundamentalizmus szelleme.

Nőismerősöm ma is gyönyörű. Alapvetően sikeres ember, aki mérnökként kandidátusi fokozatot szerzett. Ifjúkorában mint táncosnő bejárta a fél világot népi együttesével. Ősi törvények által meghatározott módon ellenőrzött „tisztá” lányéletet élt. Hosszú mátkaság után gyermekkori szerelméhez, egy jeles művészhez ment férjhez, aki néhány hét után elkergette. A mámoros ifjú ugyanis eldicselkedett barátainak, milyen csodálatos művésze a szerelmének az ő kis felesége. Azok régi bölcsőkre hivatkozva meggyőzték, hogy ez csak feslettségét bizonyítja, hiszen ilyen rövid idő alatt nem fejlődhetett ekkorát. A fiatalasszony hiába sírt, hiába fogadkozott, és örülnie kellett, hogy nem született mohamedán, mert akkor nem úszta volna meg ennyivel.

Néhány évvel ezelőtt, a glasznosztj korában egy botrányos eset járta be az egész szovjet sajtót. Üzbegisztánban lakodalmat zajlott, jó családok kerültek rokonságra, egy partitkár fia vette el egy orvosprofesszor lányát.

Reggelre azonban kitört a botrány. Az ifjú pár ágyát szemrevételezni érkező vénasszonyok döbbenet hiányolták a vérfoltot. Az új menyecske a partitkár após vezetésével összeülő családi vésztorvényszék elé került. Birái nemcsak ostobák voltak és kegyetlenek, hanem aljasok is. Elhitették a riadt fiatalasszonnyal, amennyiben töredelmes vallomást tesz, fátalat borítanak az egész esetre. A lelki kínzások elől bután szabadulni akaró menyecske ráhagyta a vállatokra az egyik nevet, azt remélve, hogy így békén hagyják. Am ekkor lehullott az álarc. Szó sem volt megbocsátásról, kijelentették, hogy ilyen bűn gyalázatát csak egyféle képpen lehet jóvátenni, ha a bűnös önkéntes tűzhalállal vezekel.

Több százmillió olvasó, rádóhallgató, tévénéző hördült fel, amikor kiderült, hogy a szocialista Üzbegisztánban évenként száz fölött van az önkéntes tűzhalálra kényszerítettek száma, amelyet senki nem tart büncselekménynek, sőt, gyáva kurvának minősül az a bűnös, aki a végső tortúrától megremülve beszéd egy marék altatót.

A szóban forgó dráma azonban komédiaelemeket is tartalmaz. A kislány a benzinkút helyett a papához rohant haza, aki két jeles nőgyógyász professzorral megvizsgáltatta lányát. A szakértők döbbenet konstataáltak, hogy a páciens nemhogy esküvőjén, de még most is szűz. Erről mi tudjuk, hogy anatómiailag az esetek igen nagy százalékában elképzelhető, ám a mohamedán férfiaság-kultusz ilyen esetben a vőlegényt tartja tehetetlen impotensnek. A két család pereskedése addig tartott, amíg az ifiasszony már többet nem volt hajlandó alávetni magát az újabb szakértői vizsgálatoknak, gyorsan ismeretlen helyre távozott szülőföldjéről.

Persze ilyenkor felmerül az emberben a gyanú, mennyi ebből a mindent megszűnő kívánó újságról fantázia. Amikor erről kérdeztem félig üzég kollégánómet, válasz helyett saját történetét mesélte el. Tizenhat éves korában ment férjhez. Jövendőbelije a repülőakadémián tanult. Bár jó előre kitűzték az esküvő időpontját, a vőlegény lekészte a csatlakozást, ami az Aeroflot viszonyait ismerve, nem különleges esemény. Végül baráti szívességből pilótatársai katonai gépen röptették el vagy ezer kilométerre, hogy idejében megérkezessen. A menyasszony halálsápadtan várta, apja ugyanis megmondta neki, az esküvő időpontján nem változtatnak, és ő már talált egy becsületes férfit, aki hajlandó lányát feleségül venni, ha az a szüleiből vőlegény nem tudja a kötelességet.

Most ezeknek az apáknak kezébe kerül a hatalom. A nőket pedig sokáig nem fogják megkérdezni a jogaikért olyan látványosan harcoló „demokráciák.”

Róza Roland Gábor: Ősidők (1988)